

АГРОСВІТ

№ 23 грудень 2021

Науково-практичний журнал

ISSN 2306-6792

9 772306 679204

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Васильєва Наталя Костянтинівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри інформаційних систем і технологій, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Вініченко Ігор Іванович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: Кучеренко Г. Б.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Андрющенко Катерина Анатоліївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки та підприємництва, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Безус Роман Володимирович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Гончаренко Оксана Володимирівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Добровальська Олена Володимирівна, доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Козловський Сергій Володимирович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки, Донецький національний університет імені Василя Стуса (м. Вінниця)

Каткова Наталя Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри обліку і економічного аналізу, Національний університет кораблебудування ім. адмірала Макарова

Качула Світлана Валентинівна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Крючко Леся Станіславівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Кураташвілі Альфред Анзорович (Тбілісі, Грузія), доктор економічних, філософських і юридичних наук, професор в галузі суспільних наук, професор Грузинського технічного університету в області Публічного права (Факультет Права і Міжнародних відносин), науковий керівник Інституту Бізнесу і Права факультетів Права і Міжнародних відносин і Бізнес-технологій ГТУ, завідувач відділом економічної теорії Інституту економіки імені П.Гуцушвілі Тбіліського державного університету імені Іване Джавахішвілі

Лозинський Дмитро Леонідович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Державний університет «Житомирська політехніка»

Павлова Галина Євгенівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Самойленко Алла Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та туристичного бізнесу, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Пантелєєва Наталія Миколаївна, доктор економічних наук, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи, Черкаський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи»

Трусова Наталя Вікторівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Таврійського державного агротехнологічного університету, Таврійський державний агротехнологічний університет

Федоренко Станіслав Валентинович, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри охорони праці і навколишнього середовища КНУБА, академік академії будівництва України

Халатур Світлана Миколаївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Череп Олександр Григорович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки, Запорізький національний університет

Чирва Ольга Григорівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Шабатура Тетяна Сергіївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства, Одеський державний аграрний університет

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 23 грудень 2021 р.

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»).

Наказ Міністерства освіти і науки України

№ 975 від 11.07.2019 р.

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

— Index Copernicus (IC);

— SIS;

— Google Scholar.

Свідоцтво KB № 23728-13568ПР від 27.12.2018 року

ISSN 2306-6792

Передплатний індекс: 21847

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.agrosvit.info

Засновники:

Дніпровський державний аграрно-економічний університет, ТОВ "ДКС Центр"

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позиції авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Дніпровського державного аграрно-економічного університету 09.12.21 р.

Підписано до друку 09.12.21 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 8,9.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення №0912/2.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© АгроСвіт, 2021

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 23 грудень 2021 р.

У НОМЕРІ:

<u>Могилова М. М.</u> До питання оцінки агробізнесу в угодах М&А	3
<u>Антипенко Н. В., Веденіна Ю. Ю., Гнатенко І. А., Пархоменко О. П.</u> Фінансовий менеджмент ресурсозбереження інноваційно орієнтованих підприємств у контексті антикризової стратегії розвитку	10
<u>Єрмаков О. Ю., Нагорний В. В.</u> До питання розвитку корпоративної соціальної відповідальності суб'єктів аграрного бізнесу	17
<u>Карпук А. І., Олексієвцев О. М., Миклуш Т. С.</u> Забезпечення диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів в умовах децентралізації: соціальні, екологічні та економічні аспекти	25
<u>Гуцаленко Л. В., Безух С. Ю.</u> Контрольна функція управлінського обліку витрат виробництва продукції свинарства	33
<u>Аверчева Н. О.</u> Регіональні аспекти розвитку виноградарства і виноробства в Україні	39
<u>Капліна А. І.</u> Формування крос-культурних компетенцій здобувачів як умова соціальної та професійної адаптації	49
<u>Ковальов Д. В.</u> Особливості ресурсного потенціалу сільських територій Херсонської області.....	54
<u>Сус Ю. Ю., Бойко Н. С., Назімова К. С., Залюбовська В. В.</u> Роль податку на прибуток підприємств та податку на додану вартість у формуванні бюджетних доходів	62
<u>Алещенко Л. О.</u> Вплив молодіжного підприємництва на стратегічний розвиток туристичного бізнесу	70

№ 23 / 2021

CONTENTS:

<u>Mohylova M.</u> ON THE ASSESSMENT OF AGROBUSINESS IN M&A AGREEMENTS	3
<u>Antypenko N., Viedienina Y., Hnatenko I., Parkhomenko O.</u> FINANCIAL MANAGEMENT OF RESOURCE CONSERVATION OF INNOVATION-ORIENTED ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF ANTI-CRISIS DEVELOPMENT STRATEGY	10
<u>Yermakov O., Nahornyi V.</u> ON THE ISSUE OF DEVELOPMENT OF CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY OF AGRICULTURAL BUSINESS ENTITIES	17
<u>Karpuk A., Oleksiievets O., Myklush T.</u> ENSURING DIVERSIFICATION OF PRODUCTION AND ECONOMIC ACTIVITIES OF PERMANENT FOREST USERS IN THE CONTEXT OF DECENTRALIZATION: SOCIAL, ENVIRONMENTAL AND ECONOMIC ASPECTS	25
<u>Gutsalenko L., Bezukh S.</u> CONTROL FUNCTION OF MANAGEMENT ACCOUNTING OF EXPENSES OF PRODUCTION OF PIG PRODUCTION	33
<u>Avercheva N.</u> THE REGIONAL DIMENSIONS OF THE DEVELOPMENT OF WINE AND VINE GROWING IN UKRAINE	39
<u>Kaplina A.</u> FORMATION OF CROSS-CULTURAL COMPETENCIES OF APPLICANTS AS A CONDITION FOR SOCIAL AND PROFESSIONAL ADAPTATION	49
<u>Kovalyov D.</u> PECULIARITIES OF RESOURCE POTENTIAL OF RURAL TERRITORIES OF KHERSON REGION	54
<u>Sus Y., Boiko N., Nazimova K., Zalyubovska V.</u> THE ROLE OF CORPORATE INCOME TAX AND VALUE ADDED TAX IN THE FORMATION OF BUDGET REVENUES	62
<u>Alieshchenko L.</u> THE INFLUENCE OF YOUTH ENTREPRENEURSHIP ON THE STRATEGIC DEVELOPMENT OF THE TOURIST BUSINESS	70

УДК 631.164: 334.72

М. М. Могилова,

д. е. н., доцент, професор кафедри маркетингу та управління бізнесом,

Національний університет "Києво-Могилянська академія"

ORCID ID: 0000-0003-2411-8014

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.23.3

ДО ПИТАННЯ ОЦІНКИ АГРОБІЗНЕСУ В УГОДАХ М&А

M. Mohylova,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Professor of the Department

of Marketing and Business Management, National University of Kyiv-Mohyla Academy

ON THE ASSESSMENT OF AGROBUSINESS IN M&A AGREEMENTS

Статтю присвячено обґрунтуванню основних методів оцінки вартості агробізнесу і сільськогосподарського майна при злитті та поглинанні компаній в контексті пріоритетності їх застосування. Проаналізовано основні тенденції на світовому і вітчизняному ринку М&А. Здійснено оцінку місця аграрного сектору на ринку М&А в Україні за його вартісними та кількісними параметрами. Окреслено значимість оцінки вартості компаній як важливої складової організаційно-економічного механізму їх злиття і поглинання на етапах підготовки, укладання, реалізації угоди та контролю за її ефективністю. Запропоновано рекомендаційну пріоритетність застосування різних методів оцінки вартості агробізнесу і сільськогосподарського майна, зважаючи на їх галузеві особливості, специфіку й сучасний стан ринку активів галузі та ринку М&А, а також норми стандартів оцінки.

The article is devoted to the substantiation of the main methods of estimating the value of agribusiness and agricultural property in mergers and acquisitions in the context of the priority of their application. The main trends in the global and domestic M&A market are analyzed. It is outlined the characteristic features of the last three waves of development of the world market of mergers and acquisitions of the companies which are shown in deepening of its transnationalization with a growing number of large-scale mega-agreements. It is described the state of the M&A market at the present stage is revealed, in particular the impact on its suspension and gradual recovery of the COVID-19 crisis and its consequences, first of all the increase in the number of companies that lost profitability and value and those whose market capitalization. The place of the agricultural sector in the M&A market in Ukraine was assessed according to its cost and quantitative parameters. The importance of integration agreements in the agricultural sector of the domestic market M&A, which in some years was the leader in the number and value of mergers and acquisitions, is proved. The largest M&A agreements in the agricultural sector of Ukraine have been revealed. The M&A market in the agricultural sector is expected to intensify as a result of the lifting of the moratorium on the sale of agricultural land in 2021 and the opening of a free land market. The importance of assessing the value of companies as an important component of the organizational and economic mechanism of their mergers and acquisitions at the stages of preparation, conclusion, implementation of the agreement and control over its effectiveness is outlined. The recommended priority is the application of various methods of estimating the value of agribusiness and agricultural property: buildings, structures, machinery and equipment, vehicles, land for agricultural and other purposes, biological assets, certain types of intangible assets. The substantiation of the recommendation priority takes into account the sectoral features of agricultural activities and property, the specifics and current state of the market of various types of assets of the industry and the M&A market, as well as national and international valuation standards and other regulations.

Ключові слова: оцінка бізнесу, вартість, методи оцінки, злиття і поглинання, ринок М&А.

Key words: business valuation, cost, valuation methods, mergers and acquisitions, M&A market.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сучасному етапі багато компаній з метою подолання стагнації чи активізації розвитку, посилення своїх конкурентних позицій в умовах посилення боротьби на національних і міжнародному ринках обирають стратегію інтеграції шляхом злиття чи поглинання з інши-

ми компаніями (М&А). Після певного спаду на світовому і вітчизняному ринках М&А відмічається активізація інтеграційних угод. Ринку М&А в Україні властивий доволі значимий сегмент злиття і поглинань компаній аграрного бізнесу. Очікувана активізація на вітчизняному ринку М&А в аграрному секторі обумов-

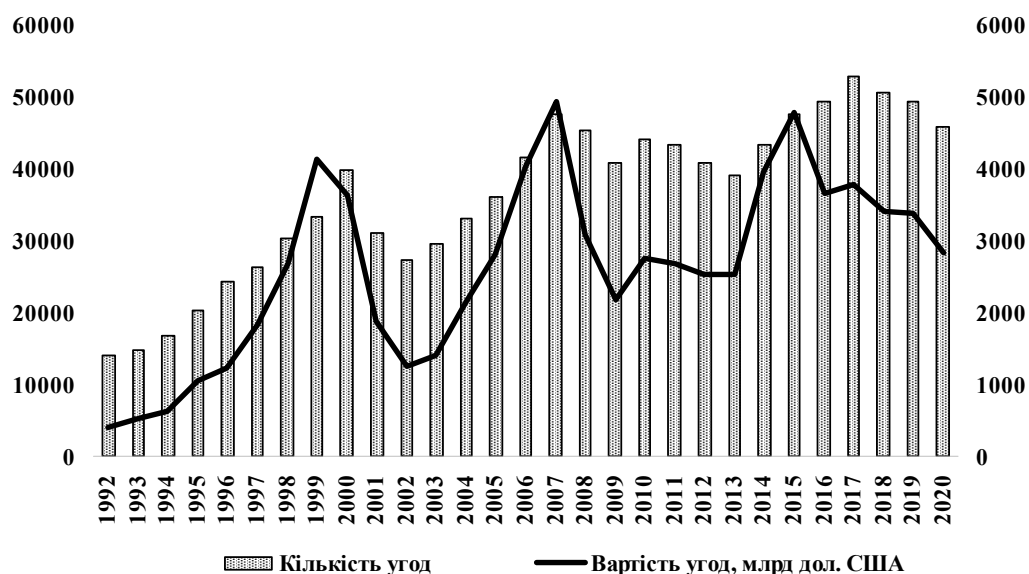

Рис. 1. Кількість і загальна вартість угод на світовому ринку M&A під час останніх трьох хвиль

Джерело: дані аналітичних досліджень IMAA [10].

лена як загальними чинниками — каталізаторами інтеграційних процесів, так і відкриттям у 2021 році ринку земель сільськогосподарського призначення.

Ефективність угоди злиття і поглинання значною мірою залежить від її економічного обґрунтування, в основі якого — об'єктивна оцінка вартості компаній-учасників угоди. Зважаючи на вищезначене, на сьогодні актуалізується питання відповідного методичного забезпечення оцінки вартості агробізнесу та сільськогосподарського майна при здійсненні угод M&A, враховуючи особливості галузі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Враховуючи історію зародження і розвитку ринку M&A, концептуальні положення стратегій злиття і поглинання, в тому числі питання оцінки компаній, висвітлено в працях зарубіжних науковців, зокрема П.А. Гохана, П. Моросіні і У. Стеджера та інших [1—4]. Теоретичним та практичним аспектам злиття і поглинання компаній на українському ринку M&A, зокрема в аграрному секторі, присвячено дослідження М. Табахарнюка, А. Гуторова, В. Хаустової [5—7]. В контексті розкриття організаційно-економічного механізму злиття і поглинання в більшості наукових робіт розглянуто загальні підходи до оцінки вартості компаній — учасників інтеграції. Водночас потребують поглибленого дослідження методичні засади оцінки вартості компаній в угодах M&A, враховуючи їх галузеві особливості, зокрема в

аграрному секторі, який займає одні з лідерських позицій на вітчизняному ринку M&A.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є обґрунтування основних методів оцінки вартості агробізнесу і сільськогосподарського майна з визначенням їх пріоритетності у застосуванні, враховуючи особливості сільськогосподарської діяльності і стан ринку галузевих активів та бізнесу, для їх використання при підготовці і реалізації угод M&A.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Посилення конкурентних позицій компаній на ринку вимагає формування і дотримання обґрунтованого стратегічного підходу, що відповідає інституційним та організаційно-економічним умовам зовнішнього і внутрішнього середовища бізнесу. Багато компаній в контексті стратегії розвитку обирають альтернативну органічному зростанню стратегію злиття і поглинання (M&A). Наразі після зменшення масштабів і зниження ділової активності на ринку M&A спостерігається певне пожвавлення процесів злиття та поглинання компаній. Такі тенденції властиві як світовому, так і вітчизняному ринку M&A.

Як доводить історичний досвід, інтеграційним процесам в економіці властивий хвилеподібний циклічний характер. За результатами досліджень сфери M&A від 1895 року виокремлюють 7 її основних хвиль, остання з яких закінчилась у 2020 році [7, с. 84—117; 8]. На рисунку

І представлено інформацію щодо вартісних і кількісних параметрів останніх трьох хвиль світового ринку М&А, які розвивались за тенденцією масштабування угод зі зростанням їх кількості, збільшення кількості транскордонних угод, поглиблення транснаціоналізації інтеграції від компаній розвинених країн до інтеграції підприємств розвинених країн і тих, що розвиваються:

V хвиля (1992—2002 рр.) — епоха стратегічних мегазлиттів (масштабних транскордонних угод);

VI хвиля (2003—2013 рр.) — епоха реорганізації (переважаючих транскордонних угод);

VII хвиля (2004—2020 рр.) — епоха транскордонних мегаугод між компаніями розвинених країн і компаніями країн, що розвиваються.

Як доводять аналітичні дані і обґрунтовують науковці, 2021 рік можна вважати початком восьмої хвилі розвитку ринку М&А [9]. Циклічність інтеграційних процесів, зокрема їх зростаюча активізація як індикатор початку нової хвилі, обумовлені відповідним загально-економічним середовищем і певними інституційними чинниками. Доволі значимими факторами впливу на збільшення кількості угод злиття і поглинання є сприятливі умови фінансового ринку щодо доступності капіталу для здійснення таких трансакцій, цінові зміни на певних ринках сировини і готової продукції, поява як недооцінених, так і переоцінених компаній, дерегуляція і стимулювання інтеграційних процесів в окремих галузях, технічні та технологічні інновації.

На думку науковців, з 2021 року розпочалась нова хвиля інтеграційних процесів, спричинена рядом загальнодержавних для всіх хвиль факторів, а також специфічних для сучасного періоду чинників, обумовлених кризою COVID-19.

Оцінюючи чинник пандемії COVID-19, можна констатувати, що він вплинув як на призупинення інтеграційних процесів на початку кризи, так і на їх активізацію в подальшому. Так, у 2020 році порівняно з 2019 роком загальний обсяг злиття і поглинання на світовому ринку М&А за кількісними параметрами скоротився на 8, а за вартісними — на 15 %. Багато угод в силу невизначеності інституційно-економічного зовнішнього середовища та зміни пріоритетів компаній було призупинено або відкладено до більш прогнозованих умов бізнесу.

Водночас криза COVID-19, аналогічно попереднім кризам, в подальшому стала каталі-

затором для зростання окремих сегментів ринку М&А. На сучасному етапі багато компаній, поступово адаптувавшись до умов пандемії, обрали політику консолідації, і це сприяло активізації угод злиття і поглинання. Іншим чинником цих тенденцій став той факт, що внаслідок пандемії COVID-19 значна кількість підприємств суттєво постраждали, це позначилось на зменшенні їх ринкової капіталізації, і відповідно можливості їх придбання за заниженою ціною на ринку М&А. А як доводить історичний досвід, втрата вартості окремих підприємств та їх недооцінка на фінансових ринках є однією із значимих причин хвилеподібного розвитку ринку інтеграційних угод, зумовлюючи активність компаній-інтеграторів зі зростаючою ринковою капіталізацією. Наразі багато корпорацій окремих сфер генерують надприбутки, що відповідно позначилось на цінах їх акцій. Активізації угод злиття і поглинання посприяли і чинники фінансового характеру, зокрема низька відсоткова ставка та накопичені в значних обсягах ресурси інвестиційних фондів.

Тому вже в другій половині 2020 року намітились певні позитивні тенденції на світовому ринку М&А порівняно з першим півріччям, яке характеризувалось значним просіданням ринку. Продовжились ці тенденції і в подальшому, зокрема в 2021 році збільшились кількісні і вартісні параметри ринку інтеграційних угод, активність ринку М&А відновлюється практично у всіх галузях. На початок вересня 2021 року загальний обсяг злиття і поглинання досягнув 3,9 трлн дол. США, що майже вдвічі перевищує відповідний показник за аналогічний минулорічний період. За результатами досліджень аналітичного центру ІММА (Інституту злиттів, поглинань і альянсів) в третьому кварталі 2021 року практично всі галузі зросли в ціні за останні 12 місяців. За зростанням мультиплікатора Р/Е серед галузей-лідерів сфери комунальних послуг (+ 92 %), інформаційних технологій (+ 63 %) та споживчих товарів (+ 60 %) [10]. Восьмій хвилі розвитку світових процесів М&А властива зростаюча активність у високотехнологічних сферах. За даними досліджень глобального фінансового ринку, проведеними компанією Refinitiv, на початок вересня 2021 року технологічними компаніями було укладено 8742 інтеграційні угоди, що становить 21 % від загальної кількості угод злиття і поглинання (відповідний показник за аналогічний період попереднього року становив 16 %) [11].

За подібними тенденціями розвивається і ринок М&А в Україні. Так, на фоні пандемії в

Таблиця 1. Ринок M&A в Україні та значення на ньому угод в агросекторі

Показник	Рік								
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021 (I півріччя)
Загальна вартість угод, млн дол. США	3819	2582	1011	785	987	1823	2420	925	269
Загальна кількість угод	109	36	43	55	67	81	81	69	46
Загальна вартість угод в агросекторі, млн дол. США	927	218	106	146	416	582	225	170	9
Загальна кількість угод в агросекторі	19	2	5	6	12	22	15	13	9
Частка агросектору у загальній вартості угод, %	24,3	8,4	10,5	18,6	42,1	31,9	9,3	18,4	3,3
Місце агросектору на ринку M&A за вартістю угод	1	4	5	2	1	2	5	3	5
Частка агросектору у загальній кількості угод, %	17,4	5,6	11,6	10,9	17,9	27,2	18,5	18,8	19,6
Місце агросектору на ринку M&A за кількістю угод	1	5	3	3	2	2	2	1	1

Джерело: сформовано і розраховано автором за даними KPMG [12].

2020 році загальна активність компаній в сфері консолідації та інтеграції знизилась: якщо в 2019 році було укладено 81 угоду зі злиття і поглинання на суму 2420 млн дол. США, то в 2020 році — 69 угод загальною вартістю 945 млн дол. США. У 2021 році прослідковується поступове відновлення вітчизняного ринку M&A, зокрема у I півріччі 2021 року укладено 46 угод злиття і поглинань проти 26 за аналогічний період 2020 року. За кількістю укладених у 2021 році інтеграційних угод лідером є агросектор (9 угод із 46 всіх угод на ринку злиття і поглинання), а за вартісним показником — IT-сфера (58 %).

Розвиваючись відповідно до загальносвітових тенденцій, проте кожен регіональний та національний ринок M&A має певні особливості. Серед характерних ознак українського ринку, при наявності загальносвітового тренду зростання активності злиття і поглинання в IT-сфері, слід відмітити досить високу значимість угод в агросекторі.

Так, сумарно за період з 2013 року по червень 2021 року у загальному вартісному обсязі вітчизняного ринку M&A частка угод в аграрній сфері становить 19,1 % (впродовж дослідженого періоду від 8,4 до 42,1 %), а за кількісним параметром — 17,5 % (від 5,6 до 27,2 %). В окремі роки агросектор був лідером за кількістю угод на ринку M&A в Україні або за загальним вартісним обсягом галузевого ринку (табл. 1).

Активними учасниками ринку злиття і поглинання в агросекторі України є агроіндустріальні холдинги МНР SE ("Миронівський хлібопродукт") та Kernel Holding S.A. Серед їх суттєвих угод слід відмітити придбання в

2013 році Kernel Holding S.A. 80 % агропромислового підприємства "Дружба-Нова" за 169 млн дол. США, а в 2017 році — 100 % компанії Ukrainian Agrarian Investment Ltd. за 155 млн дол. США. Агрохолдингом "Миронівський хлібопродукт" у 2013 році за 100 млн дол. США було придбано компанію Voronezh Agro Holding, а в 2018 році — майже 91 % акцій словенської компанії Perutnina Ptuj (Словенія) за аналогічну суму. Найдорожчою угодою в агро-сфері була угода щодо придбання у 2018 році за 242 млн дол. США саудівською інвестиційною компанією The Saudi Agricultural & Livestock Investment Co (Salic) українського агрохолдингу "Мрія".

Прогнозні оцінки щодо поступового відновлення і зростання світового та вітчизняного ринку M&A ґрунтуються на аналізі даних ринку та чинників-каталізаторів інтеграційних процесів. Крім вище розглянутих факторів і причин, що обумовлюють активізацію угод злиття і поглинання, цьому процесу в Україні саме в аграрному секторі може посприяти ще один чинник. З 1 липня 2021 року скасовано мораторій на продаж земель сільськогосподарського призначення, як основного капіталу аграрного бізнесу, і відповідно запрацював вільний ринок землі.

Зважаючи на поступове відновлення світового та українського ринку M&A, прогнозні оцінки експертів щодо активізації інтеграційних процесів в економіці, значимість агросектору на вітчизняному ринку злиття і поглинання, актуалізується питання належного методичного та організаційного забезпечення реалізації і ефективності таких угод.

Таблиця 2. Рекомендаційна пріоритетність при застосовуванні методів експертної оцінки для визначення вартості агробізнесу та майна сільськогосподарського призначення в Україні

Об'єкти оцінки	Рекомендаційна перевага при застосовуванні методів експертної оцінки		
	у першу чергу	у другу чергу	
Агробізнес, цілісні майнові комплекси та частки в них	Методи майнового підходу: - метод накопичення активів (! за МСО обов'язкові для використання)	Методи доходного підходу: - дисконтування грошового потоку - прямої капіталізації доходу	Методи ринкового підходу: - ринкових угод - ринку капіталу
Оцінка індивідуальної вартості окремих видів майна при оцінці бізнесу за майновим підходом і при відображенні в обліку придбання та об'єднання підприємств			
Об'єкти оцінки	Рекомендаційна перевага при застосовуванні методів експертної оцінки		
	у першу чергу	у другу чергу	мало застосовуються
Основні засоби як індивідуальне сільськогосподарське майно			
Будівлі та споруди виробничі	- Прямого відтворення; - заміщення	- Зіставлення цін продажу	- Непрямої і прямої капіталізації доходу
Будівлі та споруди загальногосподарського призначення	- Зіставлення цін продажу	- Непрямої і прямої капіталізації доходу	- Заміщення; - прямого відтворення
Будівлі та споруди негосподарські	- Непрямої і прямої капіталізації доходу	- Зіставлення цін продажу	- Заміщення; - прямого відтворення
Сільськогосподарські машини та обладнання, неколісні транспортні засоби	- Зіставлення цін продажу; - статистичного аналізу ринку	- Прямого відтворення; - заміщення	- Непрямої капіталізації доходу
Колісні транспортні засоби (КТЗ)	- Зіставлення цін продажу ідентичних КТЗ	- Зіставлення цін продажу аналогічних КТЗ; - мультиплікаторів	- Методи витратного підходу
Земельні ділянки			
Сільськогосподарські угіддя без земельних поліпшень	- Метод зисків	- Зіставлення цін продажу; - базової земельної ділянки	- Інвестиційний; - розвитку
Інші земельні ділянки без земельних поліпшень	- Зіставлення цін продажу; - статистичного аналізу ринку	- Інвестиційний; - базової земельної ділянки	- Розвитку
Сільськогосподарські угіддя з земельними поліпшеннями	Оцінка нерухомості: - методи доходного підходу оцінка земельних ділянок: - залишку для землі; - розподілення доходу; оцінка поліпшень: - вартості відтворення; - вартості заміщення	Оцінка нерухомості: - методи порівняльного підходу; оцінка земельних ділянок: - економічний; - співвіднесення; оцінка поліпшень: - вартості відтворення; - вартості заміщення; - частки поліпшень у вартості нерухомості	- Зіставлення цін продажу; - розвитку
Інші земельні ділянки з поліпшеннями	- Економічний; - співвіднесення	- Залишку для землі; - розподілення доходу	- Зіставлення цін продажу; - розвитку
Біологічні активи			
Робоча і продуктивна худоба	- Зіставлення цін продажу	- Непрямої капіталізації доходу	- Вартості відтворення; - вартості заміщення
Багаторічні насадження	- Непрямої капіталізації доходу	- Вартості відтворення; - вартості заміщення	- Методи порівняльного підходу
Об'єкти права інтелектуальної власності та інші нематеріальні активи			
Сорти рослин, породи тварин	- Додаткового прибутку; - переваги у прибутку	- Прямого відтворення; - заміщення	- Методи порівняльного підходу

Джерело: таблицю розроблено і удосконалено автором [14, с. 124–125].

Успішність будь-якої операції злиття і поглинання визначається дієвістю її організаційно-економічного механізму, важливою складовою якого є оцінка вартості компаній-учасників угоди.

Принципові положення, організаційні та методологічні засади оцінки майна і бізнесу унормовані Міжнародними і Національними стандартами оцінки, Міжнародними та Національними стандартами обліку і звітності, стандартами оцінки окремих незалежних професійних організацій оцінювачів, іншими нормативно-правовими актами України, перш за все

НСО 3 "Оцінка цілісних майнових комплексів" [13].

Оцінку бізнесу і майна здійснюють на основі загальноприйнятих принципів, за встановленою процедурою та з використанням стандартних методичних підходів. Водночас є потреба в конкретизації методів експертної оцінки агробізнесу та майна сільськогосподарського призначення в контексті обґрунтування пріоритетності їх застосування, що зумовлено специфікою галузі, особливостями об'єктів оцінки, станом розвитку їх ринку на поточний момент, станом розвитку ринку M&A в певному

секторі, доступністю інформації для застосування різних методів. Рекомендаційна пріоритетність певного методу має враховувати обов'язковість його застосування, як-то: за МСО використання методів витратного (майнового підходу) при оцінці фермерського бізнесу (табл. 2).

Потреба в оцінці вартості бізнесу пов'язана з усіма етапами угоди М&А. На попередньому етапі слід визначити цінність компанії-цілі як з точки зору ринку (ринкова вартість), так і з точки зору компанії-покупця (інвестиційна вартість), що в підсумку дає можливість спрогнозувати синергетичний ефект і слугує аргументацією при визначенні ціни угоди. Визначення вартості компаній-учасників угоди важливе і в процесі безпосереднього злиття і поглинання, обґрунтування граничних меж премії за контроль, узгодження ціни та підписання угоди. При фактичній інтеграції, коли здійснюється виробниче, фінансове та організаційне об'єднання компаній, актуалізується питання оцінки індивідуальної вартості їх активів і зобов'язань, враховуючи норми Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 19 "Об'єднання підприємств" [15]. А в післяінтеграційний період вартість компаній використовується при здійсненні контролю і оцінки ефективності угоди, отриманого синергетичного ефекту.

Застосування рекомендацій щодо пріоритетних методів оцінки майна сільськогосподарського призначення і агробізнесу дозволить оптимізувати процес визначення вартості сільськогосподарських підприємств при їх злитті та поглинанні.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

За результатами проведеного дослідження можна зробити ряд висновків. Після стагнації і спаду на світовому та вітчизняному ринку М&А відмічається певна активізація. Ці процеси відбуваються під впливом ряду значимих чинників, зокрема зменшення ринкової капіталізації багатьох компаній на фоні зростаючої вартості інших компаній — потенційних інтеграторів внаслідок кризи COVID-19, сприятливих умов фінансового ринку у вигляді низьких відсоткових ставок та накопичених інвестиційних ресурсів. При розвитку ринку М&А України у відповідності до загальносвітових тенденцій, йому характерні певні специфічні особливості. Зокрема, йому властива досить висока частка угод злиття і поглинання в аграрному секторі. Зважаючи на вище означені чинни-

ки активізації інтеграційних процесів, а також зняття мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення в Україні, можна очікувати зростання кількості угод М&А в агросфері. Успішність та ефективність такої угоди значною мірою залежить від об'єктивності оцінки вартості як компанії-цілі, так і компанії-інтегратора. З метою оптимізації процесу визначення вартості сільськогосподарських підприємств на всіх етапах їх злиття та поглинання рекомендується застосовувати конкретизовані методи оцінки сільськогосподарського майна та агробізнесу у відповідності до їх пріоритетності. Подальші дослідження в розвиток авторських ідей мають бути направлені на уточнення і конкретизацію методів оцінки вартості агробізнесу і різних видів галузевого майна, враховуючи їх особливі мультиплікатори та характеристики — елементи порівняння при застосуванні ринкового (порівняльного) підходу і специфічність отримання доходу в сільськогосподарській галузі при застосуванні дохідного підходу.

Література:

1. Gaughan P.A. Mergers, Acquisitions, and Corporate Restructurings. Hoboken, New Jersey, John Wiley & Sons Inc., 2011. 672 p.
2. Моросини П. Управление комплексными слияниями: в помощь руководителю компании, использующей стратегии М&Аs / Моросини Пьеро, Стеджер Ульрих / Пер. с англ. Днепропетровск: Баланс Бизнес Букс, 2005. 304 с.
3. Roberts A. Mergers and Acquisitions / Pr. Alexander Roberts, Dr William Wallace, Dr Peter Moles // Edinburgh Business school, 2012. 17 p.
4. Ferhan A., Can Tansel K. Contemporary look on historical evolution of mergers and acquisitions / International Journal of Economics, Commerce and Management, 2016. 194 p.
5. Табахарнюк М.О. Гра на мільйон: практика злиття та поглинання в Україні. К.: Київська книжково-журнальна фабрика, 2012. 304 с.
6. Гурторов А.О. Розвиток інтеграційних відносин в аграрному секторі: монографія. Київ: ННЦ "ІАЕ", 2016. 484 с.
7. Хаустова В.Є., Колодяжна Т.В. Вплив процесів злиттів і поглинань на конкурентоспроможність економіки в умовах глобалізації: монографія. Харків: ФОП Лібуркіна Л.М., 2019. 416 с.
8. Бусарева Т.Г. Особливості злиттів і поглинань ТНК. Науковий погляд: економіка та управління. 2018. № 2 (60). С. 21—28. URL: http://scientificview.umsf.in.ua/archive/2018/2_60_2018/5.pdf

9. Шелепова А.С. Восьмая волна слияний и поглощений как результат экономического кризиса из-за COVID-19. Наукосфера. 2021. № 4 (2). URL: <http://nauko-sfera.ru/ens/archive//2021>

10. Статистика злиттів та поглинань. URL: <https://imaa-institute.org/valuation-insights/>

11. Фінансові ринки. URL: <http://www.fixygen.ua/news/20210907/obem-sdelok-sliyanij.html>

12. M&A RADAR: Україна. URL: <https://home.kpmg/ua/en/home/insights/2021/07/ma-radar-ukraine.html>

13. Національний стандарт оцінки 3 "Оцінка цілісних майнових комплексів". URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/56644621>

14. Могилова М.М. Основні засоби сільськогосподарських підприємств: стан, оцінка, відтворення: монографія. К.: ННЦ "ІАЕ", 2016. 404 с.

15. Національне положення стандарт бухгалтерського обліку 19 "Об'єднання підприємств". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0499-99#Text>

References:

1. Gaughan, P.A. (2011), Mergers, Acquisitions, and Corporate Restructurings, John Wiley & Sons Inc., Hoboken, New Jersey.

2. Morosyny, P. and Stedzher, U. (2005), Upravlenye kompleksnyimi slyaniyami: v pomoshch' rukovodytel'iu kompaniy, yspol'zuyshej stratehiy M&As [Management of complex mergers: to help the leader of the company using M & As strategies], Balans Byznas Buks, Dnepropetrovsk, Ukraine.

3. Roberts, A. Wallace, W. and Moles, P. (2012), Mergers and Acquisitions, Edinburgh Business school, Edinburgh, UK.

4. Ferhan, A. and Can Tansel, K. (2016), "Contemporary look on historical evolution of mergers and acquisitions", International Journal of Economics, Commerce and Management.

5. Tabakharniuk, M.O. (2012), Hra na mil'jon : praktyka zlyttia ta pohlynannia v Ukraini [Million game: the practice of mergers and acquisitions in Ukraine], Kyivs'ka knyzhkovo-zhurnal'na fabryka, Kyiv, Ukraine.

6. Hutorov, A.O. (2016), Rozvytok intehtatsijnykh vidnosyn v ahrarnomu sektori [Development of integration relations in the agricultural sector], NNTs "IAE", Kyiv, Ukraine.

7. Khaustova, V.Ye. and Kolodiazna, T.V. (2019), Vplyv protsesiv zlyttiv i pohlyan' na konkurentospromozhnist' ekonomiky v umovakh hlobalizatsii [The impact of mergers and acquisitions on the competitiveness of the economy in the context of globalization], FOP Liburkina L.M., Kharkiv, Ukraine.

8. Busarieva, T.H. (2018), "Features of mergers and acquisitions of TNCs", Naukovyj pohliad: ekonomika ta upravlinnia, vol. 2 (60), pp. 21—28, available at: http://scientificview.umsf.in.ua/archive/2018/2_60_2018/5.pdf (Accessed 25 Nov 2021).

9. Shelepova, A.S. (2021), "The eighth wave of mergers and acquisitions as a result of the economic crisis due to COVID-19", Naukosfera, vol. 4 (2), available at: <http://nauko-sfera.ru/ens/archive//2021> (Accessed 25 Nov 2021).

10. IMAA (2021), "Statistics of mergers and acquisitions", available at: <https://imaa-institute.org/valuation-insights/> (Accessed 25 Nov 2021).

11. Fixygen (2021), "Financial markets", available at: <http://www.fixygen.ua/news/20210907/obem-sdelok-sliyanij.html> (Accessed 25 Nov 2021).

12. KPMG Ukraine (2021), "M&A RADAR: Ukraine", available at: <https://home.kpmg/ua/en/home/insights/2021/07/ma-radar-ukraine.html> (Accessed 25 Nov 2021).

13. Cabinet of Ministers of Ukraine (2006), "National Valuation Standard 3 "Valuation of Integrated Property Complexes"", available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/56644621> (Accessed 25 Nov 2021).

14. Mohylova, M.M. (2016), Osnovni zasoby sil'skohospodars'kykh pidpriemstv: stan, otsinka, vidtvorennia [Fixed assets of agricultural enterprises: condition, evaluation, reproduction], NNTs "IAE", Kyiv, Ukraine.

15. Ministry of Finance of Ukraine (1999), "National Regulation Accounting Standard 19 "Association of Enterprises"", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0499-99#Text> (Accessed 25 Nov 2021).

Стаття надійшла до редакції 30.11.2021 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

**Ефективна
ЕКОНОМІКА**

Виходить 12 разів на рік

**Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292**

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 330.341.2:338.242.2

Н. В. Антипенко,

д. е. н., доцент, професор кафедри фінансів, обліку та оподаткування,
Національний авіаційний університет, м. Київ, Україна

ORCID ID: 0000-0003-4132-4709

Ю. Ю. Веденіна,

к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту, Кременчуцький національний
університет імені Михайла Остроградського, м. Кременчук, Україна

ORCID ID: 0000-0001-7472-6654

І. А. Гнатенко,

д. е. н., доцент, професор кафедри підприємництва та бізнесу,
Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ, Україна

ORCID ID: 0000-0002-0254-2466

О. П. Пархоменко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри аудиту, Київський національний
економічний університет імені Вадима Гетьмана, м. Київ, Україна

ORCID ID: 0000-0003-3159-9653

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.23.10

ФІНАНСОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНО ОРІЄНТОВАНИХ ПІДПРИЄМСТВ У КОНТЕКСТІ АНТИКРИЗОВОЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ

N. Antypenko,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance,
National Aviation University, Kyiv, Ukraine

Y. Viedienina,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management, Kremenchuk Mykhailo
Ostrohradskyi National University, Kremenchuk, Ukraine

I. Hnatenko,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Entrepreneurship and Business, Kyiv
National University of Technologies and Design, Kyiv, Ukraine

O. Parkhomenko,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Audit, Kyiv National Economic
University named after Vadym Hetman, Kyiv, Ukraine

FINANCIAL MANAGEMENT OF RESOURCE CONSERVATION OF INNOVATION-ORIENTED ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF ANTI-CRISIS DEVELOPMENT STRATEGY

У статті розглянуто питання фінансового менеджменту ресурсозбереження інноваційно орієнтованих підприємств у контексті антикризової стратегії розвитку. У результаті проведеного дослідження обґрунтовано доцільність використання апарату теорії нечітких множин у задачах фінансового менеджменту, що характеризуються високим ступенем невизначеності нестатичного характеру. Так, застосування нечітких чисел дає можливість провести багатокритерійний вибір альтернативного продукту та врахувати фактор невизначеності, обумовлений неповною відповідністю між базовим і інноваційним товаром, а також тим, що ринкові умови для базового товару відносяться до минулого періоду, а для інноваційного — до майбутнього. Методика оцінювання інноваційного потенціалу продукції шляхом порівняння інтегральних показників "якість-ціна" в умовах невизначеності сприятиме ефективному плануванню та реалізації заходів фінансового менеджменту підприємств.

The article considers the issues of financial management of resource conservation of innovation-oriented enterprises in the context of anti-crisis development strategy. As a result of the conducted research the expediency of using the apparatus of fuzzy set theory in the problems of financial management, characterized by a high degree of uncertainty of non-static nature, is substantiated. Thus, the use of fuzzy numbers makes it possible to make a multi-criteria choice of an alternative product and take into account the uncertainty factor due to incomplete correspondence between the basic and innovative product, as well as the fact that market conditions for the basic product relate to the past. The method of assessing the innovative potential of products by comparing the integrated indicators of "quality-price" in conditions of uncertainty will contribute to the effective planning and implementation of measures of financial management of enterprises. In the process of implementing financial management measures, the main positive effect is given by innovations, which in terms of reducing the life cycle of goods and services, development of new technologies and limited tangible and intangible resources are the basis for forming a competitive strategic perspective of enterprises. The average value of the expert assessment of the parameters of the basic product and the product-innovation of the enterprise and the fuzzy representation of the price of one point in the assessment of the parameters of the basic product and the product-innovation of the enterprise are determined. Therefore, the success in avoiding possible crises is directly dependent on the level of innovation activity of a particular enterprise, which, in turn, determines the relevance of determining the level of innovation potential of the latter. At the same time, it should be noted that the biggest obstacle to effective financial management in conditions of fierce competition and limited resources is the large amount and, in many cases, inaccuracy of information used in decision-making, as well as the small number of qualitative economic and non-economic indicators, blurring and inconsistency of criteria of efficiency of activity of the enterprises.

Ключові слова: фінансовий менеджмент, ресурсозбереження, інноваційно орієнтовані підприємства, антикризова стратегія, розвиток.

Key words: financial management, resource saving, innovation-oriented enterprises, anti-crisis strategy, development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У процесі реалізації заходів фінансового менеджменту основний позитивний ефект дають інновації, які в умовах скорочення життєвого циклу товарів і послуг, розвитку нових технологій і обмеженості матеріальних та нематеріальних ресурсів є основою формування конкурентної стратегічної перспективи підприємств. Тому успіх в уникненні можливих кризових ситуацій знаходиться у прямій залежності від рівня інноваційної активності конкретного підприємства, що у свою чергу обумовлює актуальність визначення рівня інноваційного потенціалу продукції останнього. При цьому варто зауважити, що найбільшою перешкодою для ефективного фінансового менеджменту в умовах жорсткої конкуренції та обмеженості ресурсів є великий обсяг і, у багатьох випадках, неточність інформації, що використовується у процесі прийняття рішень, а також нечисловий характер значної кількості якісних економічних і неекономічних показників, розмитість і суперечливість критеріїв ефективності діяльності підприємств. Така не-

визначеність призводить до значних витрат коштів, часу і енергії, неоптимального розподілу товарів і ресурсів. Зазначені факти актуалізують тему дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЮТЬСЯ АВТОРИ, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Дослідженню питань фінансового менеджменту ресурсозбереження інноваційно орієнтованих підприємств в контексті антикризової стратегії розвитку присвячено праці багатьох учених [1—11]. Віддаючи належне даним науковим роботам, присвяченим вирішенню цих завдань, варто зазначити, що в них у недостатній мірі відображено наявність фактора невизначеності, що має нестатистичний характер. Наявність фактору невизначеності у процесі прийняття рішень щодо реалізації заходів фінансового менеджменту робить неможливим коректне застосування детермінованих та імовірнісних моделей через відсутність необхідних умов, оскільки кризові ситуації унікальні та їх

аналоги знайти досить важко. Саме тому, при фінансовому управлінні використання нечіткої логіки дає більш достовірні результати, ніж ті, що отримані за допомогою традиційних статистичних методів. Тому доцільно використовувати апарат теорії нечітких множин при вирішенні завдань фінансового управління в умовах невизначеності на основі виділення таких переваг останніх перед традиційними методами, а саме: наявність більш гнучкого принципу завдання "точки", здійснюваного шляхом введення поняття функції приналежності; можливість формалізувати більш гнучкі зв'язки між параметрами, що у більшій мірі відповідає природі досліджуваних реальних явищ; прийняття обґрунтованих рішень в умовах відсутності повного обсягу інформації шляхом узагальнення і аналізу якісних значень.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — дослідити фінансовий менеджмент ресурсозбереження інноваційно орієнтованих підприємств у контексті антикризової стратегії розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Ефективною стратегією фінансового менеджменту підприємств є підвищення конкурентоспроможності їх продукції, зокрема представлення на ринку будь-якої інноваційної продукції. У зв'язку з цим у рамках маркетингових досліджень виникає завдання порівняльного оцінювання товару-інновації з товарами-прототипами з точки зору функціонального призначення та задоволення відповідних потреб потенційних покупців. Рішення цього завдання зазвичай здійснюється по векторному показнику "якість-ціна", при цьому можуть використовуватися різні методики.

У якості комплексного показника пропонується мультиплікативна згортка (1):

$$W = \hat{C} * \hat{K} \quad (1),$$

де \hat{C} — нормована ціна товару;

\hat{K} — нормоване значення кількісної оцінки якості товару.

Відповідно до формули (1), особливе місце у системі менеджменту підприємств займають ціни. З огляду на те, що ціна в будь-якій реальній і передбачуваній операції певним чином пов'язана з вартістю продукції, часто цей термін використовується як синонім вартості у процесі обміну. Але вартість і ціна можуть не збігатися, що часто спостерігається на прак-

Таблиця 1. Експертне ранжування якісних параметрів досліджуваних продуктів підприємства

Ранги експерта №1	Ранги експерта №2	Ранги експерта №3
N1= 5	N1=5	N1=5
N2= 2	N2= 2	N2= 1
N3= 3	N3= 4	N3= 3
N4= 4	N4= 3	N4= 4
N5= 1	N5= 1	N5= 2

тиці. Ціна на відміну від вартості відноситься до конкретного місця і часу незалежно від того, чи була вона оголошена відкрито або залишилася в таємниці. Вартість можливо визначити виходячи з витрат виробництва достатньо точно для товару-інновації. Тоді як ціну, за якою може бути проданий товар, визначити набагато складніше через те, що на неї може вплинути безліч інших факторів (крім витрат виробництва), як-от: психологія ціносприйняття споживачів, цінова політика конкретного підприємства, вплив цін на інших учасників ринкової діяльності тощо. У результаті, при прогнозуванні ціни на новий вид продукції, ситуація стає досить невизначеною. Тому при визначенні ціни на продукт-інновацію доцільним є використання методів нечіткої логіки.

Так, припустимо, що є один товар-інновація ($T1^*$), ціну якого потрібно визначити, і три товари-аналоги ($T2—T4$), ціну яких вже визначено (наприклад, $T2 = 179 \$$; $T3 = 195 \$$; $T4 = 136 \$$). У зв'язку з тим, що продукт $T1^*$ ще не вийшов на ринок, і нині неможливо точно визначити ціну, то вона задається наближено. Засобом представлення неточних оцінок є нечіткі числа. Нечітке число — це інтервал допустимих значень числа із заданим розподілом можливості реалізації значень на цьому інтервалі. Можна використовувати функції приналежності будь-якого виду, якому віддають перевагу експерти.

Для визначення ціни товару-інновації, що необхідно для подальшого оцінювання інноваційної продукції за критерієм "якість-ціна", доцільно використовувати параметричний метод, суть якого полягає в тому, що із оцінки і співвідношення якісних параметрів виробу, що вже випускається, визначається ціна нового товару. При цьому, товару-інновації ($T1^*$) будуть притаманні певні якісні параметри, які також має продукт, що випускається в даний час (базовий товар — $T2^*$). Загалом процес встановлення ціни на інноваційний товар підприємства можна розділити на декілька етапів:

1-й етап. Вибір якісних параметрів досліджуваних продуктів, які визначають їх споживчі властивості ($N1, N2, N3, N4, N5$).

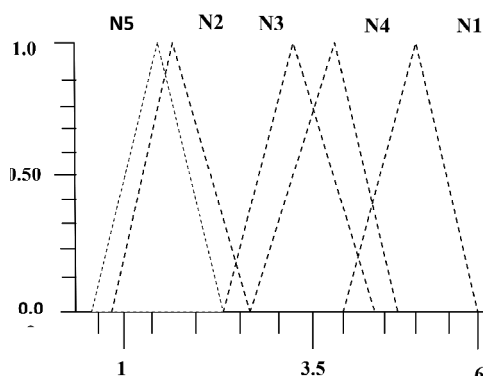

Рис. 1. Функції приналежності середніх рангів якісних параметрів досліджуваних продуктів підприємства

Таблиця 2. Експертна оцінка параметрів базового товару та товару-інновації підприємства

	Оцінка експерта №1		Оцінка експерта №2		Оцінка експерта №3	
	T2	T1*	T2	T1*	T2	T1*
N1	9	10	8	9	10	10
N2	8	9	9	10	8	7
N3	9	9	7	10	9	10
N4	7	10	8	8	9	9
N5	5	6	4	8	8	8

Таблиця 3. Середнє значення експертної оцінки параметрів базового товару та товару-інновації підприємства

	T	T*
N1	9	9,66667
N2	8,33333	8,66667
N3	8,33333	9,66667
N4	8	9
N5	5,66667	7,33333

Таблиця 4. Бальна оцінка параметрів базового товару та товару-інновації підприємства

	T	T*
N1	45,5858	48,9191
N2	14,4747	15,0302
N3	28,3636	32,808
N4	29,9191	33,5858
N5	8,14134	10,3636
Підсумок	126,484	140,707

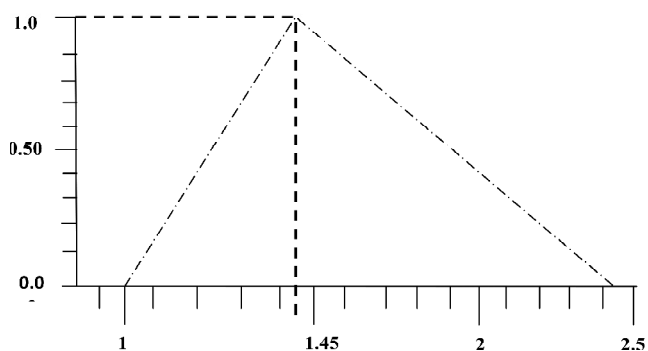

Рис. 2. Нечітке уявлення ціни одного балу при оцінці параметрів базового товару та товару-інновації підприємства

2-й етап. Підбір незалежних експертів.

3-й етап. Здійснення експертами "зворотнього ранжування" представлених параметрів (найбільш важливий параметр ставиться на 5 місце, а найменш важливий — на 1 місце). Кожне місце відображається у нечіткій формі (табл. 1).

Відповідно до отриманих результатів, по кожному параметру визначається "середня позиція": $N1=5$; $N2=1,66667$; $N3=3,33333$; $N4=3,66667$; $N5=1,33333$. Функції приналежності відображено на рисунку 1.

4-й етап. Оцінювання експертами за 10-бальною шкалою кожного параметру базового товару (T2) і товару-інновації (T1*) (табл. 2).

Далі розраховується "середній бал" по кожному параметру для обох товарів (табл. 3).

5-й етап. Визначення бальної оцінки параметрів базового товару та товару-інновації з урахуванням важливості параметрів за формулою:

Бальна оцінка параметра з урахуванням важливості даного параметра для споживачів = середній показник важливості параметра для споживача * середня оцінка параметра товару.

Результати наведено у таблиці 4.

6-й етап. Визначення ціни одного балу. Для цього необхідно відому ціну базового товару (вона дорівнює 179 \$) розділити на загальну суму набраних базовим товаром балів (рядок "Підсумок" у табл. 4 для T). У цьому випадку ціна одного бала 1,45 \$, графічний вигляд її функції приналежності відображено на рисунку 2.

7-й етап. Визначення ціни. Спосіб розрахунку ціни товару-інновації з урахуванням важливості параметрів наступний:

Ціна = бальна оцінка товару-інновації з урахуванням важливості параметрів (рядок "Підсумок" у табл. 4 для T1*) * ціна одного балу. У результаті найбільш очікувана ціна товару-інновації дорівнює 200 \$, із заданою функцією приналежності (рис. 3).

Таким чином, вищеописаний параметричний метод оптимізує процес прогнозування ціни на товар-інновацію.

Отже, після визначення очікуваної ціни для товару-інновації стає можливим здійснення порівняння базових товарів з новим продуктом за критерієм "якість-ціна" з метою визначення доцільності випуску останнього в якості одного із заходів фінансового менеджменту на підприємстві.

Так, припустимо, що за результатами оцінок експертів з точки зору якості, товари про-ранжовано наступним чином: $T1^*$: $R_i = 1$;

T2: $R_i = 2$; T3: $R_i = 3$; T4: $R_i = 4$, де R_i — ранг товару з номером i , який задано нечітким числом.

За результатами ранжування розраховуються нечіткі вагові коефіцієнти якості (K) за формулою (2):

$$K_i = 1 - \frac{R_i - 1}{N}$$

де N — число порівнюваних товарів.

Результати розрахунків мають такий вигляд:

	T1*	T2	T3	T4
K_i	1	0,5	0,75	0,25

На наступному кроці необхідно здійснити нормування значення K_i для чого кожне значення K_i ділиться на суму всіх значень. Результати розрахунків мають наступний вигляд:

	T1*	T2	T3	T4
\bar{K}_i	0,4	0,2	0,3	0,1

При порівнянні цін базових товарів і товару-інновації спочатку розраховуються зворотні величини їх значень, а потім результати нормуються. У результаті отримано значення для \bar{C}_i :

	T1*	T2	T3	T4
\bar{C}_i	0,216753	0,242182	0,222311	0,318754

Далі необхідно розрахувати комплексні показники якості, відповідно до формули 1:

$$W_1^* = 0,4 * 0,216753 = 0,0867012;$$

$$W_2^* = 0,2 * 0,242182 = 0,0484364;$$

$$W_3^* = 0,3 * 0,222311 = 0,0666932;$$

$$W_4^* = 0,1 * 0,318754 = 0,0318754.$$

Графічно нечіткі комплексні показники якості відображено наступним чином (рис. 4):

У підсумку необхідно порівняти нечіткі множини W_1 , W_2 , W_3 , W_4 між собою з метою знаходження найкращого продукту за допомогою використання зваженої потужності нечітких множин (2):

$$M = \sum_m M_{a_m} da_m$$

$$\text{де } da_m = a_m - a_{m-1}.$$

Таким чином, виконані розрахунки дали наступні значення показників "якість-ціна" для базових товарів та товару-інновації:

$$M_{W1}^* = 0,173758;$$

$$M_{W2}^* = 0,0622153;$$

$$M_{W3}^* = 0,0818665;$$

$$M_{W4}^* = 0,0463905.$$

На основі отриманих значень можна зробити певні висновки щодо визначення кращого товару. Однак при прийнятті остаточного рішення необхідно також враховувати невизначеність отриманих оцінок, представлених на

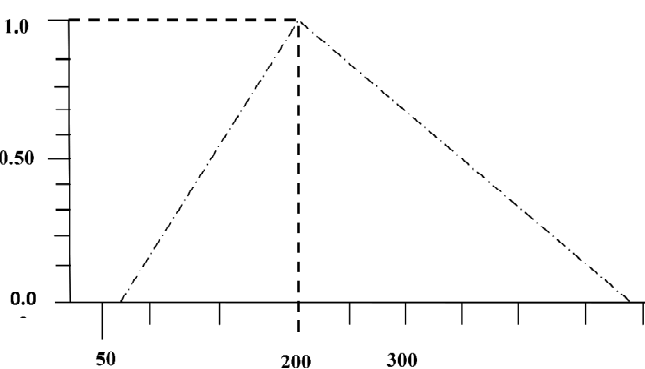

Рис. 3. Очікувана ціна товару-інновації підприємства

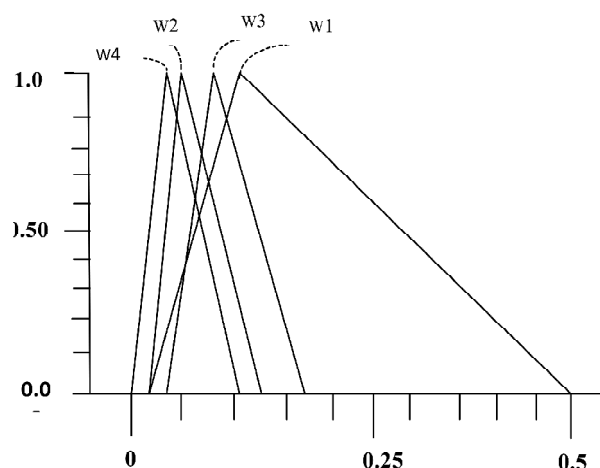

Рис. 4. Комплексні показники якості базових товарів та товару-інновації підприємства

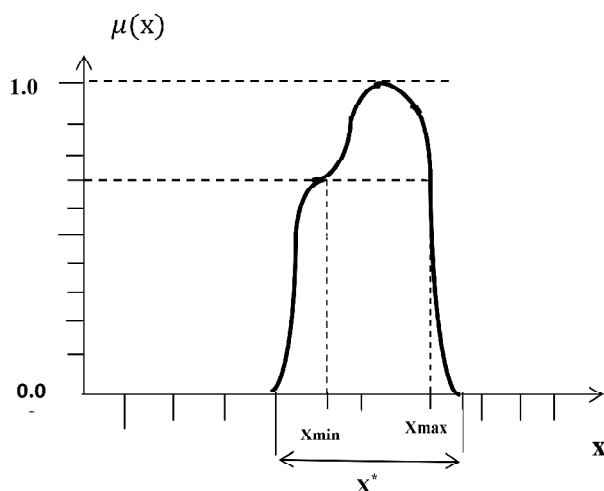

Рис. 5. Відображення довільної функції приналежності

рисунку 4. Тому доцільним є виконання процедури знаходження ступеня невизначеності отриманого результату, коли він має функцію приналежності довільної форми (рис. 5), яка займає проміжне положення між функціями приналежності чіткого та повністю невизначеного числа. Це необхідно для того, щоб мати

можливість коригувати підсумковий показник зваженої потужності M на рівень невизначеності отриманої оцінки.

Для характеристики ступеня невизначеності необхідно розбити функцію приналежності на безліч α -рівнів і визначити міру розсіювання двох крайніх точок, що знаходяться на різних α -рівнях по всій множині α -рівнів (3).

$$D = \frac{\sum_{i=1}^n (X_{\max} - X_{\min})^2}{n} \quad (3),$$

де X_{\max} — максимальне значення x , що належить функції приналежності на i -му α -рівні;
 X_{\min} — мінімальне значення x , що належить функції приналежності на i -му α -рівні (рис. 5);
 n — кількість α -рівнів.

При цьому показник D буде тим точніше, чим більше n , а в свою чергу $d\alpha_m \rightarrow 0$.

Так, при $d\alpha_m \leq 0,0001$ (4)

забезпечується достатня точність оцінки. В результаті, при виконанні умови (4), можливо оцінити ступінь невизначеності результату, використовуючи формулу (3).

Розрахуємо значення D для всіх комплексних показників якості, отриманих у розглянутому прикладі:

$$D1^* = 0,0809;$$

$$D2 = 0,0053;$$

$$D3 = 0,0071;$$

$$D4 = 0,0049.$$

Після отримання ступеня невизначеності кожного рішення задачі, необхідно врахувати її в показнику зваженої потужності M , що можливо реалізувати через співвідношення такого вигляду (5):

$$M' = \frac{M}{1+D} \quad (5),$$

де M' — скоригований на ступінь невизначеності рівень показника зваженої потужності функції приналежності i -го товару.

Таким чином, застосування нечітких чисел дає не тільки можливість провести багатокритеріальний вибір альтернативних продуктів, але і врахувати фактор невизначеності, що присутній при виборі оцінок. У результаті, на основі використання виразу (5), інтегральні показники "якість — ціна" для базових товарів та товару-інновації матимуть такі значення:

$$M'1^* = 0,160755;$$

$$M'2 = 0,0618896;$$

$$M'3 = 0,081291;$$

$$M'4 = 0,0461622.$$

Відповідно до вищенаведених розрахунків, товар-інновація $T1^*$ за значенням комплексного показника "якість — ціна" істотно перевершує базові товари-аналоги і може бути рекомендований до випуску на ринок.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

У результаті проведеного дослідження обґрунтовано доцільність використання апарату теорії нечітких множин у задачах фінансового менеджменту, що характеризуються високим ступенем невизначеності нестатичного характеру. Так, застосування нечітких чисел дає можливість провести багатокритерійний вибір альтернативного продукту та врахувати фактор невизначеності, обумовлений неповною відповідністю між базовим і інноваційним товаром, а також тим, що ринкові умови для базового товару відносяться до минулого періоду, а для інноваційного — до майбутнього. Методика оцінювання інноваційного потенціалу продукції шляхом порівняння інтегральних показників "якість-ціна" в умовах невизначеності сприятиме ефективному плануванню та реалізації заходів фінансового менеджменту підприємств.

Література:

1. Гнатенко І.А. Визначення інновацій як інструментарію національного підприємництва. Науковий вісник Одеського національного університету імені І.І. Мечникова. Серія "Економіка". 2018. Т. 23. Вип. 5 (70). С. 38—42.
2. Гнатенко І. Вплив національного інноваційного підприємництва на сталий розвиток ринку праці. Вісник Херсонського державного університету. 2018. № 32. С. 69—72.
3. Гнатенко І.А. Методологічні основи інституціонального аналізу національної системи інноваційного підприємництва. Науковий журнал "Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії". 2018. № 6 (18). С. 70—74.
4. Зось-Кіор М.В. Мотиваційні аспекти управління еколого-економічним потенціалом аграрних підприємств. Науковий вісник ПУЕТ. № 1 (97). 2020. С. 26—31.
5. Зось-Кіор М.В. Оцінка персоналу організації в системі корпоративного тайм-менеджменту. Економічний форум. 2020. № 3. С. 57—63.

6. Brockova K., Rossokha V., Chaban V., Zos-Kior M., Hnatenko I., Rubezhanska V. Economic mechanism of optimizing the innovation investment program of the development of agro-industrial production. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. 2021. Vol. 43. № 1. P. 129—135.

7. Lozhachevska O., Navrotska T., Melnyk O., Kapinus L., Zos-Kior M., Hnatenko I. Management of logistics and marketing behavior of innovation clusters in territorial communities in the context of digitalization of society and the on-line market. Laplage in Journal. 2021. Vol. 7 (3). P. 315—323.

8. Mayovets Y., Vdovenko N., Shevchuk H., Zos-Kior M., Hnatenko I. Simulation modeling of the financial risk of bankruptcy of agricultural enterprises in the context of COVID-19. Journal of Hygienic Engineering and Design. 2021. Vol. 36. P. 192—198.

9. Rakhmetulina Z., Pokataieva O., Trokhymets O., Hnatenko I., Rubezhanska V. Optimization of the structure of an innovative cluster on a competitive basis in a free market. Financial and credit activities: problems of theory and practice. 2020. Vol. 4. № 35. P. 238—247.

10. Zherdetska L., Diatlova Y., Diatlova V., Derkach J., Goncharenko A. Zos-Kior M. Digital banking in the marketing mix and human resource management: improving the approach to the assessment as an innovative component. Laplage in Journal. 2021. Vol. 7 (3A). P. 111—119.

11. Zos-Kior M., Hnatenko I., Isai O., Shtuler I., Samborskyi O., Rubezhanska V. Management of Efficiency of the Energy and Resource Saving Innovative Projects at the Processing Enterprises. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. 2020. Vol. 42. № 4. P. 504—515.

References:

1. Hnatenko, I. (2018), "Definition of innovations as tools of national entrepreneurship", *Naukovyy visnyk Odes, koho natsional, noho universytetu imeni I. I. Mechnykova. Seriya "Ekonomika"*, vol. 23, 5 (70), pp. 38—42.

2. Hnatenko, I. (2018), "The Impact of National Innovative Entrepreneurship on Sustainable Development of the Labor Market", *Visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu-Bulletin of the Kherson State University*, vol. 32, pp. 69—72.

3. Hnatenko, I. (2018), "Methodological bases of institutional analysis of the national system of

innovative entrepreneurship", *Ekonomichnyy visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademiji-Economic Bulletin of Zaporizhzhya State Engineering Academy*, vol. 6 (18), pp. 70—74.

4. Zos-Kior, M. (2020), "Motivational aspects of management of ecological and economic potential of agricultural enterprises", *Naukovyy visnyk PUET. Seriya "Ekonomichni nauky"*, vol. 1 (97), pp. 26—31.

5. Zos-Kior, M. (2020), "Evaluation of the organization's personnel in the system of corporate time management", *Ekonomichnyy forum*, vol. 3, pp. 57—63.

6. Brockova, K., Rossokha, V., Chaban, V., Zos-Kior, M., Hnatenko, I. and Rubezhanska, V. (2021), "Economic mechanism of optimizing the innovation investment program of the development of agro-industrial production", *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, vol. 43.1, pp. 129—135.

7. Lozhachevska, O., Navrotska, T., Melnyk, O., Kapinus, L., Zos-Kior, M. and Hnatenko, I. (2021), "Management of logistics and marketing behavior of innovation clusters in territorial communities in the context of digitalization of society and the online market", *Laplage in Journal*, vol. 7 (3), pp. 315—323.

8. Mayovets, Y., Vdovenko, N., Shevchuk, H., Zos-Kior, M. and Hnatenko, I. (2021), "Simulation modeling of the financial risk of bankruptcy of agricultural enterprises in the context of COVID-19", *Journal of Hygienic Engineering and Design*, vol. 36, pp. 192—198.

9. Rakhmetulina, Z., Pokataieva, O., Trokhymets, O., Hnatenko, I. and Rubezhanska, V. (2020), "Optimization of the structure of an innovative cluster on a competitive basis in a free market", *Financial and credit activities: problems of theory and practice*, vol. 4.35, pp. 238—247.

10. Zherdetska, L., Diatlova, Y., Diatlova, V., Derkach, J., Goncharenko, A. and Zos-Kior, M. (2021), "Digital banking in the marketing mix and human resource management: improving the approach to the assessment as an innovative component", *Laplage in Journal*, vol. 7 (3A), pp. 111—119.

11. Zos-Kior, M., Hnatenko, I., Isai, O., Shtuler, I., Samborskyi, O. and Rubezhanska, V. (2020), "Management of Efficiency of the Energy and Resource Saving Innovative Projects at the Processing Enterprises", *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, vol. 42.4, pp. 504—515.

Стаття надійшла до редакції 19.11.2021 р.

УДК 005.35:631.1

O. Yermakov,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department
of Economics, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
ORCID ID: 0000-0001-5070-6528

V. Nahornyj,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Economics, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
ORCID ID: 0000-0001-5551-4779

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.23.17

ON THE ISSUE OF DEVELOPMENT OF CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY OF AGRICULTURAL BUSINESS ENTITIES

О. Ю. Єрмаков,

д. е. н., професор, професор кафедри економіки,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
В. В. Нагорний,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

ДО ПИТАННЯ РОЗВИТКУ КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ АГРАРНОГО БІЗНЕСУ

The article examines the methodological principles of corporate social responsibility (CSR) development in the agricultural sector of Ukraine. The advantages of implementing the CSR system in the practice of Ukrainian agrarian formations are substantiated on the example of IMK agricultural holding. The main incentives that will contribute to the spread of corporate social responsibility are identified, and the main directions of CSR development in agribusiness are proposed.

Corporate social responsibility of agrarian business entities can be interpreted as a process of implementation of voluntarily accepted obligations to meet the social needs of employees of the business entity, as well as partners and other members of society in general.

IMK is one of the 10 largest agricultural companies in Ukraine. It is an integrated economic entity that carries out its activities in such areas as growing crops (sunflower, soybeans, wheat, corn) and storage of products; milk production. The company pursues an active social policy in the following areas: personnel, labor and health protection, industrial safety, environmental protection, social program "IMK helps".

Regarding this agrarian formation, the following can be stated: first, an important component is environmental protection and resource conservation, as corporate and social business must take comprehensive initiatives to reduce the harmful effects of its production and economic activities on the environment; second, politics socially responsible companies should provide social programs for residents of the region of business, which include support for socially vulnerable groups, support for the preservation and development of housing and communal services and cultural and historical sites, etc.; thirdly, the development of the company's staff should be aimed at training and professional development, taking into account the maintenance of a high level of motivation employees, both in terms of pay and social package, the creation of appropriate conditions for recreation and leisure, support of internal communications in the company, as well as the active participation of the personnel of the business entity in management decisions.

The main directions of increasing the level of competitiveness of "IMK" on the basis of the development of corporate social responsibility are implementation of the policy of responsible attitude of the company to its employees; support, and development of the position of active citizenship; initiating a dialogue with influence groups as a tool for obtaining

information on optimizing social programs and minimizing enterprise risks; introduction of reporting standards in its social responsibility program; creation of separate subdivisions, the introduction of separate positions that will be responsible for CSR management activities; increase of the company's budgets for CSR activities. All this will improve the business reputation and image among the population, consumers and customers, investment attractiveness of the company, and more.

У статті досліджено методологічні засади розвитку корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) в аграрно-му секторі України. Обґрунтовано на прикладі агрохолдингу "ІМК" переваги впровадження системи КСВ у практиці українських аграрних формувань. Визначено основні стимули, які сприятимуть поширенню корпоративної соціальної відповідальності, та запропоновано основні напрями розвитку КСВ в аграрному бізнесі.

Корпоративну соціальну відповідальність суб'єктів аграрного бізнесу можна трактувати як процес реалізації добровільно прийнятих зобов'язань із задоволення соціальних потреб як працівників господарюючого суб'єкта, так і партнерів та інших учасників суспільства загалом.

"ІМК" є однією з 10-ти найбільших аграрних компаній в Україні. Це інтегрований господарюючий суб'єкт, що здійснює свою діяльність за такими напрямками: вирощування сільськогосподарських культур (соняшник, соя, пшениця, кукурудза) та зберігання їх продукції; виробництво молока. Компанія проводить активну соціальну політику в таких напрямках: персонал, охорона праці та здоров'я, промислова безпека, охорона навколишнього середовища, соціальна програма "ІМК допомагає".

З приводу цього аграрного формування можна констатувати наступне: по-перше, важливою складовою є природоохоронна діяльність і ресурсозбереження, оскільки корпоративно-соціальний бізнес повинен здійснювати комплексні ініціативи по скороченню шкідливої дії своєї виробничо-господарської діяльності на довкілля; по-друге, політика соціально — відповідальних компаній повинна передбачати соціальні програми для жителів регіону ведення бізнесу, які включають підтримку соціально незахищених верств населення, підтримку збереження і розвитку житлово-комунального господарства і об'єктів культурно-історичного значення та ін.; по-третє, розвиток персоналу компанії має бути направлений на навчання та професійний розвиток, враховуючи підтримку високого рівня мотивації працівників, що стосується як оплати праці, так і надання соціального пакету, створення належних умов для відпочинку і дозвілля, підтримка внутрішніх комунікацій в компанії, а також активна участь персоналу господарюючого суб'єкта в ухваленні управлінських рішень.

Основними напрямками підвищення рівня конкурентоспроможності "ІМК" на основі розвитку корпоративної соціальної відповідальності є: впровадження політики відповідального ставлення компанії до своїх найманих працівників, підтримка та розвиток позиції активного громадянства; започаткування діалогу із групами впливу, як інструмент отримання інформації щодо оптимізації соціальних програм та мінімізації ризиків підприємства; введення стандартів звітності у своїй програмі соціальної відповідальності; створення окремих підрозділів, введення окремих посад, що відповідатимуть за діяльність з управління КСВ; збільшення бюджетів компанії на заходи з КСВ. Все це дасть змогу покращити ділову репутацію та імідж серед населення, споживачів та клієнтів, інвестиційну привабливість компанії тощо.

Key words: agricultural sector, corporate social responsibility, agrarian formations, competitiveness, economy.

Ключові слова: аграрний сектор, корпоративна соціальна відповідальність, аграрні формування, конкурентоспроможність, економіка.

FORMULATION OF THE PROBLEM

Prospects for the development of agrarian business in the world economic space provide for further solution by producers of issues related to the implementation of mechanisms of corporate social responsibility in the practice of modern management.

This has become especially acute and relevant in the agricultural sector of Ukraine, because domestic agricultural enterprises, as its main organizational unit, have undergone the most radical and large-scale transformations in terms of ownership, land use, production organization, resource supply and sales, etc. [4].

Nowadays, in order to function successfully in a market environment, agricultural producers must develop strategic and marketing programs of

their companies based on social responsibility policy in order to gain additional competitive advantage. This is due to the fact that the obligation to comply with CSR initiatives is defined by many international documents, and without proper implementation of which agribusiness entities can not effectively conduct their business activities in world markets for agri-food products. Thus, the implementation of CSR initiatives for Ukrainian agricultural formations is a mandatory element of strategic development.

ANALYSIS OF RECENT RESEARCH AND PUBLICATIONS

Issues related to corporate social responsibility have been reflected in the works of such foreign

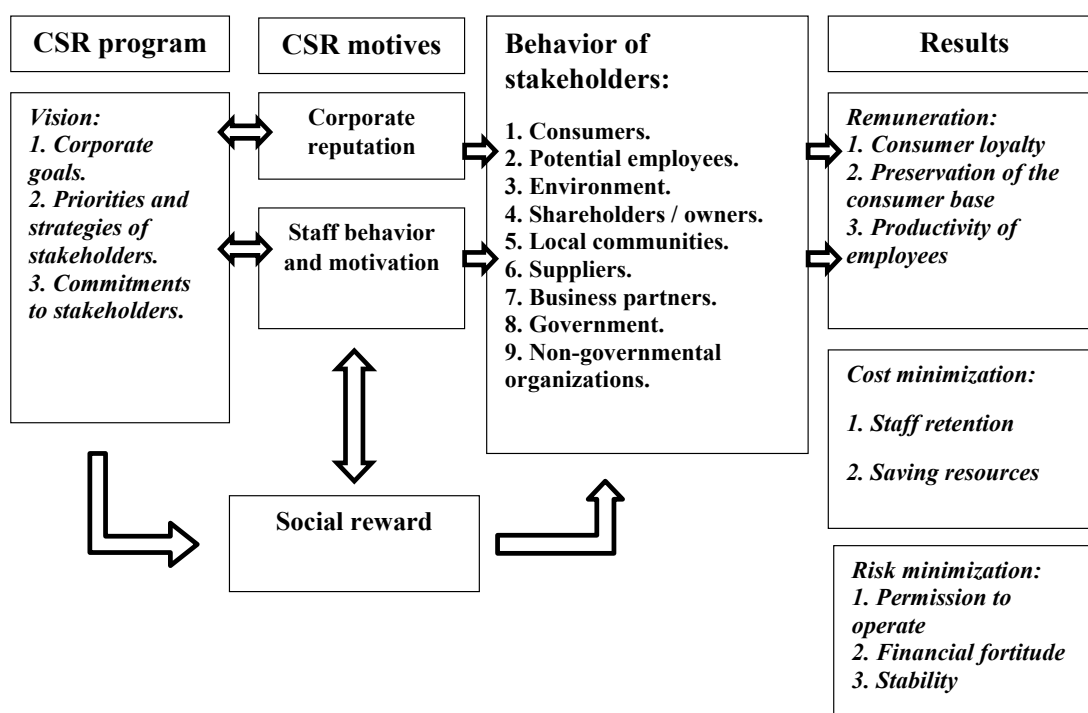

Fig. 1. The mechanism of CSR formation at the enterprise

Source: [1].

scholars as Becker G., Vienna K., Davis K., Kotler F., Kramer M., Porter M. and others. In Ukraine, research on corporate social responsibility, including in the agricultural sector, is carried out by: D.O. Bayura, V.P. Galushko, O.A. Grishnova, I.Y. Grishova, O.O. Yerankin, O.Yu. Yermakov, T.O. Zinchuk, A.M. Kolot, V.V. Kuzhel, P.M. Makarenko, O.O. Lazarenko, V.V. Nahorny and others.

However, given the extreme importance of the development of corporate social responsibility in the agricultural business of Ukraine in the context of increasing its competitiveness, there is an urgent need to study these issues.

THE PURPOSE OF THE ARTICLE

The purpose of the article is to study the features of corporate social responsibility and determine the main directions of its development in the agrarian business of Ukraine.

Object of study: social and economic processes of formation and development of corporate social responsibility in the agricultural sector of Ukraine.

Subject of study: organizational — economic bases of development of corporate social responsibility of subjects of agrarian business and their features in the modern business environment.

Materials and methods of research. The subject of the research covers methodological and practical principles of development of corporate

social responsibility of agrarian business entities. Research methods: abstract-logical, monographic, graphic, etc.

PRESENTATION OF THE MAIN MATERIAL

Corporate social responsibility is a system of economic, social, environmental measures, as well as ethical norms and values of the company, which are implemented on the basis of constant interaction with stakeholders and aimed at reducing non-financial risks, long-term improvement of the company's image and business reputation, as well as on capitalization growth, gaining competitive advantages and strategic stability of the business structure [7].

Thus, in a general sense, corporate social responsibility can be presented as a long-term commitment of business entities, including agriculture, to adhere to business ethics and promote economic development, while improving working conditions and quality of life of employees, their families and communities. and society as a whole. Undoubtedly, this is extremely important for the agricultural sector based on the peculiarities of the agricultural sector, working conditions and living conditions of its workers and so on. At the same time, in view of the decline of rural areas that took place in Ukraine, we must carefully consider the application of mechanisms of socio-economic

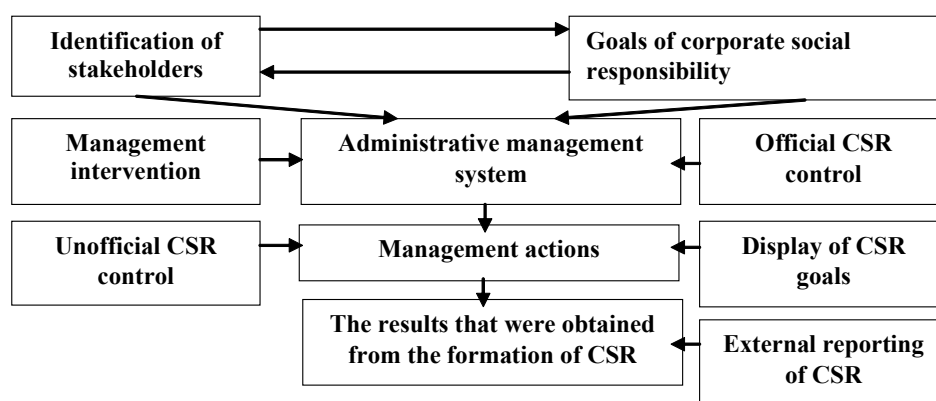

Fig. 2. Organizational model of the mechanism of CSR formation at the enterprise

Source: [1].

development, including those related to the formation and development of corporate social responsibility of agricultural businesses.

In the context of further development of the methodological foundations of this issue, we present the statement of D.O. Bayura and O.A. Buyana — an effective mechanism for the formation of CSR in Ukraine is possible only if the adequate implementation of relations, principles and values of CSR based on the implementation of strategies that will enhance the company's reputation, brand value, staff motivation. These factors are perhaps the most important " [1, p. 155]. Next, the same researchers provide a mechanism for the formation of CSR in the enterprise (Fig. 1).

In general, this mechanism can be represented as a holistic structure consisting of the main groups of elements: program, motives, business behavior towards stakeholders and the results that the business entity will receive from the introduction of social responsibility in its activities.

We share the opinion [1, p. 155], that in order to ensure the mechanism of CSR formation at the enterprise it is necessary to introduce an organizational model, which consists of defining stakeholders, CSR goals (Fig 2).

However, in the development of the opinion of the mentioned authors we should also note that the introduction of such an organizational model of the mechanism of CSR formation at the enterprise should provide the business entity, including agrarian, not just a mechanism but an effective mechanism of corporate social responsibility.

To deepen the existing theoretical provisions on the mechanism of corporate social responsibility, it is proposed to consider it as a set of technologies for managing environmental challenges in the system of strategic management of sustainable development, which includes values, goals and objectives, principles, directions, levels

of implementation, methods and forms of CSR to meet the interests of stakeholders, increase benefits, minimize costs and risks for the company in the long run, as well as monitoring the results of their effectiveness [9].

The study of the experience of spreading corporate social responsibility in the practice of managing domestic agricultural formations shows that it is on such methodological principles that the Industrial Milk Company (IMC) builds its socio-economic activity. This integrated business structure, which is one of the 10 largest agricultural formations in Ukraine, carries out its production and economic activities in such areas as: a) growing crops (sunflower, soybeans, wheat, corn); b) storage of agricultural products; c) milk production. It was founded as "Industrial Milk Company" by the former owner of the holding "Cheese Club" Alexander Petrov. In April 2017, the Industrial Milk Company officially changed its name to IMC. The general director of this powerful agrarian formation is now a talented manager Alex Lissitsa, who is a graduate of the Faculty of Economics of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine.

The company's mission is to meet the vital needs of mankind in quality agricultural raw materials and products. The company aims to become a world leader for investors, employees, customers and the social community. In its daily work, IMC is guided by such principles as: responsibility, efficiency, professionalism, initiative, honesty, respect and teamwork. The company's priority is efficiency, introduction of advanced world technologies and own know-how, export orientation, sustainable development, quality and safety.

Every business structure that adheres to the concept of corporate social responsibility, develops and implements its principles in the overall strategy of its development.

IMC development strategies are: expansion of agricultural business through the growth of the land bank in cultivation and storage capacity; focusing on operational efficiency; diversification of crop production and focusing on the most profitable; deepening vertical integration to generate additional income from the processing of agricultural raw materials.

The lands on which IMC operates are located in Poltava, Chernihiv and Sumy oblasts. These are favorable regions for agriculture in terms of soil and climatic conditions for growing crops.

The company's land bank is formed in the form of five clusters, within which the fields are in close proximity to each other. This allows you to maximize operational efficiency and reduce costs by optimizing the use of human and technical resources, as well as promote effective operational management.

IMC applies modern production and management practices in agriculture and constantly invests in the purchase of new agricultural machinery and equipment from leading global brands.

The IMC fields use a system of different tillage: deep loosening, plowing, disking and cultivation. Alternation of such technological methods allows to create optimal conditions for growth and development of agricultural crops.

The technology of growing crops in the "IMC" involves the use of seeds, fertilizers and plant protection products only the best domestic and foreign producers.

Elements of precision agriculture are tested and introduced into production: GPS-monitoring systems of equipment, autopiloting, methods of remote sensing of the earth, monitoring of productivity, variable norms of sowing of seeds and differentiated application of fertilizers [2].

"IMK" has significant capacity for storage of agricultural products (elevators and floor storage warehouses), which are located near the areas of its production activities.

The company uses only its own storage facilities. IMC's storage facilities currently 100% meet the company's storage needs and have sufficient potential to meet these needs in the short term, provided that production volumes increase.

Possession of these storage facilities enables the company to sell its agricultural products during the marketing year and significantly reduces the negative impact on prices during and after harvest, as well as reduces the risks associated with physical loss of crops [2].

It should be noted that the largest share of revenues according to the financial statements the

company receives from the sale of corn — 70.4%, as it specializes in growing this crop. In 2019, IMC received \$ 169.6 million. revenues from sales of manufactured products, and in 2020 — 161.4 million dollars.

"IMC" carries out production activities and builds its management strategy guided by the principles of sustainable and socially responsible business development.

The basic principles of corporate social responsibility, which should be guided by the business structure:

- production of quality products and services necessary for society;

- unconditional compliance with legislation: tax, environmental, labor;

- effective business, focused on creating additional economic value and increasing competitiveness in the interests of owners and society;

- building honest and mutually beneficial relations with all stakeholders;

- compliance with international agreements and use of recommendations of international standards;

- use of resource-saving technologies, ensuring environmental safety of production;

- providing jobs with a competitive level of wages and social benefits;

- ensuring occupational safety in the workplace;

- promotion of comprehensive professional development and professional development of employees [8].

An important component of agrarian business in Ukraine is the social policy of the state. It is the support of rural development, infrastructure, the creation of appropriate conditions that would motivate people to live and work in the countryside, is the key to the availability of professionals for "IMC", its support by the community and local government.

Based on the analysis of the Corporate Social Responsibility Reports 2017/2018 and 2019/2020 [2], it can be stated that IMC is one of such companies that does not stand aside from social problems. Thus, in 2019 it sent over UAH 18.1 million. to provide social assistance to the rural population. Since 2012, the company's management has decided to combine all social efforts into one program called "IMC helps". For 12 years, since 2008. until 2020, at the expense of the company's allocated funds, the following were carried out: repairs of schools, kindergartens, medical and obstetric points, purchase and replacement of metal-plastic windows in schools and hospitals; repairs of roads, water mains and

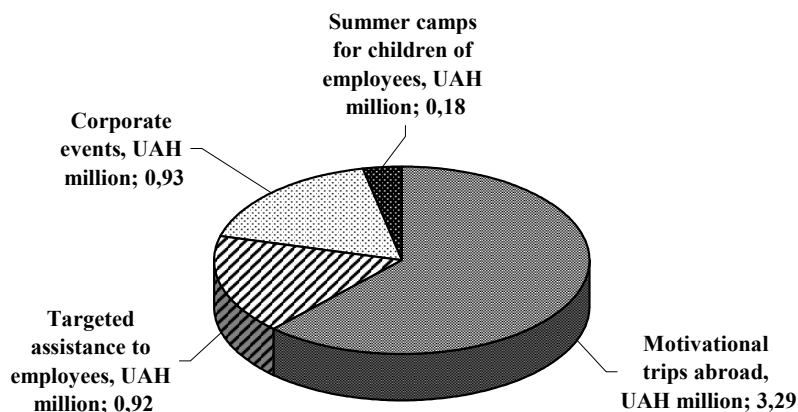

Fig. 3. Expenses for motivational activities for IMC staff in 2019

Source: [2].

lighting of settlements; purchase of equipment for district and rural hospitals and ambulances; construction of a bridge and a boarding school, financing the construction of a monument to Afghan soldiers and anti-terrorist operation soldiers; sponsorship of regional cultural events: festivals, fairs, various holidays in rural communities, funding of football teams.

The social component of IMC is carried out in the following areas: personnel of enterprises, labor protection and health, quality of the workplace, industrial safety, environmental protection, the concept of "green office" and the social program "IMC helps".

IMC provides staff with training opportunities that meet the company's strategic goals and values. Employees gain knowledge and improve their skills through specialized training programs that cover the following goals: career start, knowledge expansion, personal growth and leadership development.

Maintaining a high level of motivation among IMC employees and preventing such threats as: internal and external migration of staff, attracting young people to work in rural areas and their retention are important issues for business leaders.

Help to form staff loyalty to "IMC": organization of corporate events (team building, sports tournaments, corporate events); dissemination of motivational trips abroad and within the country for different levels of employees; stimulating contacts between clusters in various forms (working meetings, team building, training programs); active communication policy through media platforms (corporate website, company pages on Facebook, corporate newspaper "IMC Bulletin"), personal contacts with IMC headquarters and management vertical; active trainings; development of targeted assistance to employees; implementation of the housing program for

employees; providing vouchers for children to children's camps.

In 2019, the company spent about UAH 1.2 million on the training program and improved the policy "On targeted assistance to employees", which allows to receive and record the amount of financial support for employees in case of difficult life circumstances, the birth of children, weddings, reimbursement of medical expenses of employees and close relatives. UAH 5.32 million was spent on motivational measures for staff (Fig. 3).

In 2019—2020, 285 IMC employees went on motivational trips to 10 countries, including about 100 mechanics and drivers.

As a socially responsible company "IMC" to increase the motivation of its own employees, uses tangible and intangible incentives.

In the field of material incentives, the company provides official employment and social protection stated by the legislation of Ukraine. According to a survey conducted by Socio Inform in February 2019, one of the most common reasons for working in the company is the level of pay — 37.9% and the opportunity to learn and gain new experience — 37.4%. Also good reasons are quite favorable "microclimate" in the workforce and a high level of social protection, respectively, for 25.7% and 25.2% of employees, 23.4% said that the reason for working in the "IMC" is that here they can realize themselves as professionals.

Based on the experience of the world's leading companies, in 2016 IMC began to form a safety, health and environmental management system. In the same year, the company's 5-year strategy for professional activities "Occupational Health and Environment" for 2016—2020 was approved. All IMC enterprises are monitored in the following areas: use of natural resources and environmental legislation, occupational safety at work. The company seeks to involve all employees in the

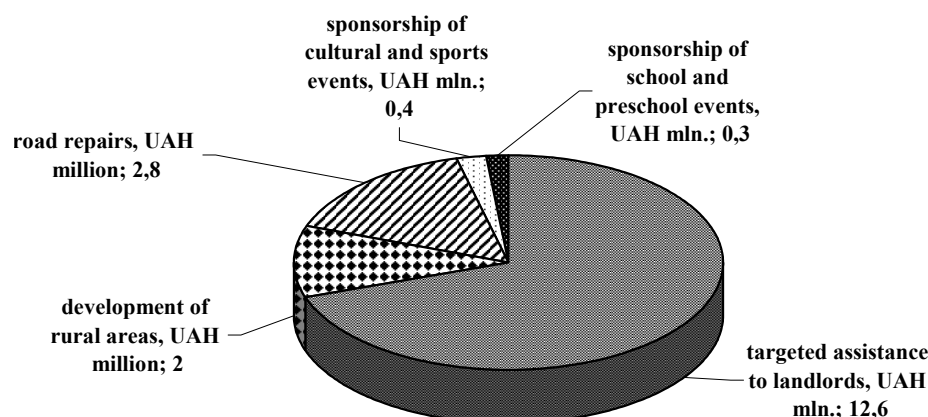

Fig. 4. IMC investments in social projects in 2019

Source: [2].

management of environmental issues, labor protection and social aspects in the "IMC" and its subsidiaries.

All investments and initiatives in social projects, including personal support and projects to support and develop local infrastructure (roads, water supply, public lighting, schools, kindergartens, FAPs, medical centers, etc.), which the company conducts within the villages where it operates, are held on the principles of "IMC. People's Aid Program". Local communities are involved in setting project priorities, budgeting and planning the necessary actions. Investments and initiatives for such projects in 2019 reached UAH 18.1 million (Fig. 4).

Thus, IMC uses social investments in the practice of management exactly where they have the greatest impact and effective result, uniting local communities, business and government.

CONCLUSIONS

Corporate social responsibility of agrarian business entities can be interpreted as a process of implementation of voluntary commitments to meet the social needs of employees of the business entity, and partners and other members of society in general.

IMC is one of the 10 largest agricultural companies in Ukraine. This is an integrated agricultural company that operates in such areas as: production of crops (sunflower, soybeans, wheat, corn); storage of crops; milk production. The company pursues social policy in the following areas: staff, health and safety, industrial safety, environmental protection, social program "IMC helps".

Several conclusions can be drawn about this agrarian formation: first, an important component is environmental protection and resource conservation, corporate and social business must take comprehensive initiatives to reduce the harmful effects on the environment; secondly, the

policy of socially responsible companies should provide social programs for residents of the region of business, which include support for socially vulnerable groups, support for the preservation and development of housing and communal services and cultural and historical sites, etc.; thirdly, the development of the company's staff should be aimed at training and professional development, taking into account the maintenance of a high level of employee motivation in terms of both pay and social package, creating conditions for recreation and leisure, support of internal communications in the organization, employee participation in making management decisions.

The main directions of increasing the level of competitiveness of IMC are: implementation of the policy of responsible attitude of the company to its employees, support and development of the position of active citizenship; initiating a dialogue with influence groups as a tool for obtaining information on optimizing social programs and minimizing enterprise risks; introduction of reporting standards in its social responsibility program; creation of separate subdivisions, introduction of separate positions that will be responsible for CSR management activities; increase of the company's budgets for CSR activities. All this will improve the business reputation and image among the population, consumers and customers, the investment attractiveness of the company.

References:

1. Bayura, D.O. and Buyan, O.A. (2012), "Conceptual principles of the mechanism of formation of corporate social responsibility in Ukraine", *Actual problems of economics*, vol. 9, pp. 151—157.
2. The official site of "IMC" (2021), available at: <https://imcagro.com.ua/ua/diyalnist-kompany/roslinnistvo> (Accessed 10 Nov 2021).

3. Yermakov, O.Y. (2015), *Sotsial'na vidpovidal'nist' [Social responsibility]*, CE "Comprint, Kyiv, Ukraine
 4. Yermakov, O.Y. and Nahorni, V.V. (2016), "Methodological bases of distribution of corporate social responsibility in agrarian formations of Ukraine", *Naukovyj visnyk NUBiP Ukrainy, Seriya: Ekonomika, ahrarnyj menedzhment, biznes*, vol. 249, pp. 165—174.
 5. Ermakov, A. and Ignatenko, N. (2015), "Financial and investment support industrial innovation and social responsibility of agricultural enterprises", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 18, pp. 7—10.
 6. Zinchuk, T.O. and Levkivsky, E.V. (2019), "Corporate social responsibility of vertically integrated structures of agrarian business as a condition of sustainable development", *Ekonomika APK*, vol. 1, pp. 39.
 7. Kolot, A. M., Kolot, A. M., Hryshnova, O. A., Hryshnova, E. A., Herasymenko, O. O., Herasymenko, O. A., and Shevchenko, L. S. (2012), *Sotsial'na vidpovidal'nist': teoriia i praktyka rozvytku [Social responsibility: theory and practice of development]*, KNEU, Kyiv, Ukraine
 8. Povazhny, O.S. and Orlova, N.S. (2014), "Formation of corporate strategy on the basis of social responsibility", *Manager*, vol. 1, pp. 4—10.
 9. Popadyuk, O.V. and Luchyk, O.I. (2019), "Principles and mechanism of social responsibility in terms of strategic management of the enterprise, Economics and management of enterprises", vol. 36, pp. 235—246.
 10. Shapoval, V.M. (2011) *Sotsial'na vidpovidal'nist' biznesu v strukturі upravlinnia ekonomikoju [Social responsibility of business in the structure of economic management]*, SHEI "NMU", Dnipropetrovsk, Ukraine
 11. Yermakov, O.Y., Hrebennikova, A.A., Nahorni, V.V., and Chetveryk, O.V. (2019), "Investment support and development of social responsibility of agrarian business entities", *Proceedings of the 34 rd International Business Information Management Association Conference (IBIMA)*, Madrid, Spain.
 12. Nahorni, V. V. and Chetveryk, O. V. (2017), "The problem of implementing social responsibility in Ukraine agro-industrial enterprises capacity", *Science and Education a New Dimension*, vol. 24 (146), pp. 7—11.
- Література:
1. Баюра Д.О., Буян О.А. Концептуальні засади механізму формування корпоративної соціальної відповідальності в Україні. Актуальні проблеми економіки. 2012. № 9. С. 151—157.
 2. Діяльність компанії "ІМК". URL: <https://imcagro.com.ua/ua/diyalnist-kompany/roslyn-nitstvo>
 3. Єрмаков О.Ю. Соціальна відповідальність: навчальний посібник. Київ: ЦП "Компринт", 2015. 191 с.
 4. Єрмаков О.Ю., Нагорний В.В. Методологічні засади поширення корпоративної соціальної відповідальності в аграрних формуваннях України. Науковий вісник НУБіП України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. 2016. Вип. 249. С. 165—174.
 5. Єрмаков О.Ю., Ігнатенко М.М. Фінансово-інвестиційне забезпечення виробничих інновацій та соціальної відповідальності аграрних підприємств. Інвестиції: практика та досвід. 2015. № 18. С. 7—10.
 6. Зінчук Т.О., Левківський Є.В. Корпоративна соціальна відповідальність вертикально інтегрованих структур аграрного бізнесу як умова сталого розвитку. Економіка АПК. 2019. № 1. С. 39.
 7. Колот А.М., Колот А.М., Грішнова О.А., Гришнова Е.А., Герасименко О.О., Герасименко О.А.,... & Шевченко Л.С. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку: монографія, за ред. А.М. Колота. Київ: КНЕУ, 2012. 501 с.
 8. Поважний О.С., Орлова Н.С. Формування корпоративної стратегії на основі соціальної відповідальності. Менеджер. 2014. № 1. С. 4—10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzhm_2014_1_3
 9. Попадюк О.В., Лучик О.І. Принципи та механізм соціальної відповідальності в умовах стратегічного управління підприємством. Економіка та управління підприємствами. 2019. № 36. С. 235—246.
 10. Шаповал В.М. Соціальна відповідальність бізнесу в структурі управління економікою: монографія. Дніпропетровськ: ДВНЗ "НГУ", 2011. 357 с.
 11. Yermakov O.Yu., Hrebennikova A.A., Nahorni V.V., and Chetveryk O.V. Investment support and development of social responsibility of agrarian business entities. *Proceedings of the 34 rd International Business Information Management Association Conference (IBIMA)*. Madrid, 2019. Spain.
 12. Nahorni V.V. and Chetveryk O.V. The problem of implementing social responsibility in Ukraine agro-industrial enterprises capacity. *Science and Education a New Dimension*. 2017. Vol. 24 (146), P. 7—11.
- Стаття надійшла до редакції 26.11.2021 р.*

УДК 630:651.7

А. І. Карпук,

д. е. н., професор, директор, відокремлений підрозділ
НУБіП України "Боярська лісова дослідна станція", м. Київ

ORCID ID: 0000-0003-2920-8131

О. М. Олексієвець,

аспірант, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ORCID ID: 0000-0002-8658-438X

Т. С. Миклуш,

к. е. н., м. Львів

ORCID ID: 0000-0003-2522-1478

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.23.25

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ВИРОБНИЧО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОСТІЙНИХ ЛІСОКОРИСТУВАЧІВ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ: СОЦІАЛЬНІ, ЕКОЛОГІЧНІ ТА ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ

A. Karpuk,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Director, Separate Division of National University
of Life and Environmental Sciences of Ukraine "Boyarka forest research station", Kyiv

O. Oleksiievets,

Postgraduate student, The National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

T. Myklush,

PhD in Economics, Lviv

ENSURING DIVERSIFICATION OF PRODUCTION AND ECONOMIC ACTIVITIES OF PERMANENT FOREST USERS IN THE CONTEXT OF DECENTRALIZATION: SOCIAL, ENVIRONMENTAL AND ECONOMIC ASPECTS

Доведено, що диверсифікація виробничо-господарської діяльності лісгосподарських підприємств виступає важливою умовою активізації ділової активності у багатолісних районах, особливо в умовах децентралізації влади та завершення процесу створення об'єднаних територіальних громад. Встановлено, що основними напрямками диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів в умовах децентралізації виступають: збільшення площі заліснення та лісовідновлення, нарощення обсягів лісозаготівель та об'ємів транспортування деревини, будівництво лісових доріг, модернізація консервних цехів, заготівля другорядних лісових матеріалів та побічне лісокористування, збільшення обсягів переробки лісосічних відходів та відходів лісопилення, розширення площі мисливських угідь, розбудова об'єктів рекреаційної інфраструктури. Обґрунтовано, що реалізація пріоритетних напрямів диверсифікації діяльності лісгосподарських виробництв дасть можливість забезпечити: розширення просторового базису для нарощення потенціалу лісового біорізноманіття, зокрема приросту недеревної сировини; введення додаткових потужностей у переробних цехах та збільшення обсягів продажу необробленої деревини; зниження операційних витрат та підвищення конкурентоспроможності готової продукції; підвищення обсягів виробництва готової продукції з високою доданою вартістю; нарощення обсягів заготівлі недеревної сировини, зокрема цінної лікарської сировини; збільшення обсягів виробництва паливних деревних продуктів; нарощення поголів'я мисливської фауни; підвищення ефективності використання несировинних користностей лісу. Встановлено, що розроблення та інституціоналізація механізмів реалізації пріоритетних напрямів диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів дасть можливість

отримати соціо-еколого-економічний ефект, який полягатиме у зростанні частки доданої вартості лісового господарства у ВВП країни, структурній перебудові регіонального господарського комплексу, збільшенні надходжень до публічних бюджетних та позабюджетних фондів, зростанні рівня зайнятості та самозайнятості місцевого населення. Доведено, що в результаті диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів сформуються нові полюси росту в господарських комплексах багатолісних районів, що дасть можливість прискорити темпи соціально-економічного піднесення сільських депресивних територій та підвищити рівень господарської самодостатності об'єднаних територіальних громад.

It is proved that the diversification of production and economic activities of forestry enterprises is an important condition for activating business activity in multi-wooded areas, especially in the context of decentralization of power and the completion of the process of creating united territorial communities. It is established that the main directions of diversification of activities of permanent forest users in the conditions of decentralization are increasing the area of afforestation and reforestation, increasing the volume of logging and transportation of wood, construction of forest roads, modernization of canning shops, harvesting of secondary forest materials and side forest use, increasing the volume of processing of cutting waste and sawmill waste, expanding the area of hunting grounds, development of recreational infrastructure. It is proved that the implementation of priority areas of diversification of forest production activities will provide an opportunity to ensure: expanding the spatial basis for building the potential of forest biodiversity, in particular the growth of non-wood raw materials; introducing additional capacities in processing shops and increasing sales of untreated wood; reducing operating costs and increasing the competitiveness of finished products; increasing the production of finished products with high added value; increasing the volume of harvesting of non-wood raw materials, in particular valuable medicinal raw materials; increasing the production of fuel wood products; increasing the number of hunting fauna; increasing the efficiency of using non-raw forest benefits. It is established that the development and institutionalization of mechanisms for implementing priority areas of diversification of activities of permanent forest users will make it possible to obtain a socio-ecological and economic effect, which will consist in an increase in the share of added value of forestry in the country's GDP, structural adjustment of the regional economic complex, an increase in revenues to public budget and extra-budgetary funds, an increase in the level of employment and self-employment of the local population. It is proved that as a result of the diversification of the activities of permanent forest users, new growth poles will be formed in the economic complexes of multi-wooded areas, which will make it possible to accelerate the pace of socio-economic recovery of rural depressed territories and increase the level of economic self-sufficiency of united territorial communities.

Ключові слова: диверсифікація, лісогосподарське виробництво, модернізація, структурна перебудова, паливні деревні продукти, зайнятість, публічні бюджетні та позабюджетні фонди.

Key words: diversification, forestry production, modernization, structural adjustment, fuel wood products, employment, public budget and extra-budgetary funds.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Постійні лісокористувачі відіграють вагомую роль в соціально-економічному піднесенні територій, які виступають ареалом концентрації лісових благ. В умовах поглиблення процесів децентралізації перед постійними лісокористувачами відкриваються нові можливості як у частині підвищення рівня капіталізації наявного потенціалу, так і в частині зростання соціальної, економічної та екологічної ефективності господарського освоєння лісоресурсного потенціалу. За таких умов диверсифікація виробничо-господарської діяльності постійних лісо-

користувачів виступає необхідною умовою раціональнішого використання деревної та недержавної сировини, а також несировинних користностей лісу у відтворювальному процесі. Саме диверсифікація діяльності створює умови для збільшення обсягів виробництва продукції з високою доданою вартістю, що дасть можливість створити нові робочі місця та збільшити надходження податків та зборів до публічних бюджетів і позабюджетних публічних фондів. Програмування диверсифікації діяльності державних та комунальних лісгосподарських підприємств має відштовхуватися від базового постулату, згідно з яким економічні пріоритети повинні бути узгоджені з соціальними цілями та екологічними обмеженнями.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Необхідність активізації процесів диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів розглядається у працях Н. Борис, Т. Глущенко, А. Дейнеки, В. Добрянської, І. Нетробчук, Ю. Шведюк через призму модернізації системи управління лісовим господарством на еколого-економічних засадах, перегляд стратегічних пріоритетів поведінки лісогосподарських підприємств на ринку промислових круглих матеріалів, оцінювання еколого-економічної ефективності лісовідновлення на землях лісового фонду, впровадження різноманітних видів та форм зеленого туризму у лісових біогеоценозах [1—5].

При виборі пріоритетів диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів необхідно виходити з того, як вважає І. Нетробчук, що ліс є базовим чинником прискорення соціально-економічного розвитку конкретного регіону, незалежно від його спеціалізації та природнокліматичних умов [4]. Тобто програмування диверсифікації лісокористування та переробки деревних і недеревних ресурсів має базуватися на підходах, які розглядають ліс важливим компонентом відтворювальних пропорцій і враховують його еколого-економічну та соціально-економічну значимість.

Виходячи з вагомості лісу в забезпеченні сприятливих умов життєдіяльності та відтворення потенціалу довкілля варто враховувати комплекс обмежень, що стосується господарського освоєння лісової складової національного багатства, а також масштабів та темпів лісовідновлення і лісовідтворення. А. Дейнека обмежуючим диверсифікацію діяльності постійних лісокористувачів чинником вважає комплекс ризиків, які виникають в умовах посилення техногенного впливу на лісові екосистеми. На його думку, управління ризиками у лісовому господарстві потребує охоплення широкого спектра потенційних ризиків, кількісний та якісний аналіз прояву відповідних негативних для лісових екосистем явищ у минулому, прогнозування майбутніх ризиків та прийняття відповідних управлінських рішень [2]. Тобто стратегування диверсифікаційних процесів має базуватися на системному оцінюванні ризиків та розробленні превентивних заходів, які упереджуватимуть еколого-деструктивні та природо-руйнівні процеси у лісових біогеоценозах.

Також заслуговує на увагу при визначенні стратегічних пріоритетів диверсифікації діяль-

ності постійних лісокористувачів думка Ю. Шведюк, яка вважає, що необхідно враховувати доцільність подолання невідповідності вікової структури лісів, необхідність розширення площі природних корінних деревостанів, потребу в підвищенні продуктивності та екологічної стійкості лісів, потребу в підвищенні якості всього спектра послуг лісових екосистем [5]. Тобто фактор розширеного відтворення лісосировинного потенціалу має залишатися базовим детермінантом діяльності постійних лісокористувачів незалежно від урізноманітнення виробничої програми та видів діяльності.

Доцільність диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів впливає з необхідності розширення переліку каналів залучення інвестицій у модернізацію та реконструкцію основного капіталу лісогосподарського та деревообробного виробництва. Зокрема, В. Добрянська та Т. Глущенко диверсифікацію діяльності суб'єктів лісогосподарського підприємництва розглядають через призму закупки нового обладнання, що дасть змогу випускати нові товари, розвинути бізнес лісозаготівель та виробництва товарів із дерева, що повинно забезпечити необхідний рівень прибутковості не за рахунок підвищення ціни на випущену продукцію, а завдяки підвищенню ефективності використання нових ресурсів, випуску нових товарів, розширення виробництва і оптимізації витрат [3, с. 22].

Певною логікою також відзначаються підходи стосовно необхідності диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів з огляду на наявність інституціонального обмеження на вивіз необробленої деревини та кон'юнктурні коливання на глобальних ринках дерев'яної продукції. На думку Н. Борис, необхідно удосконалити товарну структуру експорту, оскільки експорт великої частки дров є недоцільним з точки зору прибутковості та нераціонального використання деревини; збільшити обсяги експорту продукції вищого ступеня обробки, що забезпечить підвищення експортних цін на таку продукцію; здійснювати зовнішню торгівлю лісопродукцією з високою часткою доданої вартості, яка б ґрунтувалася на засадах національної еколого-економічної політики у сфері міжнародної торгівлі деревиною [1, с. 17]. Тобто диверсифікація розглядається Н. Борис як важлива умова послаблення сировинної спрямованості вітчизняного експорту деревної маси і налагодження виробництва видів продукції з високою доданою вартістю, які користуються попитом на міжнародному та національному ринках.

Рис. 1. Структуризація основних видів діяльності постійних лісокористувачів

Виходячи з приведених авторських підходів щодо детермінації причин диверсифікації виробничо-господарської діяльності державних та комунальних лісгосподарських підприємств та власних теоретичних узагальнень, можна стверджувати, що диверсифікаційні процеси в секторі суб'єктів лісгосподарського підприємництва мають корелювати з врахуванням всієї гамми соціальних, екологічних та економічних аспектів лісорозведення, заліснення, лісовідновлення, лісовідтворення, захисту та охорони лісів в контексті дотримання базових принципів соціально-економічного піднесення територій, які є ареалом концентрації лісоресурсних благ.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розроблення перспективних напрямів забезпечення диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів в умовах децентралізації з врахуванням соціальних, екологічних та економічних аспектів господарського освоєння лісосировинного потенціалу та використання несоробних користностей лісів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для постійних лісокористувачів, які функціонують у різних природнокліматичних зонах, у теперішніх умовах дефіциту бюджетного

фінансування потреб лісового господарства стратегічним пріоритетом слід визначити диверсифікацію виробничо-господарської діяльності. Але форми та методи такої диверсифікації мають застосовуватися вже виходячи з наявного лісоресурсного потенціалу, техніко-технологічного рівня лісозаготівель, наявності чи відсутності власної лісопереробки.

Діяльність постійних лісокористувачів є чітко регламентованою у відповідності з державними класифікаторами. На рисунку 1 приведено структуризацію основних видів діяльності постійних лісокористувачів, згідно з якою основними видами діяльності виступають: лісівництво, лісозаготівлі, одержання продукції лісового господарства, а також надання послуг у лісовому господарстві. Діяльність, яка охоплює лісівництво та лісозаготівлі, передбачає комплекс заходів, які потребують відповідної виробничо-технічної бази та кваліфікованих кадрів, що дасть можливість забезпечувати відновлення, відтворення, охорону та захист лісу у відповідності з науково обґрунтованими нормами та стандартами.

Вагомою складовою лісівництва та лісозаготівель виступає вирощування будівельного лісу, що охоплює посадку, підсадку саджанців, охорону лісу та лісосік; вирощування молодого порослевого лісу та балансової деревини; вирощування лісосадивних матеріалів. В останні роки значна увага на загальнонаціонально-

му рівні приділяється вирощуванню лісосадивних матеріалів у зв'язку з необхідністю інтенсифікації лісорозведення та прискорення процесів приросту деревної маси основних лісоутворюючих порід і створення тим самим якісної ресурсної бази для розвитку переробних ланок лісового сектора. Вагоме значення у виробничо-господарській діяльності постійних лісокористувачів належить лісозаготівлям, рубанню лісу, виробництву ділової деревини, одержанню паливної деревини.

Спостерігається висхідна тенденція у виробництві паливної деревини у зв'язку з тим, що зростає роль паливних дров в забезпеченні енергетичних потреб соціальної інфраструктури та домогосподарств окремих категорій населених пунктів, в першу чергу сіл та селищ, через перманентне зростання вартості традиційних енергоносіїв, зокрема природного газу та вугілля. Більше того, у зв'язку з введенням заборони на вивезення необробленої деревини паливні дрова стали важливим інструментом отримання валютної виручки постійними лісокористувачами, що в умовах фактичної відсутності бюджетного фінансування потреб лісового господарства виступає необхідною умовою фінансування лісгосподарських заходів, а також оновлення основних засобів.

Складовими лісівничої діяльності та лісозаготівель постійних лісокористувачів виступають: вирощування різдвяних ялинок, вирубування дерев з метою приведення земель у придатність для сільськогосподарського виробництва, вирощування рослинних матеріалів для плетіння. В умовах, коли значні площі земель сільськогосподарського призначення піддалися залісненню, потреба в приведенні земель у придатність для сільськогосподарського виробництва значно зростає. Тобто постійні лісокористувачі, реалізуючи цей вид діяльності, забезпечуватимуть розширення просторового базису сільськогосподарського виробництва. Вирощування рослинних матеріалів для плетіння є швидко окупним видом діяльності, оскільки такі рослинні матеріали є швидкозростаючими насадженнями і дають можливість забезпечувати прискорену ротацію культур.

Процес надання послуг у лісовому господарстві є важливою ланкою діяльності постійних лісокористувачів з огляду на необхідність створення умов для наукового обґрунтованого ведення лісового господарства та використання екосистемних послуг, які продукуються лісовими біогеоценозами. До таких послуг відносяться: послуги з лісівництва (таксація, оцінка промислового використання лісу,

посадка саджанців, заліснення та лісовідновлення); захист лісу від пожеж; боротьба із шкідниками та хворобами лісу; послуги з лісозаготівлі (транспортування необробленої деревини в межах лісу).

Важливе значення у системі розширеного відтворення ресурсно-виробничого потенціалу постійних лісокористувачів відіграють послуги з управління лісовим господарством; послуги з підготування лісосік; послуги на лісосіці; послуги з транспортування та трелювання дерев; послуги з первинного оброблення деревини; послуги з навантаження і розвантаження деревини; інші послуги в лісовому господарстві. Водночас поглиблення процесів децентралізації влади і реформи місцевого самоврядування та приєднання України до міжнародних лісівничих конвенцій вимагають диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів.

Диверсифікація діяльності для державних та комунальних лісгосподарських підприємств — основна передумова забезпечення зростання притоку інвестицій, необхідних для модернізації та реконструкції основного капіталу лісгосподарського, лісозаготівельного та деревообробного виробництва, а також створення нових точок економічного зростання в умовах поглиблення децентралізації.

Виходячи з вагомості лісу у забезпеченні сприятливих умов життєдіяльності та зміцненні стійкості біогеоценозів необхідним при здійсненні диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів є врахування екологічних, економічних та соціальних аспектів лісовідтворення та господарського освоєння лісосировинного потенціалу. Необхідно забезпечити врахування екологічних аспектів лісокористування, оскільки ліс є складною еколого-ресурсною системою, яка забезпечує стабільність функціонування не лише лісових біогеоценозів, але і природно-ресурсних комплексів загалом. В першу чергу варто забезпечити відновлення і поліпшення лісів, а також використання спілої деревини. Ефективніше відновлення лісів стане можливим за умови наявності сучасних лісових селекційно-насінневих комплексів та стану виробничо-технічної бази лісовідтворення та лісорозведення, що потребує залучення додаткових інвестицій як за рахунок внутрішніх джерел, так і за рахунок залучених та позикових коштів.

Постійні лісокористувачі повинні створювати умови для усунення прецедентів нераціонального та марнотратного використання лісосічного фонду, заготівлі і вивезення деревини. Усунення марнотратності стане можливим за

умови застосування технології комплексного використання деревини, зокрема утилізації лісосічних відходів та відходів лісопилення. Для забезпечення прискорених темпів приросту деревної маси лісова охорона має своєчасно усувати прояви пошкодження підросту в лісах. Для нарощення потенціалу побічного лісокористування та створення кормової бази для мисливських тварин постійні лісокористувачі повинні забезпечувати ефективніше використання сінокосів і пасовищних угідь на землях лісового фонду. Необхідно нарощувати масштаби агролісомеліорації та запобігати знищенню полезахисних лісових смуг та захисних лісових насаджень. Доповнювати комплекс агролісомеліоративних заходів має реінжиніринг лісоосушувальних каналів, дренажних систем і шляхів на землях лісогосподарського призначення.

Врахування економічних аспектів диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів має базуватися на нарощенні ресурсної бази деревообробного виробництва та інших ланок лісового сектора на основі застосування комплексу регуляторних заходів. Насамперед необхідною є державна фінансова підтримка заходів щодо покращення породно-вікової структури лісоутворюючих порід, нарощення потенціалу недревної сировини та мисливської фауни. Виходячи з передового іноземного досвіду, пріоритетом диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів має стати також комплекс заходів щодо розбудови мисливського господарства та об'єктів рекреаційної інфраструктури, що дасть можливість на порядок збільшити рівень ефективності використання потенціалу несировинних корисностей лісів.

Поглиблення процесів децентралізації влади призвело до перенесення центрів тяжіння в соціально-економічному розвитку на рівень об'єднаних територіальних громад, що вимагає корекції соціальних цілей диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів. Введення додаткових виробництв, зокрема стосовно утилізації неліквідної деревини та виробництва паливних деревних продуктів, функціонування об'єктів рекреаційної інфраструктури, плантаційного лісорозведення дасть можливість підвищити ефективність використання персоналу лісогосподарських підприємств через збільшення обсягів виробництва та підвищення рівня продуктивності праці.

Необхідно враховувати факт того, що диверсифікація діяльності постійних лісокористувачів і введення додаткових потужностей у суміжних галузях призведе до підвищення

рівня зайнятості місцевого населення. Зростання попиту на недревну сировину та несировинні корисності лісу, які використовуються суб'єктами рекреаційної діяльності, сприятиме підвищенню рівня самозайнятості місцевого населення. За таких умов буде забезпечено зростання вагомості лісогосподарського бізнесу, зокрема основної його структуроутворюючої ланки — постійних лісокористувачів, у відтворенні регіонального продукту, що у підсумку забезпечить зростання рівня соціальної відповідальності суб'єктів лісогосподарського, лісоохоронного та деревообробного бізнесу, а це має ключове значення для розбудови підприємницького середовища на сільських територіях.

Виходячи з необхідності врахування економічних, екологічних та соціальних аспектів диверсифікаційних процесів у лісовому господарстві, основними напрямками диверсифікації виробничо-господарської діяльності державних та комунальних лісогосподарських підприємств багатолісних регіонів має виступати урізноманітнення видів лісогосподарської та лісоохоронної діяльності, що дасть можливість підвищити дієвість впливу лісового чинника на темпи соціально-економічного піднесення на національному та регіональному рівнях (рис. 2).

Особливо важливим напрямом диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів виступає збільшення обсягів виробництва паливних деревних продуктів, оскільки в умовах значних кон'юнктурних коливань на ринку енергоносіїв і відповідно їх подорожчання підвищується вагомість біологічного палива для забезпечення енергетичних потреб населених пунктів. Надійним джерелом виробництва твердого біологічного палива є лісосічні відходи та відходи деревообробки і лісопилення. Такого роду відходи мають піддаватися поділенню до відповідних фракцій, що даватиме змогу виготовляти паливні брикети та гранули.

Паливні продукти дадуть можливість органам місцевого самоврядування зменшити витрати, спрямовані на забезпечення опалення помешкань та об'єктів соціальної сфери. Для реалізації даного напрямку диверсифікації виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів мають застосовуватися зі сторони держави фінансові преференції, які стимулюватимуть суб'єктів лісогосподарського підприємництва максимальною мірою утилізувати неліквідну деревину як в місцях здійснення рубок, так і в місцях переробки деревини.

У зв'язку з обмеженістю площі лісів лісового фонду у Лісостеповій зоні необхідною

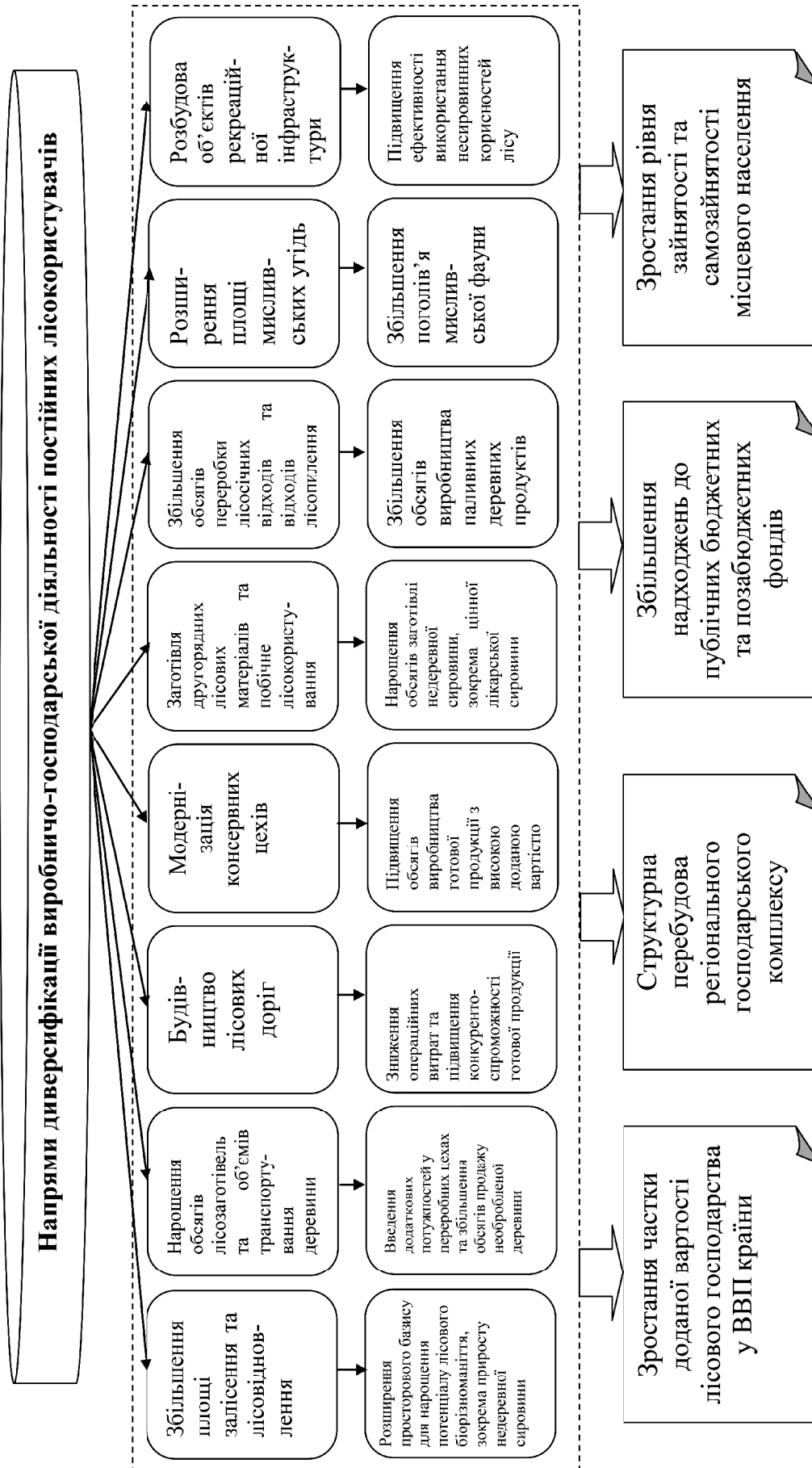

Рис. 2. Мультиплікативний соціо-еколого-економічний ефект диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів

умовою зростання ефективності виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів є нарощення обсягів заготівлі другого-рядних лісових матеріалів та побічного лісокористування, що дасть можливість збільшувати обсяги заготівлі недревної сировини, зокрема лікарської лісосировини. Це також виступає важливою складовою соціального лісівництва та посилює рівень комплексності природокористування.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Диверсифікація діяльності лісогосподарських підприємств (урізноманітнення номенклатури продукції, видів діяльності та контрагентів) виступає необхідною передумовою підвищення ефективності господарського освоєння лісоресурсного потенціалу та зростання соціального і екологічного ефекту через активізацію процесів комерціалізації екосистемних послуг, які продукуються лісовими біогеоценозами. В умовах поглиблення процесів децентралізації підвищується вагомість виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів у багатолісних регіонах, а диверсифікація їх діяльності дасть можливість перетворити лісогосподарські підприємства в реальні полюси територіального розвитку. Водночас, виходячи з того, що ліс є важливим компонентом стійкості біогеоценозів, диверсифікація діяльності постійних лісокористувачів має враховувати весь комплекс екологічних обмежень, щоб лісогосподарська діяльність не призвела до еколого-деструктивних процесів у лісових масивах. Також в умовах поглиблення децентралізації підвищуються вимоги до постійних лісокористувачів в частині підвищення рівня зайнятості та самозайнятості населення територій концентрації лісових благ, що також має віднайти місце в спектрі напрямів диверсифікації виробничо-господарської діяльності лісогосподарських підприємств. Як пріоритетний напрям диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів має стати виробництво паливних деревних продуктів на основі утилізації неліквідної деревини з огляду на необхідність зміцнення енергетичної самодостатності об'єднаних територіальних громад.

Література.

1. Борис Н.М. Стратегія поведінки вітчизняних лісових підприємств на міжнародному ринку промислових круглих лісоматеріалів з урахуванням прогнозування попиту. Вісник Харківського національного технічного універ-

ситету сільського господарства імені П. Василенка. 2013. Том 143. С. 13—18.

2. Дейнека А.М. Методологія управління лісовим господарством на еколого-економічних засадах: автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.00.06. Нац. лісотехн. ун-т України. Л., 2010. 37 с.

3. Добрянська В.В., Глущенко Т.С. Розвиток лісогосподарської галузі та впровадження "зеленого" туризму в Україні на засадах екологічного маркетингу. Технологический аудит и резервы производства. 2015. № 3 (5). С. 20—23.

4. Нетробчук І.М. Аналіз лісокористування державного підприємства "Млинівське лісове господарство" Рівненської області. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Географія. 2014. № 1. С. 232—241.

5. Шведюк Ю.В. Оцінювання еколого-економічної ефективності лісовідновлення на землях лісового фонду Малого Полісся: автореф. дис.... канд. екон. наук: 08.00.06. Нац. ун-т вод. госп-ва та природокористування. Рівне, 2016. 20 с.

References:

1. Borys, N.M. (2013), "Strategy of behavior of domestic forest enterprises in the international market of industrial round timber taking into account demand forecasting", Visnyk Kharkiv-s'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu sil's'koho hospodarstva imeni P. Vasylenka, vol. 143, pp. 13—18.

2. Dejneka, A.M. (2010), "Methodology of forestry management on ecological and economic principles", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Nats. lisotekhn. un-t Ukrainy, Lviv, Ukraine.

3. Dobrians'ka, V.V. and Hluschenko, T.S. (2015), "Development of the forestry industry and the introduction of "green" tourism in Ukraine on the basis of environmental marketing", Tekhnolohycheskyj audyt y rezervy proyzvodstva, vol. 3 (5), pp. 20—23.

4. Netrobchuk, I.M. (2014), "Analysis of forest use of the state enterprise "Mlynivske forestry" of Rivne region", Naukovi zapysky Ternopil's'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seriiia : Heohrafiia, vol. 1, pp. 232—241.

5. Shvediuk, Yu.V. (2016), "Assessment of ecological and economic efficiency of reforestation on the lands of the forest fund of Maly Polissya", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Nats. un-t vod. hosp-va ta pryrodokorystuvannia, Rivne, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 24.11.2021 р.

УДК 657

Л. В. Гуцаленко,

д. е. н., професор, завідувач кафедри обліку та оподаткування,

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ORCID ID: 0000-0001-5181-8652

С. Ю. Безух,

студентка кафедри обліку і оподаткування,

Національний університет біоресурсів і природокористування України

ORCID ID: 0000-0002-3677-0037

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.23.33

КОНТРОЛЬНА ФУНКЦІЯ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ ВИТРАТ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ СВИНАРСТВА

L. Gutsalenko,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Accounting
and Taxation, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

S. Bezukh,

Student of the Department of Accounting and Taxation, National University
of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

CONTROL FUNCTION OF MANAGEMENT ACCOUNTING OF EXPENSES OF PRODUCTION OF PIG PRODUCTION

У статті акцентовано увагу на проблемах розвитку галузі свинарства та скороченні поголів'я свиней як у сільсько-господарських підприємствах України так і домогосподарствах селян. Наведено динаміку внутрішнього виробництва свинини та рівня самозабезпеченості продукцією свинарства протягом 2013—2020 років. Акцентовано увагу, що якість, своєчасність подання інформації залежить від облікової політики підприємства. Вказано, на особливу роль контрольної функції обліку витрат, дієвість якої забезпечується через функціональні особливості елементів методу бухгалтерського обліку. Наведено наукові підходи вчених до визначення сутності поняття "витрати". Обґрунтовано, що дієвість контрольної функції обліку витрат виробництва продукції свинарства господарюючих суб'єктів, а не її формальність, забезпечуватиме менеджерів всіх рівнів управління оперативною та достовірною інформацією для прийняття обґрунтованих управлінських рішень. Доведено, що дієвість контрольної функції в обліковій системі підприємств, базується на використанні спеціальної документації, яка дозволяє: удосконалити методику калькулювання собівартості продукції свинарства; поліпшити контроль за використанням матеріалів сільськогосподарського призначення; поєднати бухгалтерську та зоотехнічну оцінку результатів аналізу понесених витрат на виробництво продукції свинарства; покращити взаємозв'язки різних структурних підрозділів господарства; виявити резерви зниження собівартості продукції для забезпечення конкурентоспроможності підприємства; реалізувати функції управлінського обліку у господарстві, що сприятиме прийняттю своєчасних управлінських рішень. Наглядно наведено складові витрат виробництва продукції свинарства, що формують її собівартість. Представлено порівняльну характеристику собівартості виробництва 1 кг свинини живою масою України та різних країнах світу, зокрема: США, Швеції, Іспанії, Італії, Великобританії, Франції та інших. Визначено вплив контрольної функції обліку на результативні показники діяльності господарюючих суб'єктів через елементи методу обліку.

The article focuses on the problems of pig industry development and reduction of pig heads both in agricultural enterprises of Ukraine and households of peasants. Dynamics of internal production of pork and the level of self-sufficiency by products of pig-breeding in the period of 2013 — 2020 years are given. It is emphasized that the quality, timeliness of information submission depends on the accounting policy of the enterprise. It is pointed out that the special role of the control function of cost accounting, the efficiency of which is provided by functional features of elements of the method of accounting. The scientific approaches of scientists to the definition of the essence of the concept "expenses" are given. It is well-grounded that the effectiveness of the control function of accounting of production costs of pig production of the economic subjects, rather than its formality, will provide managers of all levels of management of operational and reliable information for the adoption of well-grounded management decisions. It is proved that the effectiveness of the control function in the accounting system of enterprises is based on the use of special documentation which allows: To improve the methodology of calculation of the cost of pig production; to improve control over the use of agricultural materials; to combine accounting and technical assessment of the results of analysis of the costs incurred for production of pig production; to improve relationships between different structural subdivisions of the economy; to identify reserves of reduction of production cost to ensure competitiveness of the enterprise; to realize functions of management accounting in the economy, which will facilitate the adoption of timely management decisions. The components of production costs of pork products, which form its cost are clearly shown. The comparative characteristic of production cost of 1 kg of

pork by live weight of Ukraine and different countries of the world, in particular: USA, Sweden, Spain, Italy, Britain, France and others. The influence of the controlling function of accounting on the effective performance indicators of economic entities through elements of the accounting method is determined.

Ключові слова: контрольна функція, облік, продукція свинарства, виробництво, витрати, облікова політика.

Key words: Control function, accounting, pig production, production, costs, accounting policy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Функціонування сільськогосподарських підприємств в умовах ринкового середовища зумовлює необхідність в перманентному удосконаленні як самого виробничого процесу, так і механізму контролю за витратами. При цьому роль основного генератора інформаційного забезпечення управління виробничо-господарською діяльністю сучасного аграрного підприємства виконує система управлінського обліку. Тваринництво є однією з основних галузей сільськогосподарського виробництва, що має стратегічне значення та відповідає за продовольчу безпеку суспільства. Перспективний розвиток цієї галузі можливий за умови інноваційних впроваджень в організаційно-технологічну складову виробничого процесу та посилення контрольної функції обліку витрат.

Витрати на виробництво готової продукції відіграють важливу роль у формуванні інформації про господарську діяльність підприємства. Основним чинником забезпечення і підвищення прибутковості підприємств, що спеціалізуються на виробництві продукції свинарства є одночасне скорочення витрат, понесених на виробництво такої продукції та підвищення її якості, що забезпечить їй конкурентоспроможність та відповідну вартісну оцінку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам обліку витрат, в т.ч. виробництва продукції тваринництва, присвячено праці багатьох українських вчених, зокрема: Ф.Ф. Бутинця, Н.М. Вдовенко, С.Ф. Голова, Г.Г. Кірейцева, В.Г. Лінника, П.Т. Саблука, О.П. Скірпана, А.К. Сука, П.Л. Сука, М.Ф. Огійчука, В.Ф. Палія, І.І. Поклада та інших. Водночас у працях цих авторів висвітлюються методологічні та практичні аспекти щодо ведення обліку біологічних активів у сільському господарстві загалом, а дослідження особливостей управлінського обліку витрат виробництва продукції тваринництва безпосередньо в спеціалізованих підприємствах вимагає нових відповідних методик контролю, що забезпечу-

ватимуть його дієвість в управлінні витратами та впливатиме на якісні характеристики продукції свинарства, як конкурентоспроможної в умовах внутрішніх та зовнішніх ринків та бізнес-середовища загалом.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є дослідження контрольної функції обліку витрат виробництва продукції свинарства з урахуванням вимог національних стандартів, розробка практичних рекомендацій щодо поліпшення облікового процесу в управлінні витратами підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Продукція свинарства є необхідним і незамінним продуктом життєзабезпечення населення країни. Вагому частку у формуванні продовольчої безпеки населення займає галузь свинарства, попит на продукцію якої у споживанні м'яса становить близько 35 %. Скорочення кількості дрібних товаровиробників свинини закріплює позиції високотехнологічних підприємств, що зумовлює підвищення якості виробленої продукції та спонукає до вирішення задач імплементації міжнародних норм і стандартів виробництва свинини у вітчизняну практику з врахуванням загрозливого епізоотичного стану. Тому, питання розвитку свинарства України у сучасних умовах є актуальним та потребує глибокого вивчення [10].

Динаміка розвитку галузі свинарства впродовж останніх п'яти років бажає бути кращою. Поголів'я свиней у країні стабільно скорочується: станом на початок 2019 року було зафіксовано рекордний мінімум — близько 6 млн голів, що на 25% менше (майже на 2 млн голів свиней) порівняно з 2014 роком.

В переважній більшості скорочення відбувається за рахунок присадибного свинарства, однак у промисловому свинарстві також спостерігають негативні зміни. Скорочується не лише поголів'я — на понад 10% порівняно з 2014 р. (3,3 млн проти 3,8 млн голів на початок 2014 р.), з ринку щороку вибуває 200—500 сільськогос-

Внутрішнє виробництво

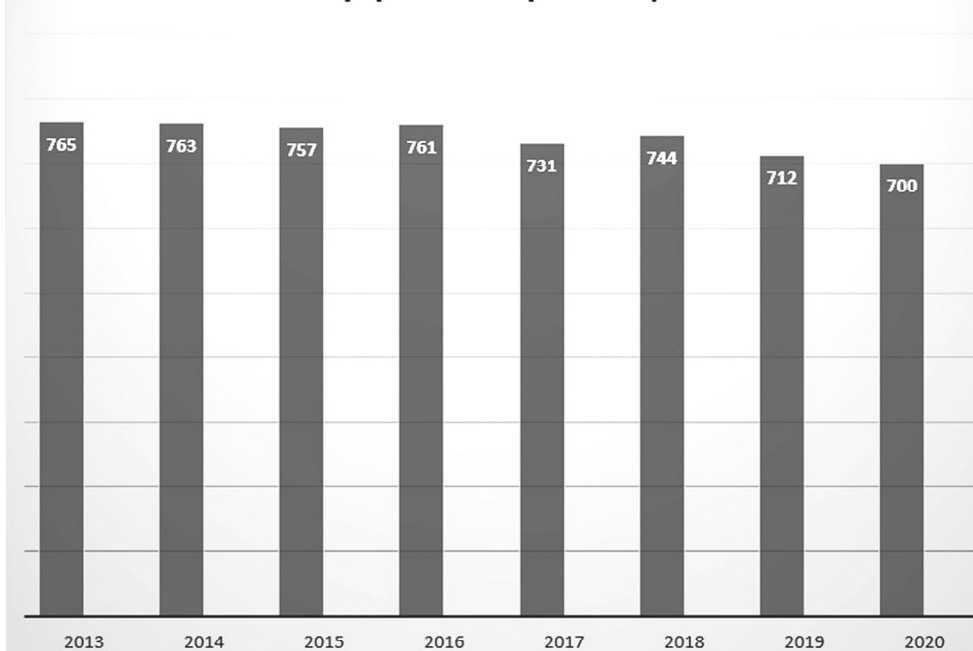

Рис. 1. Динаміка внутрішнього виробництва свинини та рівня самозабезпеченості продукцією свинарства у 2013—2020 рр.

Джерело: [8].

подарських підприємств, які спеціалізуються на свинарстві: у 2019 р. 1730 підприємств проти 3260 у 2014 р. Це, зокрема, впливає на кількість робочих місць та обсяги податкових відрахувань до бюджетів усіх рівнів. Розглянемо динаміку внутрішнього виробництва свинини за 2013—2020 рр., (рис. 1).

Отже, виробництво свинини (включно з субпродуктами та жиром) протягом 2013—2019 рр. коливалось у межах 712—755 тис. т. Зменшення виробництва відбулося через скорочення свинопоголів'я в Україні. Рівень самозабезпеченості продукцією свинарства з 2014 р. не нижче 83 % [8].

Свинарство є однією з рентабельних галузей тваринництва. Виробництво конкурентоспроможної вітчизняної продукції свинарства неможливе без ефективного управління підприємством, яке в свою чергу залежить від якісного інформаційного забезпечення, сформованого обліковою системою, і надання користувачам всіх рівнів управління суб'єкта господарювання повної, правдивої та неупередженої інформації для прийняття рішень. Якість, своєчасність подання інформації залежить від облікової політики підприємства та налагодженості роботи облікових служб, чіткої організації та дотримання графіку документообігу первинного відображення, який є початковою

стадією господарського обліку та забезпечує факт здійснення господарської операції.

У сучасних умовах господарювання особливу роль відіграє контрольна функція обліку витрат, дієвість якої забезпечується через функціональні особливості елементів методу бухгалтерського обліку. Передусім за допомогою таблиці 1 наведемо погляди вчених, щодо змістовного наповнення поняття "витрат".

Критична оцінка наведених визначень, дозволяє стверджувати, що науковці розглядають економічний,

соціальний та юридичний аспект сутності категорії "витрати".

Витрати на виробництво продукції в плануванні та обліку групуються за статтями, які визначаються як загальнодержавними (Методичними рекомендаціями з планування, обліку та калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств, затверджених наказом Міністерства аграрної політики України від 18.05.2001 р. № 132), так і внутрішніми (облікова політика) регламентами. Дієвість контрольної функції обліку витрат виробництва продукції свинарства на товарних (репродукторних і відгодівельних) і племінних (репродукторних, заводах, спеціалізованих комплексах із закінченим циклом виробництва) підприємствах, а не її формальність, забезпечуватиме менеджерів всіх рівнів управління оперативною та достовірною інформацією для прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Дієвість контрольної функції в обліковій системі підприємств, що спеціалізуються на виробництві продукції свинарства, базується на використанні спеціальної документації, яка дозволяє: удосконалити методику калькулювання собівартості продукції свинарства; поліпшити контроль за використанням матеріалів сільськогосподарського призначення; поєднати бухгалтерську та зоотехнічну оцінку резуль-

татів аналізу понесених витрат на виробництво продукції свинарства; покращити взаємозв'язки різних структурних підрозділів господарства; виявити резерви зниження собівартості продукції для забезпечення конкурентоспроможності підприємства; реалізувати функції управлінського обліку у господарстві, що сприятиме прийняттю своєчасних управлінських рішень. Методика обліку витрат на біологічні перетворення біологічних активів у свинарстві дозволить контролювати рух коштів, які впливають на одержання прибутку і досягнення успіхів підприємств, що спеціалізуються на виробництві продукції свинарства, на внутрішньому і зовнішньому ринках, без урахування яких неможливо в перспективі відродження України в ролі члена світового і європейського співтовариства, значення якого відповідає масштабам і традиціям країни [4].

Порядок ведення обліку витрат, виходу продукції або обсягу виконаних робіт має здійснюватися у повній відповідності до планових завдань (бюджетів витрат) з дотриманням вимог нормативних регламентів.

На організацію управлінського обліку значний вплив має групування витрат. На наше переконання продуктивні витрати повинні включатися в собівартість, а непродуктивні — не повинні брати участь у формуванні собівартості продукції, і відносяться на фінансові результати діяльності підприємства. Різноманіття здійснених в суб'єкті господарювання витрат неможливо правильно спланувати (нор-

Таблиця 1. Підходи вчених до трактування сутності поняття "витрат"

Автор	Сутність витрат
Ворст І., Ревентлоу П.	«Витратами є грошовий вираз використання виробничих факторів, у результаті чого здійснюється виробництво та реалізація продукції»
Нашкерська В.Г. [11]	«Витрати – це процес споживання або витрачання матеріалів, товарів, робіт і послуг під час процесу отримання доходу»
Гладких Т.В.	Розглядає витрати відповідно до законодавче закріпленого визначення, але не враховуючи зменшення капіталу через його вилучення або шляхом розподілення між власниками у звітному періоді
Мельник Л.Г. [13]	Витрати - непрямі і прямі, існуючі фактично або можливо виплати або втрачена вигода, які потрібні для отримання ресурсів в межах даного напрямку
Турило А.М. [12]	Витрати – це вартісне вираження абсолютної величини застосовано-споживаних ресурсів, які потрібні для здійснення виробничо-господарської діяльності підприємства і досягнення поставленої ним мети
Котляров С.А. [5]	Витрати - це вартість ресурсів, використовуваних надалі для одержання прибутку чи досягнення інших цілей організації. До витрат відносяться вартість матеріальних і трудових ресурсів, необхідних для виробництва тієї чи іншої продукції чи послуг
Бланк І.Ф.	Витрати - споживання трудових, матеріальних і фінансових ресурсів, тобто вони розглядають витрачання ще й фінансових ресурсів
Цал-Цалко Ю.С. [7]	Витратами визнаються або зменшення активів, або збільшення зобов'язань, що призводить до зменшення власного капіталу підприємства (за винятком зменшення капіталу внаслідок його вилучення або розподілу власниками), за умови, що ці витрати можуть бути достовірно оцінені
Дерій В.А. [9]	Витратами доцільно називати повністю або частково використані у процесі господарсько-фінансової діяльності підприємства запаси, необоротні активи, трудові й інтелектуальні ресурси, а також зменшення (погашення) зобов'язань підприємства перед бюджетом, кредиторами й іншими юридичними та фізичними

Джерело: [2, с. 15—16; 5; 6; 7; 9; 11; 12; 13].

мувати) без належної науково-обґрунтованої їх класифікації. Крім того, економічно обґрунтована класифікація витрат має велике значення для визначення факторів, що впливають на собівартість і прийняття на цій основі управлінських рішень. В економічній літературі єдиної думки про те, за якими ознаками слід класифікувати витрати виробництва, і яке значення має

Елементи витрат продукції свинарства			
	Корми	Оплата послуг та робіт сторонніх організацій	
Прямі витрати	Паливо-мастильні матеріали		Витрати на оплату праці
	Інші прямі витрати		
Загальновиробничі витрати	Амортизація необоротних активів		
	Віллахування на соціальні заходи		
	Інші загальновиробничі витрати		

Рис. 2. Складові витрат виробництва продукції свинарства

Джерело: [9].

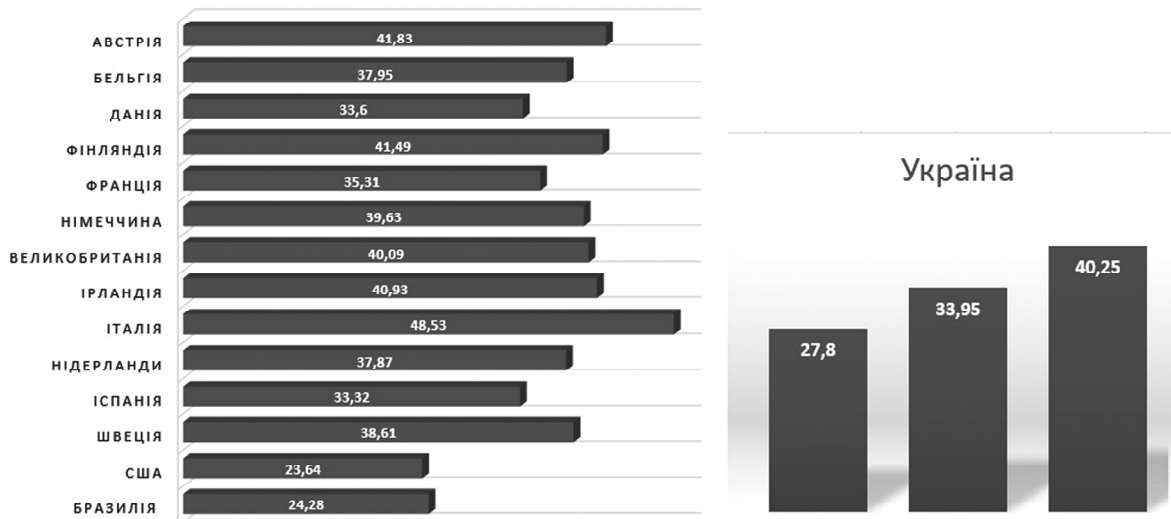

Рис. 3. Собівартість виробництва 1 кг свинини живою масою у різних країнах світу

Джерело: [8, с. 11].

та чи інша ознака для вирішення обліково-аналітичних і управлінських завдань дотепер не вироблено [11].

На даному етапі дослідження розглянемо склад витрат виробництва продукції свинарства (рис. 2).

Варто звернути увагу, що витрати значно впливають на собівартість продукції свинарства. Розглянемо собівартість виробництва 1 кг свинини живою масою у різних країнах світу (рис. 3).

Отже, собівартість виробництва свинини в Україні не може конкурувати з відповідним показником у США та Бразилії, середній в Україні показник співставний з французьким, проте поступається собівартості у Данії та Іспанії. Зокрема, це можна пояснити не лише економічними впливами у державі, а й дієвості внутрішнього контролю, як функції управління.

Слід зауважити, що основні місця виникнення витрат є об'єктами аналітичного обліку витрат на виробництво. Під час аналітичного обліку витрати групуються за елементами та статтями калькуляції.

Класифікація витрат за видами продукції, полягає в тому, що всі витрати на виробництво групують за типами виробів, однорідними групами виробів або за окремими заявками. Така класифікація дає змогу проаналізувати економічну доцільність виготовлення того чи іншого виду продукції.

ВИСНОВОК

Продукція свинарства є необхідним і незамінним продуктом життєзабезпечення населення країни. Динаміка розвитку вітчизняного свинарства впродовж останніх п'яти років не-

гативна, оскільки поголів'я свиней скорочується щороку, відсутня підтримка держави. Виробництво свинини (включно з субпродуктами (м'ясо-кісткові, м'якушеві, слизові, шерстні) та жиром) протягом 2013—2019 рр. коливалось у межах 712—755 тис. т, тому можливо зробити висновок щодо того, що зменшення виробництва відбулося через скорочення свинопоголів'я в Україні. Витрати на виробництво продукції у плануванні та обліку групуються за статтями, що встановлюються кожним підприємством самостійно в обліковій політиці підприємства. Але в загальному це такі статті витрат:

- чисті змінні прямі трудові, матеріальні та прирівняні до них витрати;
- чисті змінні непрямі трудові, матеріальні та прирівняні до них витрати;
- чисті постійні непрямі і прямі трудові, матеріальні та прирівняні до них витрати.

Здійснення контрольної функції обліку в операційній діяльності підприємств, що спеціалізуються на виробництві продукції свинарства, базується на використанні елементів методу обліку, що сприятиме:

- удосконалити методику калькулювання собівартості продукції свинарства;
- поліпшити контроль за використанням матеріалів сільськогосподарського призначення;
- поєднати бухгалтерську та зоотехнічну оцінку результатів аналізу понесення витрат на виробництво продукції свинарства для використання ресурсів аграрних підприємств;
- покращити взаємозв'язки різних структурних підрозділів господарства; виявити резерви зниження собівартості продукції для забезпечення конкурентоспроможності підприємства;

— реалізувати функції управлінського обліку у господарстві, що сприятиме прийняттю своєчасних управлінських рішень.

Література:

1. Садовська І.Б., Божидарнік Т.В., Нагірська К.Є. Бухгалтерський облік: навч. посіб. К.: "Центр учбової літератури", 2013.
2. Рудніченко Є.М. Перспективи використання нетрадиційних методів управління витратами на вітчизняних аграрних підприємствах. Економіка та управління підприємствами. 2015. С. 40—46.
3. Чмир С.О. Калькулювання собівартості продукції свинарства. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. 2016. Вип. 20. С. 98—102. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2016_20_24 (дата звернення 10.11.2021 р.).
4. Шкарбан В.В. Методичні підходи до обліку витрат у свинарських підприємствах. АгроСвіт. Київ: ТОВ "Соло-Фінанс", 2011, С. 54—57.
5. Котляров М.Д. Концептуальні основи управління витратами суб'єктів господарювання в умовах удосконалення ринкових відносин. Актуальні проблеми економіки. 2015. № 9. С. 43—47.
6. Бланк І.А. Фінансовий менеджмент: навчальний курс. Вид. 2-е перероб. і доп. К.: Ніка-Центр: Ельга, 2011. 656 с.
7. Цал-Цалко Ю.С. Витрати підприємства: навчальний посібник. К.: ЦУА, 2012. 656 с.
8. Секторальна стратегія свинарства 2020—2025. Асоціація свинарів України. К., 2020. 34 с.
9. Дерій В.А. Термін "витрати" і його трактування для потреб обліку і контролю. Галицький економічний вісник. 2010. № 1. С. 154—160.
10. Грищенко Н.П. Розвиток свинарства в Україні. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Технологія виробництва і переробки продукції тваринництва. 2017. Вип. 271. С. 16—23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pvnau_tevppt_2017_271_4 (дата звернення 10.11.2021 р.).
11. Нашкерська Г.В. Бухгалтерський облік: навч. посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2004. 464 с.
12. Турило А.М., Кравчук Ю.Б., Турило А.А. Управління витратами підприємства: [навч. посібник]. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 120 с.
13. Мельник Л.Г., Корінцева О.І. Економіка підприємства. [Текст]: конспект лекцій: навч. посібник. Суми: ВТД "Університетська книга", 2004. 412 с.

References:

1. Sadovska I.B. Bozhidarnik, T.V. and Nagirskaya, K.E. (2013), *Bukhhalters'kyj oblik [Accounting]*, Center for Educational Literature, Kyiv, Ukraine.
 2. Rudnichenko, E.M. (2015), "Prospects for the use of non-traditional methods of cost management in domestic agricultural enterprises", *Economics and management of enterprises*, vol. 40—46.
 3. Chmyr, S.O. (2016), "Calculation of the cost of pig production", *Scientific Bulletin of the International Humanities University. Series: Economics and Management*, vol. 20, pp. 98—102, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2016_20_24 (Accessed 20 Nov 2021).
 4. Shkarban, V.V. (2011), "Methodical approaches to cost accounting in pig enterprises", *AgroSvit*, vol. 20, pp. 54—57.
 5. Kotlyarov, M.D. and Titarenko, G.B. (2015), "Conceptual foundations of cost management of business entities in terms of improving market relations", *Actual problems of economics*, vol. 9, pp. 43—47.
 6. Blank, I.A. (2011), *Finansovyy menedzhment: navchal'nyj kurs [Financial management: training course]*, 2nd processing. and ext., Nika: Centre: Elga, Kyiv, Ukraine.
 7. Tsai-Tsalko, Yu. S. (2012), *Vytraty pidpryemstva [Enterprise costs]*, Kyiv, Ukraine.
 8. Association of Pig Farmers of Ukraine (2020), *Sektoral'na stratehiia svynarstva 2020—2025 [Sectoral strategy of pig breeding 2020—2025]*, Association of Pig Farmers of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
 9. Deriy, V.A. (2010), "The term "costs" and its interpretation for the needs of accounting and control", *Galician Economic Bulletin*, vol. 1, pp. 154—160.
 10. Gryshchenko, N.P. (2017), "Development of pig breeding in Ukraine", *Scientific Bulletin of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Series: Technology of production and processing of livestock products*, vol. 271, pp. 16—23, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pvnau_tevppt_2017_271_4 (Accessed 20 Nov 2021).
 11. Nashkerskaya, G.V. (2004), *Bukhhalters'kyj oblik [Accounting]*, Center for Educational Literature, Kyiv, Ukraine.
 12. Turilo, A.M. Kravchuk, Y.B. and Turilo, A.A. (2006), *Upravlinnia vytratamy pidpryemstva [Management of enterprise costs]*, Center for Educational Literature, Kyiv, Ukraine.
 13. Melnik, L.G. and Korintseva, O.I. (2004), *Ekonomika pidpryemstva [Business Economics]*, VTD "University Book", Sumy, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 24.11.2021 р.*

УДК 332.1:[338.43:634.8](477)

Н. О. Аверчева,
к. е. н., доцент, в. о. завідувача кафедри загальноекономічної підготовки,
Херсонський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0003— 4534-639X

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.23.39

РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ВИНОГРАДАРСТВА І ВИНОРІБСТВА В УКРАЇНІ

N. Avercheva,
PhD in Economics, Associate Professor, Head of the Department
of General Economic Training, Kherson State Agrarian and Economic University

THE REGIONAL DIMENSIONS OF THE DEVELOPMENT OF WINE AND VINE GROWING IN UKRAINE

У статті обґрунтовані теоретичні та практичні аспекти розвитку виноградарства і виноробства на рівні основних регіонів. Проаналізовано вплив основних факторів на валове виробництво винограду, визначені причини скорочення площ насаджень та низького рівня урожайності виноградників. Проведено економічну оцінку регіональних особливостей розвитку галузі, досліджено динаміку урожайності, площ насаджень винограду та валових зборів винограду у різних господарських формуваннях. Структуровано регіональні особливості розвитку галузі, досліджено динаміку виробництва і реалізації продукції за номенклатурними групами та суб'єктами господарської діяльності. Надана характеристика провідних підприємств виноградарсько-виноробного підкомплексу Причорноморського регіону. Запропоновано до впровадження заходи регіональної програми розвитку галузі щодо збільшення обсягів виробництва на інноваційній основі та розвитку ринкової інфраструктури, що забезпечить відродження сировинної бази виноробства, сприятиме формуванню високого рівня конкурентоспроможності вітчизняних підприємств на внутрішньому ринку та реалізації потенціалу галузі в кожному регіоні.

The article shows the theoretical and practical dimensions of the development of vine growing and winemaking at the level of the main regions. Emphasis has been placed on the social aspects of the development of vine growing and winemaking, in particular with regard to meeting the needs of the market, increasing employment and income of the population, and formation of revenues to budgets of different levels. The level of production and consumption of grapes and wine per person was researched. The influence of the main factors on the production of grapes was analyzed, and the reasons for the decrease in the area of plantations and the low-level of winemaking yields were determined. An economic assessment of the regional features of the development of the industry was carried out, and the dynamics of yield, area of grape planting and gross grape collection in economic formations were investigated. A study of the level of prices of grapes shows a constant increase and significant differences between regions and varieties of grapes. The regional peculiarities of the industry development are structured, the dynamics of production and sales of products by the nomenclature groups and subjects of economic activity are investigated. It has been established that each winemaking district differs by natural and socio-economic conditions of formation and development of vine growing and winemaking subcomplex. In the main vine growing and winemaking regions of Ukraine (Odessa, Mykolaiv, Kherson and Transcarpathian regions) there are objects that differ by their individuality and produce certain brands of wines have wide sales markets. The characteristic of leading enterprises of vine growing and winemaking subcomplex of Black Sea region is given. It is proposed to implement a measure of the regional program of industry development to increase production on an innovative basis and develop market infrastructure, which as a result will eventually ensure the revival

of the raw material base of winemaking, will contribute to the competitive prices for products, will meet the needs of the market, stimulate efficient utilization of production capacities by using raw materials of their own to saturate the domestic market and to develop the export potential of the industry.

Ключові слова: регіони, виноградарство, виноробство, обсяги виробництва, реалізація, ефективність, рентабельність.

Key words: regions, vine growing, winemaking, volumes of manufacture, implementation, efficiency, profitability.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Значення виноградарства і виноробства в економічній системі країни обумовлено зростанням її соціального спрямування щодо забезпечення потреб ринку у якісній і різноманітній продукції, створення додаткових робочих місць і формування доходів працівників, спрямування податків і зборів до бюджетів виноградарських регіонів України. Важливою складовою комплексного розвитку виноградарсько-виноробного підкомплексу є розвиток внутрішнього туризму, підвищення культури споживання алкогольних напоїв населенням, створення продукції з високою доданою вартістю, яка може задовольнити вимоги ринку провідних країн на основі власних якісних брендів. Розвиток галузі виноградарства у сільській місцевості сприяє створенню нових робочих місць, що зменшує соціальну напругу і вирішує цілий ряд соціальних проблем села. Виноробство сприяє зниженню сезонності виробництва, забезпечує стабільну зайнятість, більш рівномірне надходження доходів підприємств.

Проте відбувається постійне скорочення виробництва у виноградарсько-виноробному комплексі, яке зумовлена не лише втратою значних площ виноградних насаджень внаслідок анексії АР Крим, а й скороченням виробництва у інших виноградарських регіонах України. У цілому в чотирьох областях країни нині зосереджено 95 % усіх насаджень винограду, тому дослідження регіонального рівня дозволить визначити загальні тенденції розвитку галузі.

На сучасному етапі проблемними на національному та регіональному рівні залишаються питання врегулювання земельних відносин та раціоналізації землекористування виноградарських господарств, розробка юридичного та технічного оформлення права оренди землі під виноградники, формування ринку земель сільськогосподарського призначення. До загальних проблем розвитку галузі на сучасному етапі, які вимагають термінового вирішення,

слід також віднести: створення великої кількості малих виноробних господарств, підвищення рівня конкуренції на ринку, що вимагає врегулювання їх діяльності на державному рівні щодо якості продукції, оподаткування, екології та інших аспектів; низький рівень продуктивності насаджень через садовий матеріал низьких селекційних категорій, невідповідність сортового складу виноградних насаджень вимогам виноробства; низька ефективність виробництва винограду, яка зумовлена високою долею старих та зріджених виноградних насаджень, що підвищує собівартість і знижує конкурентоспроможність вітчизняної виноробної продукції. Ці проблеми актуалізують обрану тему дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання розвитку виноградарства і виноробства, регіональні аспекти, ефективність використання насаджень та ресурсного потенціалу виноробства досліджували Ільчук М.М., Дмитрук М.І., Кареба М.І., Хохлова Ю.Ю., Попова М.М., Авласенко О. А. [1—4].

Галузь виноградарства і виноробства України має потужний виробничий і природно-кліматичний потенціал, використання якого формує конкурентні переваги вітчизняних виробників на внутрішньому і зовнішньому ринку. Власні конкурентні переваги формують кожний з виноробних регіонів України. Географічна специфіка України є виключно сприятливою для розвитку виноградарства та виноробства. 15 виноградарських макрозон та 58 мікрозон мають спонукати розробку програм державної підтримки сектору для використання його потужного потенціалу та поліпшення позицій України на світовому ринку винопродуктів [5, с. 93—99].

Основними причинами дестабілізації виноградарства є: закладання виноградників без урахування природно-екологічних факторів; нераціональний сортовий склад насаджень;

низька якість посадкового матеріалу винограду; низький рівень агротехнічного стану виноградників; стагнація економіки України [6, с. 38—42; 7, с. 6—9].

З метою забезпечення високоефективного розвитку виноградарства і виноробства Москаленко Д.М., Сильчук Т.А., Зуйко В.І. вважають за необхідне формування організаційно-економічного механізму, в якому поєднують зусилля держава, виробники, населення, різні інституційні структури та діють важелі формування конкурентних переваг на рівні окремих територій, регіонів. На державному рівні важливо створити умови залучення кредитно-фінансових механізмів підтримки малого і середнього бізнесу у сфері виноградарства та виноробства, суміжних з ними послуг торгівлі, туризму, готельно-ресторанного бізнесу [8, с. 33—37].

Більш детальне вивчення проблемних питань розвитку галузі на регіональному рівні та визначення перспективних напрямів використання ресурсного потенціалу доповнить наукові дослідження за зазначеною тематикою.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення причин складної ситуації у галузі на рівні основних виноробних регіонів та обґрунтування напрямів підвищення їх виробничого потенціалу та зміцнення конкурентних позицій.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У структурі виробництва винограду і вина України за кількістю виробленої продукції, основні виноробні регіони — Одеська, Закарпатська, Херсонська та Миколаївська області, які є центрами розвитку виноградарства і виноробства в Україні, тут наявна необхідна виробнича і ринкова інфраструктура, високорозвинений виноробний комплекс у різних за розмірами та організаційно-правовими формами підприємствах, які вже сформували власні торговельні марки і бренди. Деякі підприємства мають багаторічну історію розвитку, безцінний досвід вирощування винограду і переробки його на вино. Сектор малого бізнесу використовує в основному потенціал господарств населення, створює власний унікальний продукт за смаковими якостями та інгредієнтами, займає частку ринку крафтової продукції.

За даними асоціації "Виноградари і винороби України", в Одеській області вирощується в середньому половина українського винограду, і на цей же регіон припадає понад 50% вироб-

ництва вітчизняних вин. Найбільш відомими виноробними підприємствами Півдня України вважаються "Одесавинпром" та "Одеський коньячний завод". Більша частина продукції виготовляється великими підприємствами, одне з яких — ТОВ "Промислово-торговельна компанія "Шабо", яка щомісяця випускає близько 1 млн пляшок вина та 1,6 млн пляшок коньяку. Підприємство працює переважно на власній сировині, а в разі нестачі закуповує виноград у місцевих фермерів.

Пергат А.П., досліджуючи винний туризм в Україні, характеризує Херсонщину як унікальну і своєрідну виноробну область України, із сприятливими умовами для вирощування виноградної культури, специфічними ґрунтово-кліматичними умовами місцевості, які дають змогу виробляти тонкі, ніжні, свіжі столові і досить екстрактивні десертні вина. Миколаївська область представлена заводом "Коблево", який вважається одним із потужних виноробних підприємств України. Завод було побудовано у 1982 р. та налічує у своєму володінні понад 2 500 га виноградних плантацій. Також у Миколаївській області випускається винна продукція АТ "Радсад", добре відома як в Україні, так і за кордоном [9, с. 85—89].

Регіоном із стійкими традиціями виноградарства та виноробства є Закарпаття. На відміну від південних регіонів, Закарпаття характеризується розвитком малих і середніх виноробних підприємств, великі підприємства майже відсутні. Основна частина виноробних потужностей розташована у приватних садибах і господарствах населення. У рік такі підприємства виробляють від 1 тис. до 25—30 тис. літрів вина, а площі виноградних плантацій невеликі — від 0,2 до 7 га.

Економічну оцінку розвитку галузі виноградарства і його ролі у задоволенні потреб населення надає визначення рівня споживання винограду і вина населенням та порівняння даних показників із нормативами, які встановлюють на рівні науково-дослідних установ гігієни харчування. Виробництво винограду на одну особу у 2020 р. було на рівні 7 кг, що становить 70 % до показника 2000 р. Рекомендована норма споживання винограду у свіжому вигляді становить 8—10 кг, а фактично знаходиться на рівні 1 кг, адже значна частина виробленої продукції йде на переробку, а не на споживання населенням. Слід враховувати, що у статистичних даних щодо споживання винограду на одну особу не виділяють окремо виноград, а відображають у групі "Плоди, ягоди, виноград", що ускладнює аналіз рівня задоволення потреб

населення саме у даному виді продукції. Проте, слід відзначити, що споживання населенням плодів, ягід і винограду у 2020 р. становить 56,5 кг, що майже вдвічі більше рівня 2000 р., проте також не відповідає нормі споживання, мінімальний рівень якої — 68 кг, а раціональний — 90 кг (табл. 1).

У 2019 р. рівень споживання сухих вин в Україні становив 4,1 л на особу, з яких 2,4 л — вино українського виробництва. В Європейських країнах із стійкими традиціями споживання вина на одну особу перевищує 40—50 л [9].

Щоб забезпечити розвиток виноробної промисловості в країні необхідно створити умови для зростання рівня споживання вина в розрахунку на одну особу. Це досить тривалий процес, у результаті якого необхідно змінити смаки і традиції щодо споживання алкогольних напоїв, формувати культуру споживання вина, переконати дорослу частину населення у якості і корисних властивостях споживання вина вітчизняного виробництва на противагу міцним напоям, які займають значну питому вагу у споживанні алкогольних напоїв.

Обсяги виробництва вина в Україні значно зменшилися за десятирічний період дослідження. Вина ігристого із свіжого винограду у 2020 р. вироблено на 58,5 % менше, ніж у 2011 р., вина з фактичною концентрацією спирту до 15% — на 45,3 % менше, а з концентра-

Таблиця 1. Виробництво і споживання винограду на одну особу, кг

Показники	Роки								2020 р. у % до 2000 р.
	2000	2005	2010	2015	2017	2018	2019	2020	
Виробництво	10	9	9	9	10	11	9	7	70,0
Споживання плодів, ягід і винограду, кг	29,3	37,1	48,0	50,9	52,8	57,8	58,7	56,5	192,8

цією спирту більше 15% — у 11,7 разів менше (табл. 2).

У 2020 р. очікуваний показник виробництва винопродукції складав в цілому близько 10 млн декалітрів, тоді як ще 2018 р. він сягав 19,7 млн дал. [10, с. 106—110].

Обсяги виробництва вина і винопродукції мають пряму залежність від площ виноградних насаджень та рівня урожайності. Складною проблемою виноградарських підприємств є не тільки старіння виноградних насаджень, а й їх низька продуктивність через відсутність нових насаджень і високоврожайних сортів.

Таблиця 2. Виробництво вина виноградного в Україні, тис. дал.

Показники	Роки										2020 р. у % до 2011 р.
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
Вино ігристе із свіжого винограду	5460	5466	5357	3645	4754	5741	3733	3399	2673	2266	41,5
Вино з фактичною концентрацією спирту до 15%	11434	8610	7316	4748	6685	6532	7475	7563	6424	6256	54,7
Вино з концентрацією спирту більше 15%	5326	4035	4280	2409	1200	1132	854	800	742	455,8	8,6

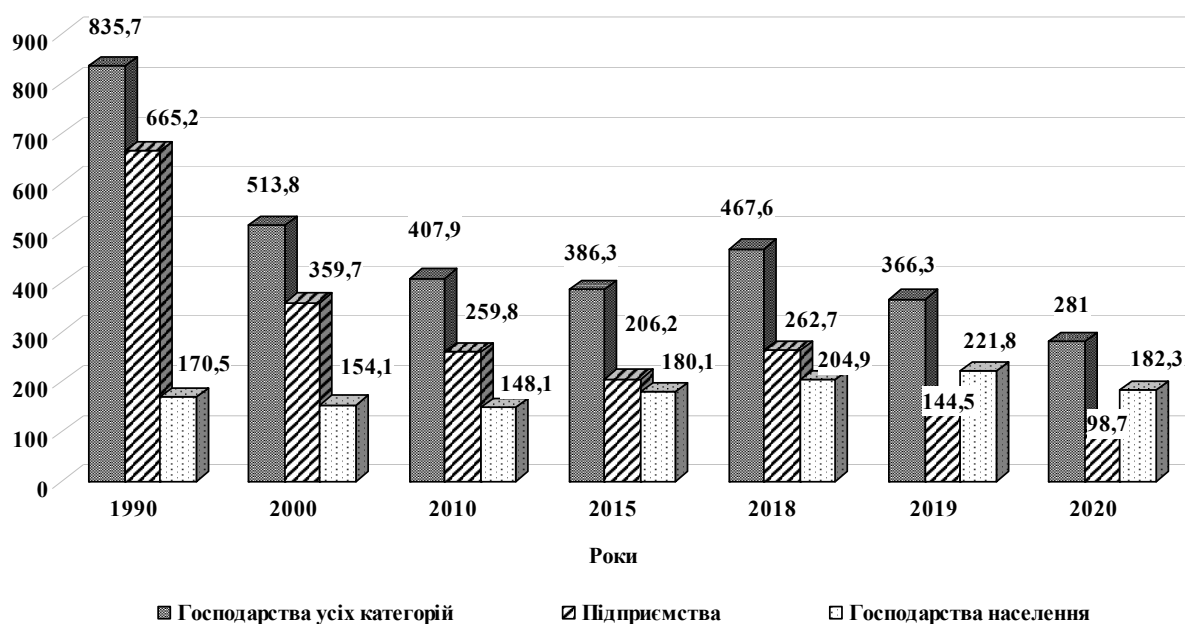

Рис. 1. Динаміка валового збору винограду в Україні за категоріями господарств, тис. т

За останні роки у господарствах всіх форм власності скорочуються загальні площі виноградників, оскільки площі нових насаджень менші, ніж виведені з експлуатації. У 2020 площа плодоносних виноградних насаджень зменшилася до 37,2 тис. га, що свідчить про поступову відмову сільськогосподарських товаровиробників від даного виду виробництва. Це, на думку фахівців, критична межа для галузі виноробства, адже з такою кількістю неможливо забезпечити підприємства вітчизняною сировиною. Також проблеми розвитку виноградарства пов'язані з високою капіталомісткістю

створення сучасного винограднику (капіталовкладення на 1 га складають понад 100 тис. грн) та тривалим періодом його окупності. Тривалість створення виноградника становить чотири роки і більше, а період інтенсивної його експлуатації — 20—25 років. У 2020 р. у країні вироблено 281 тис. т винограду, що становить лише 54,7 % до рівня 2000 р. Основним фактором зниження валового збору є скорочення площ насаджень у плодоносному віці — від 99,4 до 37,2 тис. га (рис. 1).

Рівень урожайності виноградників має найвищі показники у 2017—2019 рр., коли сягав позначки 114,9 ц/га. Урожайність винограду в Україні, незважаючи на окремі сприятливі періоди, у цілому залишається низькою. Так, середньорічний рівень урожайності в 2020 р. становив 75,6 ц/га, тоді як в європейських країнах перевищує 100—120 ц/га.

За категоріями господарств рівень урожайності значно відрізняється, що викликає ще більше питань щодо негативних процесів скорочення виробництва в галузі. У підприємствах вироблено у 2020 р. 98,7 тис. т винограду, що становить 35 % від загальних обсягів. Площі насаджень скорочено за період 2000—2020 рр. від 97,6 до 26,2 тис. га — у 3,6 рази, а порівняно з 1990 р. — у 6 разів. Урожайність винограду у підприємствах має низький рівень і становить у 2020 р. 40,3 ц/га, що менше 2018 р. вдвічі. Тенденцією останніх трьох років є скорочення урожайності від 93,6 до 40,3 ц/га (рис. 2).

У господарствах населення площа насаджень — 12,9 тис. га при досить високій врожайності — 144,1 ц/га. Це забезпечує даній кате-

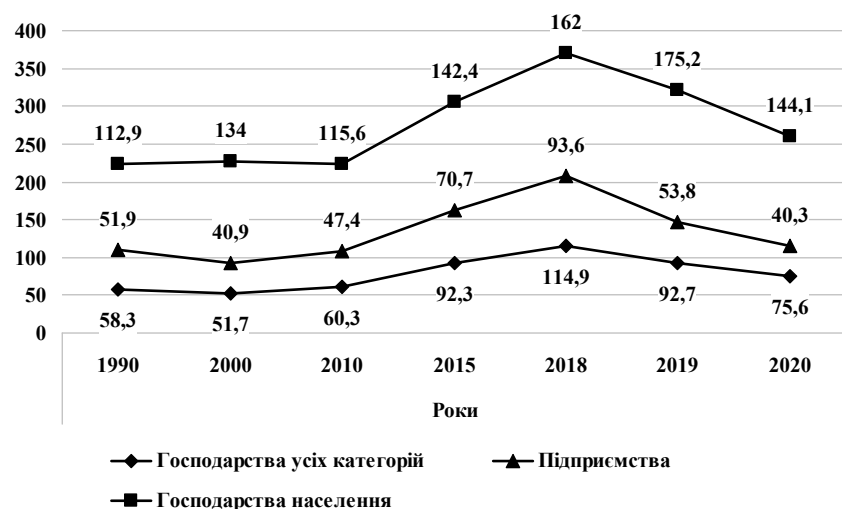

Рис. 2. Рівень урожайності винограду за категоріями господарств, ц/га

Таблиця 3. Динаміка виробництва винограду за регіонами

Регіони	Роки						2020 р. у % до 2000 р.
	2000	2010	2015	2018	2019	2020	
	Площа виноградників у плодоносному віці, тис. га						
Україна	99,4	67,6	41,8	40,7	39,5	37,2	37,4
АР Крим	40,1	23,8	-
Закарпатська	4,9	3,9	3,7	3,4	3,4	3,2	65,3
Миколаївська	6,8	5,3	5,8	5,4	5,3	5,0	73,5
Одеська	40,3	28,0	25,5	25,2	24,4	22,8	56,6
Херсонська	5,4	4,5	4,8	4,7	4,5	4,3	79,6
	Виробництво винограду, тис. т						
Україна	513,8	407,9	386,3	467,6	366,3	281,0	54,7
АР Крим	179,4	111,9	-
Закарпатська	41,9	20,3	27,2	26,6	26,7	26,8	64,0
Миколаївська	30,2	38,9	50,8	62,1	30,6	21,9	72,5
Одеська	201,4	175,1	238,7	296,7	241,7	169,8	84,3
Херсонська	26,3	29,3	36,9	39,0	22,4	20,1	76,4
	Урожайність, ц/га						
Україна	51,7	60,3	92,3	114,9	92,7	75,6	146,2
АР Крим	44,8	47,0	-
Закарпатська	86,1	51,7	73,9	78,2	79,4	83,8	97,3
Миколаївська	44,8	73,2	87,5	115,0	58,2	43,6	97,3
Одеська	50,0	62,5	93,5	117,8	99,2	74,7	149,4
Херсонська	49,2	65,3	77,2	82,5	49,4	47,1	95,7

горії виробників 182,3 тис. т врожаю винограду і частку 64,9 % від загального виробництва. тоді як у 1990 р. участь господарств населення у валовому виробництві оцінювалась на рівні 20 %, у 2000 р. — 30 %, а за останні 20 років зросла до 65 % у загальному валовому зборі. Зростання питомої ваги господарств населення свідчить про перехід галузі на дрібнотоварну основу. При цьому великі переробні підприємства не можуть бути забезпечені сировиною в необхідній кількості і відповідної якості, оскільки господарства населення не мають з ними зв'язків, не зацікавлені в об'єднанні для формування великих партій продукції, здійснюють

переробку винограду на вино самостійно і реалізують на місцевих ринках. Отже, скорочення виробництва винограду у підприємствах негативно впливає на обсяги виробництва вина.

Дослідження динаміки виробництва винограду за регіонами підтверджує загальні тенденції по країні. Так у Закарпатській області площа виноградних насаджень у 2020 р. на 34,7 % менша, ніж у 2000 р., у Миколаївській — на 26,5 %, в Одеській — на 43,4 %, в Херсонській — на 20,4 %. Найбільші площі насаджень, урожайність і валові збори концентровані в Одеській області, яка займає лідируючі позиції серед основних виноградарських областей (табл. 3).

Тільки в Одеській області рівень урожайності виноградних насаджень у 2020 р. перевищує показники 1990 р. та 2000 р. В інших областях урожайність нижча, що свідчить про недостатній рівень впровадження нових сортів, порушення технологічних вимог, значну залежність від впливу факторів зовнішнього середовища.

Питома вага Закарпатської області у валовому виробництві становить 9,5 %, Миколаївської — 7,8 %, Одеської — 60,4 %, а Херсонської — 7,1 % (рис. 3).

Від розвитку виноградарства залежить і стан виноробної галузі, функціонування якої супроводжується негативною динамікою (табл. 4).

За три роки 2018—2020 р. обсяги переробки винограду зменшилися від 274051,9 до 75982,3 т, або у 3,6 рази. Через неврожай і негативний вплив кліматичних умов обсяги переробки в Одеській області у 2,5 рази менші у 2020 р. порівняно з 2018 р., у Миколаївській — у 6,4 рази.

Середня ціна реалізації винограду на переробку становить у 2020 р. 6608,4 грн /т, що вище на 21,0%, ніж у 2018 р. Проте приріст ціни не став стимулом до нарощування обсягів виробництва продукції, оскільки паралельно зростали ціни на сировинні і матеріальні ресурси, які споживає галузь.

Каламан О.Б. вважає, що ціноутворення є найбільш важливим інструментом ефективної взаємодії і розвитку учасників ринку продукції виноградарства та виноробства. Пропонує використовувати поетапний підхід до розрахунків ціни. Спочатку визначати рівень закупівельних цін на сировину, потім державно-роздрібних і оптових цін на виноматеріал.

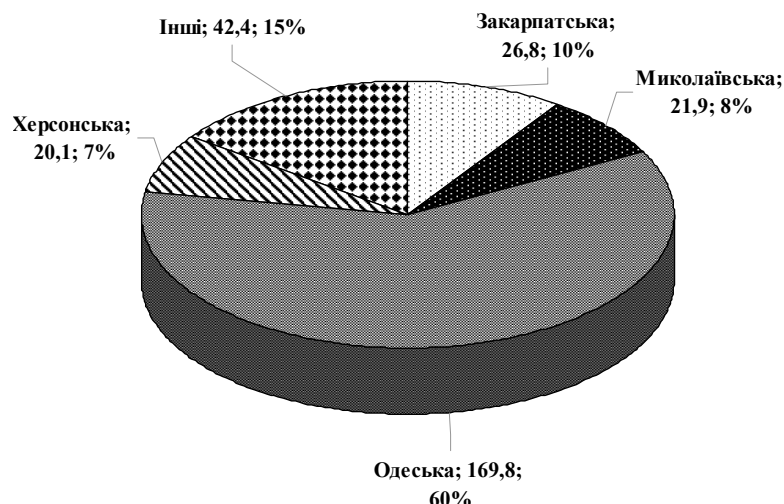

Рис. 3. Структура валового збору винограду за регіонами у 2020 р.

Таблиця 4. Переробка та ціна реалізації винограду на виноматеріали за регіонами

Регіони	Перероблено винограду на виноматеріали, т			Середня ціна реалізації, грн / т		
	2018	2019	2020	2018	2019	2020
Україна - всього	274051,9	124226,6	75982,3	5463,3	5453,7	6608,4
Закарпатська	к	к	к	к	к	к
Миколаївська	98076,6	20973,9	15363,9	4698,0	6445,8	7807,2
Одеська	142944,2	83452,1	56391,1	5853,0	4536,4	6153,9
Херсонська	29693,6	14926,5	к	8753,8	7861,4	к

Таблиця 5. Переробка винограду на виноматеріали за сортами, т

Найменування сортів винограду	Роки			Середня ціна реалізації за 1 т, грн у 2020 р.
	2018	2019	2020	
Перероблено винограду за сортами - всього	274051,9	124226,6	75982,3	6608,4
з нього:				
Аліготе	29001,2	14056,0	7204,3	6689,0
Бастардо магарачський	7771,8	2874,3	2320,9	8506,5
Каберне Совіньйон	25939,3	12891,2	9862,0	7026,9
Мерло	14802,5	6662,1	3459,1	7499,9
Мускат (білий, рожевий, Отгонель і т.ін.)	19788,5	8391,8	7942,2	6665,2
Одеський чорний	7461,5	3110,2	2415,5	6035,3
Піно (білий, чорний, сірий)	12122,6	5061,4	4597,5	6386,4
Рислінг (рейнський, італійський)	12401,2	8483,9	5342,2	5566,6
Ркацители	15396,2	5458,5	3830,8	7887,3
Первенець Магарача	к	к	-	-
Подарок Магарача	к	к	-	-
Сапераві (північний)	10745,7	4352,8	3301,9	7720,1
Сильванер	к	к	к	-
Совіньйон (білий, зелений)	12248,8	6031,2	4131,4	6439,8
Сухоліманський	4463,9	954,4	1147,6	4655,6
Трам'єр рожевий	4782,7	1893,4	1198,4	6482,4
Фетяска (Леанка)	4242,2	2004,6	к	к
Цитронний Магарача	к	к	к	-
Шардоне	23756,5	11357,1	7537,3	7221,0
Інші	64751,4	30280,9	10748,6	5259,0

Такий методичний принцип дає можливість відстежити та обґрунтувати їх рівень на шляху просування продукції від товаровиробника до кінцевого споживача у різних сферах використання. Цей підхід є комплексним і означає, що сезонні і регіональні обґрунтування витрат слід проводити не менше як три рази на рік: на початку року, на початку і в кінці збирання врожаю [11, с. 64—68].

Структуру переробки винограду на виноматеріали за сортами відображає таблиця 5.

Оптимальним повинно бути комплексне вирішення проблеми протиріччя між потребою виноробного виробництва у сировині й можливостями сировинної бази: поступове зниження імпорту виноматеріалів і наливом вина з одночасним розвитком вітчизняної сировинної бази на основі впровадження інноваційно-інтенсивних технологій виробництва винограду, які забезпечують його ефективність за рахунок зростання врожайності виноградних насаджень та підвищення якості продукції [12].

Україна має достатній потенціал для розвитку галузі і виробництва якісної продукції, проте низка проблем соціально-економічного та техніко-технологічного характеру заважають її ефективному функціонуванню та розвитку.

Россоха В.В., Петриченко О.А. визначили, що при чисельності населення віком старше 21 року в Україні 33,1 млн осіб, 70% української продукції на ринку, доведення рівня споживання до 15 л вина на особу в рік, збільшить потенціал ринку вітчизняного вина до 34 755 тис. дал, що перевищує його ємність у 2019 р. майже у 3,7 рази, а при споживанні 20 л вина (46 340 тис. дал) — у 5,1 рази [13, с. 17—29].

Завдяки останнім кліматичним змінам, географія виноградарства України значно розширилась на північ і 2021 р., охоплює майже всю Україну. А саме — поширилась ще на 15 областей, що в майбутньому призведе до зростання площ виноградників. Це є однозначно поштовхом для розвитку та дослідження цих виноградарських зон стосовно того, які саме сорти підходять під ці нові погодні умови [14].

Таблиця 6. Провідні підприємства виноградарсько-виноробного підкомплексу за Причорноморського регіону

Підприємства	Особливості діяльності
АТ «KOBLEVO»	На підприємстві виготовляється більше 80 сортів вин: столові: сухі, напівсухі й напівсолодкі, кріплені, які поділяються на міцні й десертні, ігристі та вермути. На виробництві використовується надсучасне обладнання та європейські інновації. Виноматеріал зберігають у сховищі, об'єм якого складає близько 20 мільйонів літрів
ТОВ «Інкерман Україна»	Здійснює виробництво тихих та ігристих вин під брендом Inkerman для реалізації на території України. Тихі вина виробляються в м. Нова Каховка Херсонської обл. і смт. Великодолинське, Одеської обл., ігристі в Одесі. Обсяг виробництва компанії у 2018 р. сягнув майже 8 млн пляшок на рік. Компанія виготовляє широкий спектр якісних натуральних вин: від молодих столових та ординарних до витриманих найвищої якості, що залишаються гордістю українського виноробства
Завод «Винтрест»	Господарство оснащене сучасним обладнанням з Франції, Італії та Німеччини. На базі господарства росте більше 12 європейських сортів винограду. Виноробня єдина в Україні, що вирощує і виробляє сортові вина з сорту Піно Менсь
Виноробне господарство князя П.М. Трубецького	Було реалізовано проект виноробні європейського рівня для виробництва сухих вин за класичними французькими технологіями. Вина підприємства завоювали міжнародне визнання і посіли своє місце на українському ринку преміальних авторських теруарних українських вин
Агрофірма радгосп «Білозерський»	Один з найбільших в Україні виробників саджанців, що складають близько 80% від усіх вирощених в країні. Використовується технологічне обладнання Італійського та Болгарського виробництва. Об'єм виробництва вина сягає 3,5 млн літрів на рік. Розлив у пляшки 30 тисяч пляшок на рік
ПРАТ «Дім марочних коньяків «Таврія»	Торгова марка представлена лімітованою серією: Ркацителі і Каберне. У рік розливається не більше 3000 пляшок. Власні виноградники в екологічно чистій зоні України. Ручний збір сировини, сортування і унікальна технологія первинного виноробства з витримкою у бочці французького дубу не менше 6 місяців
Виноробні	«Одесос», «Вина Гулієвих», «Beykush winery», Сімейна виноробня «Курінь», «Don Alejandro Winery», «SliVino», «Babchuk Winery», «Ольвія нуво», «Manzul Winehouse», сімейні виноробні Мар'яна Шевченко «Клара Марсала»

Кожен виноробний район виділяється своїми природними і соціально-економічними умовами формування і розвитку виноградно-виноробного підкомплексу. У головних виноградарсько-виноробних регіонах України (Одеська, Миколаївська, Херсонська і Закарпатська області) є об'єкти, що відрізняються своєю індивідуальністю і виробляють певні марки вин.

Причорноморський регіон справедливо вважається одним із найдревніших виноробних регіонів України. Рівнинне виноградарство, в основному, призначене для вирощування столових сортів та сортів, придатних для виготовлення ординарних вин. Для Одеської, Миколаївської та частини Херсонської областей є характерною м'яка зима, що дуже важливо для теплолюбної виноградної лози. Зокрема, саме на межі Північного Причорномор'я проходить межа неукривної промислової культури. Тепла та помірна волога осінь сприяє нормальному розвитку та стиглості виноградних ягід, посушливі періоди перед збором винограду дають змогу отримати виноград високої якості (табл. 6).

Кожне підприємство має свою унікальну методику виробництва вина, намагається впроваджувати сучасні технології, популяризувати власну торговельну марку і якісні характеристики вина. Зокрема, "Коблево" чи не єдине виноробне підприємство в Україні, яке використовує машинний збір винограду, але для преміального виноматеріалу збір винограду відбувається тільки руками. Вина торгової марки "Коблево" експортуються до Польщі, Туреччини, Грузії, Норвегії.

ТОВ "Інкерман Україна" для виробництва вина використовуються тільки найкращі виноматеріали українського й імпортного походження. Компанія повністю контролює процеси збору врожаю, транспортування, переробки, бродіння, витримки і розливу вина у пляшки. Підприємство має добре сегментований та диверсифікований продуктовий портфель, які підвищують його конкурентні позиції на ринку. Серед найбільш відомих та популярних колекцій — "Класична колекція", що є еталонною колекцією ординарних вин України, "Prima Maria", яка була зорієнтована на вибагливого споживача, що віддає перевагу європейській стилістиці вин; преміальна колекція "Reserve", витримана у дубових бочках.

На виноробні Завод "Винтрест" проводять екскурсії та дегустації вин у супроводі професійного сомельє. Щороку для власного виробництва керівництво компанії відбирає кращі виноматеріали виключно з урожаю власних виноградників. Тому вина завжди випускаються лімітованою серією.

"Виноробне господарство князя П. М. Трубецького" — унікальний об'єкт винного туризму в Україні. Збір врожаю приваблює на виноробню Трубецького велику кількість туристів не лише з України, але й з Європи. У 2013 р. була завершена реконструкція історичної будівлі виноробні 1900 року з вежею та оглядовим майданчиком, в якому обладнано дегустаційні зали, встановлено 8 галерей винних підвалів часів Трубецького, які використовуються для витримки та зберігання вин. На території є готель на 10 номерів та атмосферний банкет-хол у старовинному крилі виноробні.

У ПрАТ "Дім марочних коньяків "Таврія" з 2016 р. бере початок робота фахівців з вином. Зареєстровано власну винну торгову марку ASKANO VALLEY. Преміальне витримане крафтове вино, для виробництва якого використовується тільки добірний виноград [15].

Найбільш відома в Херсонській області сімейна винарня "Курінь", основним напрямом господарської діяльності є виробництво вино-

градних вин. У зв'язку з цим на території господарства було збудовано унікальний компактний цех для переробки винограду, обробки виноматеріалів, розливу та зберігання вин. Цей комплекс побудовано за принципом французького шато. Це підприємство замкнутого циклу: власний виноградник, винний підвал, цех, дегустаційна зала, готель із рестораном. Екологічний підхід до виробництва — тільки біоорганіка, токсичні речовини не використовуються. Вино витримується у дубових бочках, усього 70 бочок.

Наразі необхідно визначити пріоритети розвитку виноградарства з урахуванням зональних та регіональних особливостей. Приділити увагу розробці спеціальних державних програм зі збереження кращих сортів винограду. Уряду необхідно відновити дію Закону України "Про збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства" (587-14) до 2025 р. та удосконалити механізм надання державної підтримки виноградарству і забезпечити розвиток виноробства з урахуванням вимог СОТ, розробити Виноградний кадастр в рамках загального земельного кадастру [16].

Зокрема, в Херсонській області розроблена "Обласна цільова програма розвитку виноградарства та виноробства Херсонської області на 2021—2025 роки", в якій визначені основні напрями розвитку галузей виноградарства та виноробства: збільшення обсягів виробництва на основі нових площ виноградників і площ зрошення під насадженнями; підвищення рівня інвестування в галузь виноградарства та виноробства; впровадження в технологічний процес вирощування виноградних насаджень інноваційних інформаційних технологій; створення Херсонської обласної Асоціації виноградарів та виноробів; формування та подання до компетентних органів пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства в галузях виноградарства та виноробства;

В якості розвитку інфраструктури ринку вина та реклами продукту на рівні регіону і країни передбачено створення та організація дегустаційних об'єктів і заходів, зокрема залів, підвалів, майстер-класів, квестів, турнірів, навчальних академій, лабораторій, тощо; проведення Щорічного Фестивалю Вина; організація та проведення ярмарок, виставок, а також семінарів, бізнес-тренінгів, засідань за "круглим столом"; створення стели — візитної картки області та формування в рамках Херсонського обласного краєзнавчого музею окремої секції "Розвиток виноробства на Херсонщині"; виготовлення та розміщення на телебаченні відео-

ролика "Виноградарство та виноробство Херсонщини"; інтеграція маршрутів, розроблених у рамках проєкту "Дорога Вина та Смаку", до діючих електронних карт.

Реалізація зазначених завдань на території області забезпечить відродження сировинної бази виноробства, сприятиме налагодженню конкурентоспроможної ціни на виноробну продукцію, що відповідає потребам ринку, стимулюватиме ефективне завантаження виробничих потужностей з використанням власних сировинних ресурсів для насичення внутрішнього ринку та формування експортного потенціалу галузі [17].

ВИСНОВКИ

Територіальна і зональна спеціалізація виноградарства, розвиток виноробства в малих формах господарств, залежність результатів діяльності від природно-кліматичних умов зумовлюють регіональні відмінності у виробництві винограду і продуктів його переробки, формують відповідні особливості виноградних ринків окремих регіонів країни. У виноградарських регіонах країни формуються стійкі зв'язки з іншими регіонами та зовнішніми ринками.

Розвиток виробничих, комерційних, торговельно-збутових, фінансово-економічних, інформаційних та науково-технічних зв'язків на міжрегіональному рівні вимагає чіткого виконання договірних угод з обміну ресурсами для вирощування винограду, послугами щодо його переробки і транспортування, постачання переробленої продукції у торговельну мережу між регіонами України та провідними Європейськими країнами. Ці процеси сприяють інтеграції регіонів, формуванню нових логістичних потоків, ефективному розвитку виноградарсько-виноробної сфери АПК України.

Ефективний розвиток виноградарства та виноробства на рівні регіонів можливий на основі поєднання технологічних, організаційно-економічних та ринкових чинників. Головним вектором розвитку галузей виноградарства та виноробства є: поліпшення використання наявних ресурсів господарств і біокліматичного потенціалу регіонів на основі впровадження інтенсивних ресурсозберігаючих технологій вирощування, розширення мережі підприємств, фермерських господарств і малих форм підприємництва, спеціалізованих на виробництві винограду і вина, оптимізації і поліпшенню структури сортового складу насаджень відповідно до потреб виноробних підприємств і рин-

ку вина, збільшення обсягів переробки і зберігання продукції в регіонах її вирощування, опрацювання заходів щодо підвищення ефективності перспективних форм господарювання в галузі.

Література:

1. Ільчук М.М., Дмитрук М.І. Розвиток виробництва винограду в Україні. Економіка АПК. 2019. № 1. С. 18—26.
2. Кареба М.І., Хохлова Ю.Ю. Економічна ефективність та перспективи розвитку виноградарства в Очаківському районі Миколаївської області. Молодий вчений. 2017. № 12 (52). С. 28—32.
3. Попова М.М. Сучасний стан виноградарства і виноробства України та роль її окремих регіонів у розвитку галузі. Бізнес Інформ. 2014. № 7. С. 136—142.
4. Авласенко О.А. Сучасні тенденції розвитку виноробства в Україні і її регіонах. Ефективна економіка. 2014. № 6. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3128> (дата звернення 12.09.2021).
5. Обнявко В.О. Стан та перспективи розвитку галузі виноградарства й виноробства в Одеській області. Причорноморські економічні студії. 2020. Вип. 52-1. С. 93—99.
6. Власов В.В., Белоус І.В. Наукове забезпечення розвитку галузі виноградарства і виноробства в Україні. Економіка АПК. 2016. № 5. С. 38—42.
7. Власов В., Джабурія А., Білоус І. Виноградарська галузь потребує перетворень. Пропозиція. 2014. Спецвипуск. С. 6—9.
8. Москаленко Д.М., Сильчук Т.А., Зуйко В.І. Розширення інноваційних послуг у сфері гостинності. Причорноморські економічні студії. 2020. Вип. 58-2. С. 33—37.
9. Пергат А.П. Винный туризм Украины как составляющая винных туров Европы. Культура народов Причерноморья. 2013. № 248. С. 85—89.
10. Дмитрук М.І. Формування пропозиції на ринку винограду сільськогосподарськими підприємствами України. Економіка АПК. 2018. № 11. С. 106—110.
11. Каламан О.Б. Основні напрями ефективного розвитку виноградарсько-виноробних підприємств в сучасних ринкових умовах. Економіка: реалії часу. 2015. № 5 (21). С. 64—68.
12. Костишин Н.С. Економічна сутність прибутку як результату діяльності підприємств виноробної галузі URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/inek/2012_4/132.pdf (дата звернення 24.10.2021).

13. Россоха В.В., Петриченко О.А. Потенціал ринку вина в Україні. Економіка АПК. 2020. № 9. С. 17—29.

14. Виноробство в Україні. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення 10.11.2021).

15. Винний гід України: офіційний сайт. URL: <https://www.uabestwine.com/prychornomoria> (дата звернення 10.09.2021).

16. Розвиток виноградарства в Україні потребує регіонального та зонального підходів — експерт. URL: <https://agropolit.com/news/20832-rozvitok-vinogradarstva-v-ukrayini-potrebye-regionalnogo-ta-zonalnogo-pidhodiv--ekspert> (дата звернення 10.09.2021).

17. Обласна цільова програма розвитку виноградарства та виноробства Херсонської області на 2021—2025 роки (проект). Департамент розвитку сільського господарства та зрошення ХОДА. URL: https://khoda.gov.ua/pro_proekt_oblasnoi_cilovo_programi_rozvitku_vinogradarstva_ta_vinorobstva_hersonskij_oblasti_na_2021_2025_roki (дата звернення 12.11.2021).

18. Цимбалюк К.А. Виноградарсько-виноробна галузь — стан та проблемні питання розвитку в Україні. Інтелект XXI. 2018. № 1. С. 145—150.

19. Сільське господарство України за 2020 рік: статистичний збірник. К.: Держаналітінформ, 2021. 231 с.

References:

1. Il'chuk, M.M. and Dmytruk, M.I. (2019), "Development of grape production in Ukraine", *Ekonomika APK*, vol. 1, pp. 18—26.

2. Kareba, M.I. and Khokhlova, Yu.Yu. (2017), "Economic efficiency and prospects of development of viticulture in the Ochakov area of the Nikolaev area", *Molodyj vchenyj*, vol. 12 (52), pp. 28—32.

3. Popova, M.M. (2014), "The current state of viticulture and winemaking in Ukraine and the role of its individual regions in the development of the industry", *Biznesinform*, vol. 7, pp. 136—142.

4. Avlasenko, O.A. (2014), "Modern progress of vine making trends are in Ukraine and its regions", *Efektivna ekonomika*, vol. 6, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3128> (Accessed 12 Sept 2021).

5. Obniavko, V.O. (2020), "Status and prospects of development of viticulture and winemaking in Odessa region", *Prychornomors'ki ekonomichni studii*, vol. 52-1, pp. 93—99.

6. Vlasov, V.V. and Belous, I.V. (2016), "Scientific support for the development of viticulture and winemaking in Ukraine", *Ekonomika APK*, vol. 5, pp. 38—42.

7. Vlasov, V. Dzhaburiiia, L. and Bilous, I. (2014), "The viticulture industry needs transformation", *Propozytsiia*, pp. 6—9.

8. Moskalenko, D.M. Syl'chuk, T.A. and Zujko, V.I. (2020), "Expansion of innovative services in the field of hospitality", *Prychornomors'ki ekonomichni studii*, vol. 58-2, pp. 33—37.

9. Perhat, A.P. (2013), "Wine tourism in Ukraine as a component of wine tours in Europe", *Kultura narodov Prychornomor'ia*, vol. 248, pp. 85—89.

10. Dmytruk, M.I. (2018), "Formation of supply in the grape market by agricultural enterprises of Ukraine", *Ekonomika APK*, vol. 1, pp. 106—110.

11. Kalaman, O.B. (2015), "The main directions of effective development of viticulture and winemaking enterprises in modern market conditions", *Ekonomika: realii chasu*, vol. 5 (21), pp. 64—68.

12. Kostyshyn, N.S. (2012), "The economic essence of profit as a result of the enterprises of the wine industry", available at: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/inek/2012_4/132.pdf (Accessed 24 Oct 2021).

13. Rossokha, V.V. and Petrychenko, O.A. (2020), "The potential of the wine market in Ukraine", *Ekonomika APK*, vol. 9, pp. 17—29.

14. wikipedia (2021), "Winemaking in Ukraine", available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (Accessed 10 Nov 2021).

15. Wine guide of Ukraine (2021), available at: <https://www.uabestwine.com/prychornomoria> (Accessed 10 Sept 2021).

16. agropolit.com (2021), "The development of viticulture in Ukraine requires regional and zonal approaches — expert", available at: <https://agropolit.com/news/20832-rozvitok-vinogradarstva-v-ukrayini-potrebye-regionalnogo-ta-zonalnogo-pidhodiv--ekspert> (Accessed 10 Sept 2021).

17. KhODA (2020), "Regional target program for the development of viticulture and winemaking in the Kherson region for 2021-2025 (project)", available at: https://khoda.gov.ua/pro_proekt_oblasnoi_cilovo_programi_rozvitku_vinogradarstva_ta_vinorobstva_hersonskij_oblasti_na_2021_2025_roki (Accessed 12 Nov 2021).

18. Tsymbaliuk, K.A. (2018), "Viticulture and wine industry — the state and problems of development in Ukraine", *Intelekt XXI*. № 1, pp. 145—150.

19. Derzhanalitinform (2021), *Sil's'ke hospodarstvo Ukrainy za 2020 rik: statystychnyj zbirnyk [Agriculture of Ukraine for 2020: statistical collection]*, Derzhanalitinform, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 19.11.2021 р.

УДК 378

А. І. Капліна,
к. е. н., доцент кафедри менеджменту та інформаційних технологій,
Херсонський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0001-6714-797X

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.23.49

ФОРМУВАННЯ КРОС-КУЛЬТУРНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ ЗДОБУВАЧІВ ЯК УМОВА СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ

A. Kaplina,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Management
and Information Technologies, Kherson State Agrarian and Economic University

FORMATION OF CROSS-CULTURAL COMPETENCIES OF APPLICANTS AS A CONDITION FOR SOCIAL AND PROFESSIONAL ADAPTATION

У статті обґрунтовується необхідність формування крос-культурних компетенцій здобувачів, які навчаються на управлінських напрямках підготовки, і формулюється авторське бачення змісту курсу "крос-культурний менеджмент". Проаналізовані основні принципи крос-культурного управління, які можуть бути використані під час написання підручників або в роботі менеджерів. Для реалізації управлінських технологій сьогодні співробітник компанії повинен мати крос-культурні навички, тобто здатність у чужому та змішаному культурному середовищі демонструвати послідовну поведінку, яка призводить до досягнення поставлених цілей. До крос-культурних навичок належать: розуміння природи культури та того, що культура впливає на поведінку людини на його робочому місці; розуміння відмінностей між культурами; розуміння того, як культурні фактори впливають на організацію структур, систем та пріоритетів; уміння запроваджувати елементи однієї культури в іншу; розуміння того, як глибоко елементи однієї культури можуть бути запроваджені в іншу, та навпаки. Протипоказанням в роботі інтернаціонального менеджера є етноцентризм, тобто бажання "вписати" представників однієї культури в рамки своєї та очікувати від них відповідної цим нормам поведінки.

Актуальність мультиагентної системи обумовлене наступними основними причинами: складність сучасних систем та організацій, яка досягає такого рівня, що централізоване управління в них є неефективним через наявність великих потоків інформації.

The article substantiates the need for the formation of cross-cultural competencies of students studying in managerial areas of training, and formulates the author's vision of the content of the course "Cross-cultural management". The basic principles of cross-cultural management, which can be used when writing textbooks or in the work of managers, are analyzed. To implement management technologies today, the employee of the company must have cross-cultural achievements, that is, the ability in someone else's and mixed cultural environment to demonstrate consistent behavior that leads to achieving the goals. Cross-cultural skills include: understanding the nature of culture and the fact that culture affects human behavior in its workplace; understanding the differences between cultures; understanding how cultural factors influence the organization of structures, systems and priorities; the ability to introduce elements of one culture to another; understanding how deeply elements of one culture can be introduced into another, and vice versa. Contraindications in the work of the international manager is ethnocentrism, that is, the desire to "fit" representatives of one culture into the framework of their own and expect them to be subject to these norms of behavior.

The relevance of the multi-agent system is due to the following main reasons: the complexity of modern systems and organizations, which reaches such a level that centralized management in them is ineffective due to the presence of large flows of information.

Cross-cultural aspects of recruitment, selection and adaptation of personnel distinguish the following varieties of international policy in multinational companies: ethnocentric policy: filling key positions in their representative offices of the world only by personnel from the country of the parent company; polycentric policy: the use of local residents to manage foreign representative offices and managers from the parent company's countries as top managers of the company's headquarters; geocentric policy: to recruit the best and develop personnel, independence from nationality, to key positions in any multinational system.

Ключові слова: компетентнісно-орієнтована освіта, глобалізація, інтернаціоналізація менеджменту, крос-культурні компетенції, крос-культурний менеджмент.

Key words: competence-oriented education, globalization, internationalization of management, cross-cultural competencies, cross-cultural management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Система вищої освіти в Україні переживає період реформування. Один з ключових напрямків перетворень — реалізація компетентнісно-орієнтованої професійної освіти. В рамках компетентного підходу до цілей і результатів діяльності вищої школи найважливішою складовою особистісного потенціалу випускника закладу вищої освіти є засвоєні ним компетенції. Головна ідея компетентнісного підходу полягає в тому, що тим хто навчається "потрібно не стільки користуватися знаннями як такими, скільки володіти певними особистісними характеристиками". Проте відсутні чіткі визначення та галузі наукового дослідження крос-культурної взаємодії та загальний підхід до моделювання крос-культурної взаємодії [1]. У цій статті наведені предметні галузі компетентнісно-орієнтованої освіти, глобалізації, інтернаціоналізації менеджменту, крос-культурних компетенцій, крос-культурного менеджменту.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Основний культурний інтерес до проблематики крос-культурного менеджменту виник в Європі і США наприкінці 80-х — початку 90-х років, коли опублікувались основні дослідження голландців Г. Гофстеде і Ф. Тромпенаарса [2] та американця Найджела Холдена [3], які сьогодні стали класиками та авторитетами крос-культурного менеджменту. Нині праці українських вчених, зокрема А. Борисової [4], Н. Кириченко, Ю. Петрущенко [5], О. Романуши [6], А. Капліної присвячені аналізу національних бізнес-культур за класифікаційними параметрами вищезгаданих моделей.

МЕТА СТАТТІ

Ця публікація ставить за мету систематизацію галузей знань крос-культурних спрямувань сучасного менеджменту, визначення їх пред-

метних галузей та сфер застосування. Розробка застосування теорії мультиагентних систем для моделювання поведінки мультикультурних систем менеджменту. На основі логічного аналізу визначені предметні галузі нових напрямів менеджменту, формалізована задача міжкультурної взаємодії та можливості моделювання складних організаційних систем [2, с. 53].

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Одна з головних особливостей державних освітніх стандартів вищої професійної освіти третього покоління полягає в тому, що в них законодавчо закріплена бінарна класифікація компетенцій: загальнокультурні та професійні, і дано визначення поняття "компетенція". Під компетенцією розуміється здатність застосовувати знання, вміння та особистісні якості для успішної діяльності в певній галузі. Загальнокультурні компетенції являють собою універсальні компетенції, не прив'язані жорстко до об'єкта і предмета трудової діяльності. Професійні компетенції відображають професійну кваліфікацію стосовно конкретної сфери трудової діяльності. Успіхи випускників вищих навчальних закладів у трудовій діяльності значною мірою визначаються наявністю сформованих професійних компетенцій. Однак фундамент "будівлі" професійної освіти формують загальнокультурні компетенції. Це пов'язано з тим, що сьогодні крім традиційного завдання формування необхідного багажу знань і практичних навичок, навчання має на меті розвиток творчої та соціальної активності особистості. На це вказує, наприклад, видатний американський менеджер Лі Якокка, підкреслюючи, що успіх у фінансовому відношенні лише на 15% обумовлюється знаннями своєї професії, а на 85 % — умінням спілкуватися з колегами, схилати людей до своєї точки зору, рекламувати себе і свої ідеї тощо [2].

Набір загальнокультурних компетенцій, передбачених державними освітніми стандартами вищої освіти, досить великий і умовно може бути розділений на дві великі групи:

— компетенції, що відносяться до особистості як суб'єкту життєдіяльності;

— компетенції, що відносяться до взаємодії людини з іншими людьми.

У рамках другої групи особливе значення, на наш погляд, належить здатності випускника вищої школи здійснювати взаємодію з іншими людьми з урахуванням етнічних і національних культурних відмінностей. Основною причиною актуалізації здібностей фахівця до взаємодії в міжкультурному середовищі є процеси глобалізації економіки та інтернаціоналізації менеджменту, що отримали бурхливий розвиток у кінці ХХ, початку ХХІ ст. Значне зростання мобільності трудових ресурсів, розвиток міжнародних контактів у бізнесі призводять до того, що підприємства все більшою мірою набувають міжнародного характеру. Сьогодні близько 40% товарів і послуг у світі виробляються змішаними компаніями.

Процеси глобалізації неминуче призводять до деякого "розмивання" національних кордонів, що сприяє не тільки міжнаціональної міграції трудових ресурсів, а й активному проникненню на національні території нових поглядів, ідей, культур. Треба сказати, що ще зовсім недавно в світі існували досить ізольовані національні системи менеджменту, побудованих з урахуванням національних особливостей, традицій і культурних стереотипів. Сьогодні, завдяки інтернаціоналізації менеджменту, відбувається взаємне збагачення національних моделей менеджменту на основі використання кращого зарубіжного досвіду. Водночас процеси глобалізації та інтернаціоналізації не проходять безболісно: контакти представників різних культур викликають безліч проблем, породжуваних невідповідністю поглядів, цінностей, віросповідань, культурних стереотипів і традицій. Поряд з інтеграційними процесами паралельно і не менш інтенсивно розвиваються процеси соціокультурної диференціації, поділу і навіть протистояння окремих соціальних груп.

В Україні з кожним роком з'являється велика кількість міжнародних компаній та їх представництв, а вітчизняний бізнес збільшує свою активність за кордоном. Необхідність врахування крос-культурних особливостей ведення бізнесу стає сьогодні важливою умовою його ефективності та конкурентоспроможності. Крім того, говорячи про Україну, не слід

забувати про наявність істотних територіальних відмінностей в культурі населення. Україна практично ніколи не була національною державою в її класичному розумінні. Вона відразу сформувалася як об'єднання різних етносів на основі східнослов'янської єдності [3].

Сказане визначає особливу роль навичок крос-культурної взаємодії в забезпеченні соціальної та професійної адаптації випускників вищої школи. Особливого значення формування даних навичок набуває при підготовці майбутніх менеджерів. З цією метою в навчальні плани підготовки менеджерів у багатьох вищих навчальних закладах вводиться дисципліна "крос-культурний менеджмент".

Крос-культурний менеджмент виділився в самостійну галузь науки управління і навчальної дисципліну відносно недавно. В Україні активне вивчення цієї галузі менеджменту почалося тільки на рубежі ХХ—ХХІ ст. Термін "крос-культурний менеджмент" (від англо-американського cross-cultural management) означає менеджмент, що реалізується в умовах перетину різних культур (cross: хрест, перехрестя, схрещення, перетин). За кордоном формування даного наукового напрямку в менеджменті почалося в післявоєнні роки (50—60-ті роки ХХ ст.). З цього не випливає, що раніше цього періоду вчених-дослідників у всьому світі (включаючи Україну) не цікавили проблеми крос-культурного менеджменту, мова йде саме про концентрацію даної проблематики в самостійній науковій галузі та навчальній дисципліні. Об'єктивною основою посилення інтересу до крос-культурного менеджменту на даному етапі розвитку світової економіки стало істотне збільшення міжнародних економічних зв'язків у післявоєнний період, різке посилення конкуренції та перехід її через національні кордони, створення транснаціональних компаній.

Наукові дослідження на цьому етапі розвитку крос-культурного менеджменту концентрувалися на вивченні культурних особливостей, стереотипів і менталітету представників різних країн, обумовлених історичними, географічними, релігійними та іншими факторами. Дослідження дозволили зробити важливий висновок: що кожна країна володіє культурною самобутністю, своєю системою цінностей, спроби зміни яких супроводжуються болючими процесами, що підривають основи державності. Недоліком досліджень цього періоду було вихідне допущення про культурну монолітність досліджуваних країн, що, за рідкісним винятком, не відповідає реальній

дійсності. Підсумком розвитку крос-культурного менеджменту на цьому етапі стало формування концепції "національної держави", в рамках якої розглядалися національні моделі менеджменту різних країн.

Особливістю наступного етапу стало посилення уваги до організаційної культури. З'явилися численні типології організаційних культур, що дозволяють ідентифікувати культуру організацій з використанням численних параметрів, що розкривають її зміст. Було встановлено, що, незважаючи на те, що національна культура і національний менталітет служать підставою для формування організаційної культури, культури організацій в рамках однієї держави можуть відрізнятися великою різноманітністю в залежності від сфери господарської діяльності, типу ринку, використовуваного в організаціях стилю лідерства та інших факторів.

Особливості сучасного етапу розвитку крос-культурного менеджменту визначаються необхідністю вирішення проблем і подолання протиріч, викликаних активізацією процесів глобалізації економіки та інтернаціоналізації менеджменту. З'єднання дуже різних національних культур у бізнесі викликає необхідність пошуку того спільного, що дозволить інтегрувати різні національні культури в єдину систему при збереженні культурної спадщини, національної своєрідності і самобутності. Відмінною рисою крос-культурного менеджменту на сучасному етапі його розвитку є відмова від концепції "національної держави" на користь необхідності осмислення міжкультурної взаємодії не тільки в зовнішньоекономічній діяльності, але і в рамках окремих держав, все більш набувають поліетнічний, полінаціональний і полікультурний характер.

Оскільки дисципліна "крос-культурний менеджмент" є відносно новою для української вищої школи, її зміст і структура не є усталеними, загальноприйнятими і часто служать предметом дискусій. Більш того, існує цілий ряд навчальних дисциплін, проблемні поля яких лежать на стику або перетинаються з проблематикою крос-культурного менеджменту. До числа таких дисциплін слід віднести, перш за все, "Міжнародний менеджмент", "Порівняльний менеджмент", "Крос-культурні комунікації". Як показує аналіз робочих програм, зміст зазначених дисциплін часто дублюється, хоча, безумовно, кожна з них повинна мати чітко окреслену галузь вивчення, яка визначається об'єктом, предметом і завданнями курсу.

Об'єктом вивчення крос-культурного менеджменту є поведінка і взаємодія людей, що представляють різні культури і працюють разом в одному організаційному середовищі. Предметом вивчення дисципліни виступають прийоми і методи управління персоналом у мультикультурному середовищі.

Основними завданнями вивчення дисципліни "Крос-культурний менеджмент", на нашу думку, є: формування навичок виявлення й аналізу особливостей поведінки персоналу організації, зумовлені культурними відмінностями; формування крос-культурних компетентностей, поведінкових навичок, необхідних для соціальної і професійної адаптації в умовах різних культур; формування знань про необхідність врахування культурних особливостей працівників організації при побудові систем управління персоналом; формування навичок ефективного управління персоналом організації в мультикультурному середовищі.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

З урахуванням позначених об'єкта, предмета і завдань вивчення курсу "Крос-культурний менеджмент" його зміст повинен включати три основоположних блоки:

1) культура як фактор національної та етнічної самоідентичності. Тут доцільно розгляд питань еволюції культури в контексті факторів, що визначають культурну складову життєдіяльності людей, а також методів і моделей, що дозволяють ідентифікувати культурні відмінності за національною та етнічною ознакою;

2) мультикультурний вимір організаційної поведінки. Даний блок передбачає розгляд різних аспектів трудової поведінки, трудової мотивації та взаємодії працівників в контексті мультикультурного виміру;

3) менеджмент персоналу в мультикультурному середовищі. У цьому розділі розгляду підлягають особливості управління персоналом організації з урахуванням культурних стереотипів і традицій, обумовлених національними та етнічними ознаками. При цьому основна увага повинна бути приділена, на нашу думку, розгляду питань формування організаційної культури, яка виступає найбільш ефективним засобом відтворення системи ціннісно-нормативного регулювання трудової поведінки працівників.

Запропонований підхід до формування структури і змісту курсу "Крос-культурний менеджмент" не претендує на абсолютність.

Здається, зміст цієї навчальної дисципліни зможе придбати закінчену обґрунтовану структуру тільки в процесі широкого обговорення наукової та педагогічної громадськості. Що не викликає сумнівів — так це те, що формування крос-культурних компетенцій випускників закладів вищої освіти — це не "данина моді", а необхідна умова їх соціальної та професійної адаптації до складних, мінливих умов сучасності.

Література:

1. Black J., Mendenhall M. Cross-culture training effectiveness: a revive and theoretical framework for future research. *Academy of Management Review*. 1990. № 15. Pp. 1131—1136.
2. Evans S. Conflict can be positive. *HR Magazine*. 1992. № 37 (5). Pp. 49—51.
3. Laurent A. The Cross-cultural Puzzle of International Human Resources Management. *Human Resources Management*. 1986. № 25 (1). Pp. 91—102.
4. Бунина В. Кросс-культурный менеджмент и межкультурная коммуникация. Москва: ГУУ, 2008.
5. Петрушенко Ю. Кросс-культурні аспекти підвищення ефективності міжнародного бізнесу. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2009. № 5. URL: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2009_5_1/pdf/146-148.pdf
6. Романуха О. Роль кросс-культурних комунікацій у менеджменті організацій. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 9. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/9_ukr/103.pdf.
7. Капліна А. та Кириченко Н. Кросс-культурні аспекти управління персоналом. *Ефективна економіка*. 2020. Вип. 10.

References:

1. Black, J. and Mendenhall, M. (1990), "Cross-culture training effectiveness: a revive and theoretical framework for future research", *Academy of Management Review*, vol. 15, pp. 1131—1136.
2. Evans, S. (1992), "Conflict can be positive", *HR Magazine*, vol. 37 (5), pp. 49—51.
3. Laurent, A. (1986), "The Cross-cultural Puzzle of International Human Resources Management", *Human Resources Management*, vol. 25 (1), pp. 91—102.
4. Bunina, V. (2008), *Kross-kul'turnyj menedzhment i mezhkul'turnaja kommunikacija* [Cross-cultural management and intercultural communication], GUU, Moscow, Russia.
5. Petrushenko, Yu (2009), "Cross-cultural aspects of improving the efficiency of international

business", *Bulletin of Khmelnytsky National University*, vol. 5, available at: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2009_5_1/pdf/146-148.pdf (Accessed 22.09.2020).

6. Romanukha, O. (2017), "The role of cross-cultural communications in the management of organizations", *Economics and society*, vol. 9, available at: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/9_ukr/103.pdf (Accessed 22.09.2020).

7. Kaplina, A. and Kyrychenko, N. (2020), "Cross-cultural aspects of human resources management", *Efektivna ekonomika*, vol. 10, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8258> (Accessed 10 Nov 2021).

Стаття надійшла до редакції 22.11.2021 р.

**ІНВЕСТИЦІЇ.
ПРАКТИКА
ТА ДОСВІД**

www.investplan.com.ua

Передплатний індекс: 23892

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

УДК 332.14:338.43

Д. В. Ковальов,

к. с.-г. н., доцент, доцент кафедри загальноекономічної підготовки, Державний вищий навчальний заклад "Херсонський державний аграрно-економічний університет", м. Херсон
ORCID ID: 0000-0002-3672-7063

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.23.54

ОСОБЛИВОСТІ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

D. Kovalyov,

PhD in Agricultural Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of General Economics,
State Higher Educational Institution "Kherson State Agrarian and Economic University", Kherson

PECULIARITIES OF RESOURCE POTENTIAL OF RURAL TERRITORIES OF KHERSON REGION

У статті проаналізовано та виявлено проблеми формування ресурсного потенціалу сільських територій Херсонської області. Пропонується диференціювати ресурсний потенціал за походженням, а саме: поселенський, природний, людський, економічний та соціальний. Встановлено, що у сільській місцевості станом на початок 2021 р. проживало 38,6% всього населення регіону, за період 1990—2021 рр. чисельність сільського населення в області зменшилась на 18,4%. Виявленні проблеми пов'язані зі збільшенням кількості і масштабністю екологічних проблем, з негативними змінами у водному та повітряному басейнах та іншими несприятливими процесами, що відбуваються в довкіллі й негативно позначаються на якості життя населення. Вказується, на те що, природне скорочення населення спостерігалось в усіх районах області. Обґрунтовано, що для Херсонської області економічний потенціал аграрного сектора є базовим напрямом розвитку сільських територій. Наведено, що за останні роки суттєво скоротилась кількість дошкільних, загальноосвітніх та культурних закладів. Більше половини сіл не має мінімального набору підприємств повсякденного обслуговування, у тому числі кожне десяте село — жодного об'єкта соціального призначення. Все це відбувається на тлі руйнування системи громадського транспорту, що унеможливає забезпечення селян життєво необхідними послугами.

The article analyzes and identifies the problems of forming the resource potential of rural areas of Kherson region. It is proposed to differentiate the resource potential by origin, namely: settlement, natural, human, economic and social. It is established that in rural areas as of the beginning of 2021 lived 38.6% of the total population of the region, for the period 1990—2021 the number of rural population in the region decreased by 18.4%.

The number of settlements removed from the administrative register in connection with the resettlement of residents since January 1, 1992. until January 1, 2021. was 21 settlements. The number of rural settlements that do not have a population, but are not removed from the administrative register, as of January 1, 2021. was 22 villages.

Identification of the problem is associated with an increase in the number and scale of environmental problems, with negative changes in water and air basins and other adverse processes occurring in the environment and negatively affecting the quality of life.

It is indicated that a natural decrease in population was observed in all districts of the region. During 2020 in the Kherson region the tendency of increase of migratory activity of the population continued. The balance of migration of the population of the region in 2020 had a negative value of 1799 people. Kherson region ranks 20th in terms of wages, so due to low wages and unstable economic situation, there was a negative balance of migration.

It is substantiated that for the Kherson region the economic potential of the agricultural sector is the basic direction of rural development. The most profitable in 2020. was the production of cereals and sunflower seeds, but for other products of the industry there is a decrease in profitability.

It is stated that in recent years the number of preschool, secondary and cultural institutions has significantly decreased. More than half of the villages do not have a minimum set of daily service enterprises, including one in ten villages — no social facilities. All this is happening against the background of the destruction of the public transport system, which makes it impossible to provide peasants with vital services.

Ключові слова: ресурсний потенціал, сільські території, поселенський потенціал, природний потенціал, людський потенціал, економічний потенціал, соціальний потенціал.

Key words: resource potential, rural territories, settlement potential, natural potential, human potential, economic potential, social potential.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Ресурсний потенціал сільських територій являє собою джерело та засіб їх відтворення, а також відіграє ключову роль у визначенні функцій, спрямованості та динаміки їх розвитку. Його можна оцінити шляхом комплексного аналізу сукупності ресурсів — внутрішніх складових потенціалу. Сільські території України, на яких проживає третина населення країни та відбувається найважливіший етап аграрного виробництва — продукування сільськогосподарської сировини, здійснюють неперервний вклад у розвиток національної економіки. Оцінка сучасного стану та ресурсного потенціалу розвитку сільських територій дає можливість складати прогнози, стратегії регіонального та національного розвитку, визначати додаткові фактори впливу щодо покращення добробуту, активізації благополуччя та підвищення рівня життя населення. Однак деякі питання щодо ролі, місця та основних складових розвитку ресурсного потенціалу сільських територій, а саме підходи до визначення поняття та проблеми із його застосуванням залишаються недостатньо висвітленими та потребують комплексного дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вказаній проблематиці, зокрема дослідженням ресурсного потенціалу сільських територій, присвячена доволі широка література авторства вітчизняних фахівців. У її межах працювали знані науковці М. Орлатий, О. Бородіна, Ю. Губені, О. Довгаль, В. Лагодієнко, А. Лісовий, І. Лукінов, Р. Мельников, Р. Мудрак, Л. Овчинцева, О. Павлов, І. Прокопа, П. Саблук, Д. Торопов, А. Ужва, М. Федотова, В. Юрчишин та багатьох інших вчених.

МЕТА СТАТТІ

Метою цієї публікації є аналіз сучасного стану та особливостей ресурсного потенціалу сільських територій Херсонської області, вияв-

ленні проблем спричинених умовами сучасних трансформаційних змін.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Діяльність територіальних громад значною мірою визначається, тим на скільки результативно вони використовують ресурси, які є в їх розпорядженні та складають їх ресурсний потенціал. Ресурсний потенціал являє собою джерело і засіб їх відтворення, а також відіграє ключову роль у визначенні функцій, спрямованості та динаміки їх розвитку регіону. Його можна оцінити шляхом комплексного аналізу сукупності ресурсів внутрішніх складових потенціалу. Створення умов для динамічного збалансованого розвитку регіону, усунення основних диспропорцій сприятиме максимальному наближенню послуг до населення, підвищенню спроможності територіальних громад та їх представницьких органів до вирішення місцевих питань власними силами.

Існують різні підходи до класифікації ресурсного потенціалу сільських територій. Так, у сучасній науковій літературі вживаються різні категорії потенціалу села, зокрема: поселенський, демографічний, природний, трудовий, кадровий. Економічний (виробничий) та соціальний, що характеризують компонентну структуру сукупного потенціалу сільського поселення. Вважаємо за потрібне диференціювати їх за походженням, як рекомендує проф. Орлатий М.К., а саме: поселенський, природний, людський, економічний та соціальний [1, с. 97—107].

Поселенський потенціал. Поселенський потенціал — здатність регіону забезпечувати необхідні умови для проживання людей на основі використання ресурсів регіону та організації оптимального співвідношення населених пунктів (міст, селищ, сіл, хуторів). Сільський населений пункт — це історично сформований, у кожному конкретному випадку своєрідний соціально-виробничий, культурно-побутовий.

А в ряді випадків також адміністративний осередок (центр).

На початок 2021 р. у Херсонській області на території 243 сільських рад налічувалось 689 сільських населених пунктів, з них 31 селище і 658 села, в яких проживало 392,0 тис. осіб, або 38,6 % всього населення регіону. У середньому на одну сільську раду припадає три населених пунктів, а середня людність сільського поселення становила 569 осіб.

Густота сіл дає уявлення про ступень насиченості території поселеннями та рівень її заселення. Так, на початок 2020 р. у Херсонській області кількість сіл з розрахунку на 10 тис. сільськогосподарських угідь становила 3,5 од. При цьому чисельність сільського населення становила 38,6 % від загальної кількості населення. За 1990—2021 рр. чисельність сільського населення в області зменшилась на 18,4 % [2].

Останнім часом відбувається подрібнення та вимирання поселень, що зумовлено соціально-економічними процесами, які відбувались у сільському господарстві в 60-і роки минулого століття. Концентрація аграрного виробництва та його індустріалізація спричинили втрату багатьма невеликими поселеннями виробничих функцій, призвели до звуження виробничої сфери, зменшення потреби у трудових ресурсах. Однак останнє було завуальовано випереджаючими щодо обсягів зменшення зайнятих у сільському господарстві темпами міграційного руху сільського працездатного населення. За таких умов значна частина малих сіл опинялась поза виробничим процесом і навіть без додаткових зусиль була приречена на поступове вимирання.

Кількість сільських населених пунктів, які не мають населення, але не зняті з адміністративного обліку, станом на 1 січня 2021 р. становила 22 села (Веселе, Криничанка, Нова Калуга Друга, Вереміївка, Лозове, Ленінське, Костомарове, Майське, Володиміровка, Запорожець, Зелений Гай, Макшіївка, Малинівка, Херсонське, Комунарське, Таврійське, Мартівка, Косаківка, Лиходідка, Маячинка, Рогачинка, Світле). Кількість же населених пунктів, знятих з адміністративного обліку у зв'язку з переселенням жителів з 1 січня 1992 р. по 1 січня 2021 р. становила 21 поселення (Новий Світ, Якімівка, Лугівка, Софіївка, Вітрове, Віноградне, Степове, Шевченко, Новосибірське, Червоноармійське, Травневе, Запоріжжя, Красне, Костогризівське, Фирсівка, Дуднік, Кудасове, Олександрине, Ониськине, Дружба, Яблунівка) [3].

Природний потенціал — це сукупність природно-ресурсного капіталу (матеріальні цінності та їх запаси і ресурси), а також умови навколишнього природного середовища (атмосферне повітря, земельні та водні ресурси, корисні копалини, рослинний і тваринний світ тощо). Ефективне використання природно-ресурсного потенціалу є основою для формування національними агропідприємствами конкурентних переваг і утворення на світовому ринку іміджу країни як потужного експортера сільськогосподарської продукції й продуктів її переробки.

Охорона та використання природних ресурсів є однією з найважливіших проблем, які вирішують органи місцевого самоврядування на своїх територіях. Це пов'язано насамперед зі збільшенням кількості і масштабністю самих екологічних проблем, усвідомленням їх впливу на стан здоров'я людей, з негативними змінами у водному та повітряному басейнах та іншими несприятливими процесами, що відбуваються в довкіллі й негативно позначаються на якості життя населення [1].

У 2020 р. в атмосферу Херсонської області надійшло 63,3 тис. т забруднюючих речовин від стаціонарних та пересувних джерел забруднення, що на 4 % більше, ніж у 2019 р. Із загальної кількості забруднюючих речовин викиди метану, який належить до парникових газів, становило 14,7 тис. т. Крім метану, в атмосферу надійшло 329,2 тис. т. діоксиду вуглецю (на 5 % більше, ніж у 2019 р.), який також впливає на зміну клімату. Основне джерело забруднення атмосфери діоксидом вуглецю (69,4 %) є постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря. Від стаціонарних джерел у повітряний басейн області надійшло 17,8 тис. т забруднюючих речовин, або 28 % їх загальної кількості. Від роботи двигунів пересувних джерел забруднення у 2020 р. у повітря було викинуто понад 45,5 тис. т забруднюючих речовин, майже 90 % з яких — від автомобільного транспорту.

На кінець 2020 р. наявність відходів у процесі людської діяльності становила в області 22,9 тис. т (відходів I—III класу), що на 7 % більше, ніж у 2019 р.

Для покращення стану навколишнього природного середовища в області протягом 2020 р. підприємствами, організаціями та установами було витрачено 192,8 млн грн, з яких 94,3 % (181,8 млн грн) — поточні витрати, пов'язані в основному на очищення зворотних вод 55,7 % (101,8 млн грн) та поводження відходами 9,2 % (16,8 млн грн).

За рахунок коштів державного бюджету було освоєно 0,6 млн грн капітальних інвестицій і здійснено на 28 млн грн поточних витрат, а основним джерелом фінансування витрат на охорону довкілля, були власні кошти підприємств [2].

Відносно низька частка земель сільськогосподарського призначення Херсонської області пояснюється тим, що на її території розташований другий за розмірами піщаний масив у Європі. Піски займають площу 161,5 тис. га, а з міжарендними землями — 210 тис. га. Одна з причин цього явища, є те що, у господарствах не завжди дотримуються науково обґрунтованих режимів зрошуваних земель, водно-повітряного і сольового режимів. Також практично не знижується в регіоні гострота проблеми забруднення земель засобами хімізації сільськогосподарства. Складалася критична ситуація із утилізацією особливо небезпечних відходів (IV класу). Так, у 2018 р. було утворено 0,34 млн т відходів, а утилізовано тільки 2,9% [4].

Екологічний розвиток як компонент сільських населених пунктів набуває першочергового значення, будучи індикатором гармонійності існування людини як природної істоти в природі. На території області зустрічається 221 вид тварин, занесених до Червоної книги України. Сучасна мережа природно-заповідного фонду області становить 81 об'єкт загальною площею 306,5 тис. га, або 10,7% від її площі.

Людський потенціал. Статистика населення, будучи найдавнішою галуззю статистики, завжди відігравала важливу роль в управлінні державою. Нині вивчення людського потенціалу не тільки не втратило своєї актуальності, а й набуло першорядного значення у зв'язку з загостренням демографічної ситуації в Україні.

Дослідження демографічних процесів нерозривно пов'язане з виявленням особливостей демографічного руху, який поділяється на три види: природний — це народжуваність і смертність, механічний — імміграція та еміграція і соціальний — переміщення населення в межах соціуму між окремими соціальними групами. Тому складність, багатоаспектність та регіональна специфіка демографічних процесів потребують особливої уваги до їх вивчення.

Чисельність сільського населення Херсонської області на 1 січня 2021 р., за попередніми даними, становила 392,0 тис. осіб і упродовж 2020 р. скоротилася на 4,6 тис. Природне скорочення населення спостерігалось в усіх районах області. На жаль, показник народжуваності знизився від 8,6 особи на 1000 жителів

у 2018 р. до 7,7 особи торік та коливався від 5,2 народжених на 1000 жителів у Верхньорогачицькому районі до 10,4 — у Каланчацькому районі.

На Херсонщині за 2020 Р. зареєстровано 7650 новонароджених, тоді як померлих мешканців було в 2,2 рази більше (17057 осіб). Смертність сільського населення менше ніж у 1,8 рази від жителів міст. У 2020 р. 4194 пари чоловіків та жінок зареєстрували шлюб, що на 1948 пар менше проти 2019 р. Розірвали ж шлюбні відносини 3241 пара.

Міграційні процеси є однією з основних проблем економіки регіону та країни в цілому. Насьогодні проблема міграції робочої сили дуже гостро постає в Україні. Становище, у якому опинилася наша держава, спричинило значне падіння рівня життя, зростання цін на товари та послуги.

Проте на сьогодні багато країн роблять усе, для того щоб уникнути заселення біженцями, людей, які нелегально проживають на території держави. Але проблема міграції завжди буде важливою, оскільки кожна людина має право вибори, чи залишатися в своїй державі, чи їхати в пошуках кращого життя за кордон. Після підписання Шенгенської угоди безліч українців виїхали і залишилися там жити, або періодично їздять на заробітки і приїжджаючи в Україну живуть за гроші зароблені там, і це повторється безліч разів.

Протягом 2020 р. на Херсонщині тривала тенденція підвищення міграційної активності населення. Сальдо міграції населення області за 2020 р. мало від'ємне значення обсягом — 1799 осіб. Кількість прибулих та вибулих за минулий рік мігрантів відповідно 8535 та 10334 осіб.

Внутрішня міграція як явище в країні доволі спірне і не остаточне. Заходи, спрямовані на вирішення проблеми зайнятості переселенців, як основної їх інтеграції та забезпечення життя на новому місці, повинні бути негайними, але обміркованими. Успішне вирішення проблеми зайнятості ВПО приведе до зменшення соціальної напруги між мігрантами приймаючими громадами, а також до подальшої стабілізації економічної та соціальної ситуації у регіоні та в Україні. Взагалі, внутрішня міграція по регіонам України станом на січень — вересень 2020 року складає 312836 осіб прибулих та 305895 осіб вибулих.

Найбільші заробітні плати за весь період досліджень, спостерігаються в Дніпропетровської, Донецькій, Запорізькій, Київській, Миколаївській, Одеській областях та місті Києві. Херсонська область займає 20 місце за

даним показником, тому внаслідок малої заробітної плати та нестабільної економічної ситуації і виникало від'ємне сальдо міграції [5].

За даними ООН, кількість міжнародних мігрантів у всьому світі збільшилась і досягнула 272 мільйона в 2019 році. У 2000 році цей показник становив 173 млн, в 2005 — 191 млн, у 2010 — 220 млн, 2015 — 248 млн [6].

Так, маючи статистичні дані тільки за 2015—2017 роки можна зробити висновок, що у територіальній структурі міжнародних міграційних потоків можна спостерігати велику кількість мігрантів із західних областей — 69,4%. Південний регіон, до складу якого входить Херсонська область, має показник — 8,6%. Найбільша міграція спостерігається у США, Фінляндію, Ізраїль, Португалію. Якщо, трудова міграція у Фінляндію, Польщу, Російську Федерацію та інші країни має сезонний характер, то мігранти у США, Ізраїль, Португалію, як правило не повертаються.

Така відмінність у кількості мігрантів у порівнянні з західним регіоном, полягає на нашу думку, у відмінностях за географічному положенню, менталітету та транспортною інфраструктурою.

Населення Херсонської області протягом усього досліджуваного періоду усього досліджуваного періоду мігрувало в пошуках кращого життя, вищих заробітних плат та достойного майбутнього. Наслідком чого було зменшення чисельності населення, народжуваності і старіння нації. Такий рух населення має значний вплив на економіку, приносячи як вигоди, так і втрати. Зокрема, грошові перекази покращують добробут сімей мігрантів та стимулюють внутрішній попит та є одним з основних джерел валютних надходжень для країни. Але в країні спостерігається розшарування населення за економічними показниками, адже доходи тих, хто отримує грошові перекази з закордону значно більші, ніж у тих, хто працює в Україні. Протягом 2020 року українські трудові мігранти переказали за кордону додому 8,5 мільярдів доларів. Незважаючи на пандемію коронавірусу та весняний карантин, заробітчани надсилають на батьківщину майже стільки ж грошей, як у 2019 році [7].

Беззаперечними є загрози соціального характеру пов'язані із руйнуванням родин, явищем сирітства дітей заробітчан, деформацією статеві-вікової структури в районах масової трудової міграції, проблем демографічного характеру. Найбільшу загрозу становить кримінально індукована зовнішня міграція, тор-

гівля людьми та примусова праця українських громадян [8].

Ще один негативний фактор міграції — це відтік кваліфікованих робітників за кордон. Так, за даними Херсонського обласного центру зайнятості за січень 2021 року, кількість вакансій становила 1411 осіб. З них — професіонали — 276, фахівці — 246, кваліфіковані робітники з інструментом — 192, робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин — 172, працівники сфери торгівлі та послуг — 132, навіть вакансії найпростіших професій становлять 146 осіб [9].

Потрібно зазначити, виїжджають ті, які володіють як інтелектуальними ресурсами, так і фінансовими, отже, наша держава втрачає людський потенціал. Тільки за умов подолання несприятливих чинників та проведення міграційної політики в державі можливе подолання негативних наслідків міграційного руху населення Херсонської області та України загалом.

Дієвим засобом проти трудової міграції може бути зростання економічної активності та зайнятості населення, а на цій основі підвищення життєвого рівня. На сьогодні необхідно врахувати міграційну ситуацію під час розроблення економічних і соціальних програм, виходячи з особливостей конкретних регіонів.

В області погіршується стан зайнятості громадян працездатного віку, чисельність яких зменшилась торік на 4,5%. Також упродовж минулого року в області на 10,7% поменшало мешканців, які скористались нагодою поліпшити своє матеріальне становище за рахунок додаткового до пенсії за віком джерела грошових доходів. Останнім часом рівень зайнятості сільського населення області дорівнював 44%.

У Херсонській області економічно активно-го населення у сільській місцевості віком 15—70 років налічувалось 195,8 тис. осіб, з них 175,9 тис. зайняті та 19,9 тис. безробітні.

Економічний потенціал у загальному значенні — це реальний обсяг продукції, який може бути вироблений за повного використання ресурсів. Стосовно сільських територій таке визначення потребує уточнення. На наш погляд, зважаючи на актуальну виробничу спеціалізацію сільських територій — виробництво сільськогосподарської продукції, при характеристиці економічного (виробничого) потенціалу необхідно зупинитися саме на потенціалі матеріального виробництва аграрної сфери

сільських територій. Більшість дослідників даної тематики, як і ми, пов'язують економічний потенціал сільських територій саме із агропродовольчим виробництвом [10, с. 110—119].

Для Херсонської області економічний потенціал аграрного сектора є базовим напрямом розвитку сільських територій. За обсягом виробництва валової продукції сільського господарства у 2020 р. область посіла 10 місце серед інших регіонів України. Так, частка регіону у загальнодержавному обсязі виробництва продукції сільського господарства становила 4,4%, у тому числі продукції рослинництва — 5,0, тваринництва — 2,6%.

В аграрному секторі області на кінець 2020 р. кількість зайнятого населення в сільському, лісовому та рибному господарстві становила 126,2 тис. осіб, що на 11,7 тис. осіб або на 8,5% менше ніж у 2019 р.

Виробництво продукції сільського господарства у 2020 р. порівняно з 2018 р. зменшилось на 612,5 млн грн (у постійних цінах 2016 р.) в основному за рахунок скорочення обсягів виробництва продукції тваринництва на 409,1 млн грн. Виробництво продукції сільського господарства на одну особу у 2020 р. становило 2643,4 грн.

Наявність сільськогосподарської техніки порівняно з попереднім роком збільшується. Так, у підприємствах на кінець 2019 р.: трактори — 5740 шт. (на 1,9%), комбайни — 1118 шт. (на 1,2%), машини посівні та для садіння — 3268 шт. (на 2,5%), машини для захисту сільськогосподарських культур — 1169 шт. (на 7,8%), борони — 7083 шт. (на 0,4%), жатки валкові — 621 шт. (на 5,6%). У фермерських господарствах області: трактори — 1990 шт. (на 5,0%), комбайни — 458 шт. (на 6,0%), машини посівні та для садіння — 1211 шт. (на 7,4%), машини для захисту сільськогосподарських культур — 458 шт. (на 13,1%). У господарствах населення у наявності є 184 трактора та 15 комбайнів.

Під урожай 2020 р. сільськогосподарські культури було посіяно на площі 1419,5 тис. га, у тому числі 778,5 тис. га зернових та зернобобових культур, 441,1 тис. га культури технічні, 85,3 тис. га картопля, культури овочеві та баштанні продовольчі та 64,6 тис. га під культури кормові.

Господарствами усіх категорій у 2020 р. одержано 2719,9 тис. т. зернових та зернобобових культур. Порівняно з 2019 р. виробництво зменшилось на 0,8%, що зумовлено зниженням урожайності культур на 1,2 ц/га, або на 3,4%. Але, такі показники у 2020 р. вдалося

отримати за рахунок розширення посівних площ на 20,1 тис. га порівняно з 2019 р. або на 2,8%.

Соняшнику зібрано 531,6 тис. т, це на 17,1% менше ніж у 2019 р., що зумовлено зниженням урожайності (на 2,3 ц/га, або на 12,7%) та площі їх збирання (на 17,7 тис. га, або на 5,1%). Картоплі накопано 279,7 тис. т, що на 8% більше ніж у 2019 р. Площа, з якої було зібрано врожай майже не змінилась. Тому збільшення валового збору відбулося за рахунок збільшення урожайності на 10,1 ц/га або на 8,7%. Овочевої продукції зібрано 1315,7 тис. т, що на 0,45 менше проти 2019 р. Загальні обсяги виробництва плодоягідної продукції (44,8 тис. т) зменшились на 22,5%, за рахунок зниження урожайності на 16,9 ц/га.

За рахунок збільшення зібраних площ ріпаку (на 2,2 тис. га) валовий збір зріс на 2,5% і становив 197,2 тис. т.

У галузі тваринництва станом на кінець 2020 р. у всіх категоріях господарств Херсонської області поголів'я великої рогатої худоби становило 66,4 тис. гол., у тому числі корів — 43,4 тис., свиней — 99,0 тис., овець та кіз — 58,8 тис., птиці всіх видів — 5318,9 тис. гол. На кінець 2020 р. порівняно з кінцем 2018 р. у всіх категоріях господарств загальне поголів'я великої рогатої худоби скоротилося у 1,5 рази, свиней — 1,1 раза, овець та кіз — в 1,7 раза, птиці — в 1,1 раза.

У господарствах усіх категорій обсяги виробництва м'яса порівняно з 2019 р. зменшилось на 8,2%; яєць від птиці всіх видів — на 7%; молока — на 6%; виробництво вовни — на 22%.

У господарствах населення поголів'я великої рогатої худоби скоротилося на 20,8%, свиней — 26,2%, овець та кіз — на 24,0%, птиці всіх видів — на 6%. Цими господарствами утримувалось 78,3% загального поголів'я великої рогатої худоби (торік — 81,3%), свиней — 22,8% (31,4%), овець та кіз — 59,8% (63,1%), птиці всіх видів — 36,8% (36,4%).

Тенденції, що склалися у виробництві та реалізації продукції сільського господарства, позначилися на фінансово-економічному стані сільськогосподарських підприємств. Найбільш прибутковим у 2020 р. було виробництво зернових культур — 21,8% (9,7% у 2019 р.), насіння соняшнику — 29,6% (проти 19,3% у 2019 р.). Знизився рівень рентабельності виробництва овочевих культур (6,5% проти 8,6%), плодово-ягідних (16,3% проти 22,8%), картоплі (33,7% проти 45,5%), молока (19,5% проти 21,2%). Як і у попередньому році, ще більш збитковим стало виробництво великої рогатої худоби на м'я-

со (-25,1%), овець та кіз на м'ясо (-63,5%), винограду (-33,2%). Рентабельність виробництва свиней на м'ясо дещо покращилась (-2,0% проти -6,9%), але виробництво продовжує бути збитковим.

Соціальний потенціал — це сукупність організаційних елементів соціального середовища, які можуть бути використані у сфері послуг для задоволення сільських жителів різноманітними соціальними потребами. Основу соціального середовища становлять галузі соціально-культурного та соціально-побутового призначення, завдяки яким здійснюється відтворення фізичних і духовних сил особистості.

Система освіти. У 2020 р. на Херсонщині на селі функціонувало 292 дошкільних навчальних закладів. Протягом 2000 — 2020 рр. кількість дитячих дошкільних установ у сільській місцевості зменшилася на 81 од., а охоплення ними дітей становило 25% у 2000 р. та 49% у 2020 р.

Охоплення дітей дошкільними закладами у 2019 р. по районах області — від 44% у Ново-троїцькому районі, до 71% у Білозерському районі.

Станом на початок 2020/21 н.р. у сільській місцевості Херсонської області діяло 296 денних загальноосвітніх навчальних закладів з чисельністю учнів 61,7 тис. осіб, у тому числі 5,1% перебували у школах першого ступеня, 7,9 — другого і 84,9 — третього ступеня та 2 спеціальні школи. Майже всі вони працювали в одну зміну. За 2000–2020 рр. кількість загальноосвітніх навчальних закладів скоротилося на 180 од. При цьому, якщо заповнюваність учнями початкових шкіл внаслідок їх скорочення збільшується, то у восьмирічних і середніх вона зменшується.

Підготовка кваліфікованих кадрів для сільськогосподарського виробництва головним чином здійснюється через сільські професійно-технічні училища. У 2020 р. в Херсонській області налічувалось 26 училищ, в яких здобували освіту 3,4 тис. учнів. За 2000 — 2020 рр. їх кількість значно зменшилась (на 2,5 тис. учнів).

Культура. У 2020 р. сільське населення Херсонської області обслуговували 398 клубних закладів, 632 бібліотеки. У більшості сіл зовсім відсутні заклади культури, а існуючі знаходяться в аварійному стані та потребують капітального ремонту.

У розміщенні закладів культури серед районів області спостерігається надзвичайно високий рівень диференціації. Так, кількість сільських бібліотек коливалася від 17 од. у Верхньорогачицькому районі до 60 од. у Голопри-

танському районі; клубів — від 10 од. у Великопетихському до 34 од. у Великоолександрівському районах.

Сільський житловий фонд Херсонської області на початок 2020 р. становив 9,5 млн м² загальної площі, а забезпеченість житлом у середньому на одного сільського жителя — 24,2 м².

Рівень благоустрою сільського житла здебільшого не відповідає сучасним вимогам. У 2020 р. у сільській місцевості водопроводом було обладнано лише 49,6% житлової площі (у містах — 79,7%), каналізацією — 35,0% (72,9%), опаленням — 85,7% (68,1%), газом — 93,2% (86,2%), гарячим водопостачанням — 15,4% (45,5%).

Транспорт. Аналіз сучасного стану транспортного сполучення та шляхів у Херсонській області свідчить, що 2020 р. протяжність автомобільних доріг загального користування становила 4985,9 км, у тому числі за категоріями: I — 49,9 км, II — 378,1 км, III — 1043,8 км, IV — 3514,1 км. Проте сучасна мережа доріг не забезпечує нормального сполучення, не завжди сприяє задоволенню потреб сільського населення.

Економічна криза в державі, на жаль, створила несприятливі умови для подальшого розвитку соціальної інфраструктури. За останні роки суттєво скоротилась кількість дошкільних, загальноосвітніх та культурних закладів. Більше половини сіл не має мінімального набору підприємств повсякденного обслуговування, у тому числі кожне десяте село — жодного об'єкта соціального призначення. Все це відбувається на тлі руйнування системи громадського транспорту, що унеможливорює забезпечення селян життєво необхідними послугами.

ВИСНОВКИ

Таким чином, аналіз ресурсного потенціалу сільських територій Херсонської області та її системоутворюючих елементів свідчить, що у регіоні не вдалося здійснити структурну перебудову аграрної економіки, яка б забезпечила соціально-економічний розвиток та поліпшення екологічного стану. Загрозовою стала тенденція скорочення чисельності населення у районах області як за рахунок від'ємного сальдо міграцій, так і механічного руху населення, підвищується частка населення старших вікових груп, що призводить до зростання демографічного навантаження на працездатних.

Нині для області характерне звуження бази для розбудови ефективного соціально-

го забезпечення населення внаслідок тривалої економічної кризи та управлінських прорахунків в умовах трансформації господарських відносин. За сприятливих умов вони можуть бути реалізовані шляхом подолання неузгоджень та невідповідностей у сфері прийняття та реалізації управлінських рішень, спрямованих на підтримку як аграрного та пов'язаного з ним переробного виробництва, так і розвитку виробництва екологічної сільськогосподарської продукції, зеленого туризму, природоохоронної та рекреаційної діяльності тощо.

Подальший розвиток сільських територій Херсонської області, реформування аграрного сектора економіки на ринкових засадах відкриває можливості ефективнішого використання ресурсного потенціалу його розвитку, вимагає забезпечення повноцінного відтворення складових цього потенціалу, а також досягнення соціальної, політичної та економічної стабілізації у регіоні.

Література:

1. Орлатій М.К., Велічко А.Є. Формування ресурсного потенціалу сільських територій Дніпропетровської області. Регіональне та муніципальне управління. 2014. № 5—6 (7—8). С. 97—107.

2. Статистичний щорічник Херсонської області за 2020 рік / За ред. Н.Г. Мельничук. Херсон: Головне управління статистики у Херсонській області. 2021, 422 с.

3. Офіц. Веб-портал ВР України. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/z7503/A035?rdat=-28.11.2021&letter=3698> (дата звернення 15.11.2021).

4. Ковальов Д.В. Стан та особливості використання природно-ресурсного потенціалу сільських територій Причорноморського регіону. Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка". 2020. № 5. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/5_2020/87.pdf (дата звернення 12.11.2021).

5. Середня зарплата в Україні 2020 р. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salari/average/2020/> (дата звернення: 20.11.2021).

6. Департамент ООН з економічних і соціальних питань: офіційний сайт, 2019. URL: <https://www.un.org/en/development/desa/population/data/estimates2/estimates19/asp> (дата звернення: 16.11.2021).

7. Державна служба статистики України: офіційний сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 16.11.2021).

8. Трудова міграція загрожує національній безпеці. URL: <http://www.unian.ua/business/1739617-trudova-migratsia-zagrojuje-natsionalniy-bezpetsi.html> (дата звернення: 18.11.2021).

1739617-trudova—migratsia-zagrojuje—natsionalniy—bezpetsi.html (дата звернення: 18.11.2021).

9. Херсонський обласний центр зайнятості: офіційний сайт. URL: <https://khe.dcz.gov.ua/analytics/68> (дата звернення: 18.11.2021).

10. Довгаль О.В. Ресурсний потенціал сільських територій: зміст та особливості еволюції. Український журнал прикладної економіки. 2018. Т. 3. № 3. С. 110—119.

References:

1. Orlatij, M.K. and Velichko A.Ye. (2014), "Formation of resource potential of rural areas of Dnipropetrovsk region", *Rehional'ne ta munitsypal'ne upravlinnia*, vol. 5—6 (7—8), pp. 97—107.

2. Mel'nychuk, N.H. (2021), *Statystychny schorichnyk Khersons'koi oblasti za 2020 rik* [Statistical Yearbook of Kherson Oblast for 2017], *Holovne upravlinnia statystyky u Khersons'kij oblasti*, Kherson, Ukraine.

3. Verkhovna Rada of Ukraine (2021), <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/z7503/A035?rdat=-28.11.2021&letter=3698> available at: (Accessed 15 Nov 2021).

4. Kovalyov, D. (2020), "Status and features of use of natural resource potential of rural areas of the black sea region", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 5, available at: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7907> (Accessed 12 Nov 2021).

5. minfin (2021), "The average salary in Ukraine in 2020", available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salari/average/2020/> (Accessed 20 Nov 2021).

6. UN Department of Economic and Social Affairs (2019), available at: <https://www.un.org/en/development/desa/population/data/estimates2/estimates19/asp> (Accessed 16 Nov 2021).

7. State Statistics Service of Ukraine (2021), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 16 Nov 2021).

8. UNIAN (2017), "Labor migration threatens national security", available at: <http://www.unian.ua/business/1739617-trudova-migratsia-zagrojuje-natsionalniy-ezpetsi.html> (Accessed 18 Nov 2021).

9. Kherson regional employment center (2021), available at: <https://khe.dcz.gov.ua/analytics/68> (Accessed 18 Nov 2021).

10. Dovhal', O.V. (2018), "Resource potential of rural areas: content and features of evolution", *Ukrains'kyj zhurnal prykladnoi ekonomiky*, vol. 3, no 3, pp. 110—119.

Стаття надійшла до редакції 28.11.2021 р.

УДК 336.226.12:322

Ю. Ю. Сус,

к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів і кредиту,
Поліський національний університет, м. Житомир, Україна
ORCID ID: 0000-0003-2429-7200

Н. С. Бойко,

магістрант кафедри фінансів і кредиту,
Поліський національний університет, м. Житомир, Україна
ORCID ID: 00000-0003-0386-3832

К. С. Назімова,

магістрант кафедри фінансів і кредиту,
Поліський національний університет, м. Житомир, Україна
ORCID ID: 0000-0003-2600-8687

В. В. Залюбовська,

магістрант кафедри фінансів і кредиту,
Поліський національний університет, м. Житомир, Україна
ORCID ID: 0000-0002-8513-9145

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.23.62

РОЛЬ ПОДАТКУ НА ПРИБУТОК ПІДПРИЄМСТВ ТА ПОДАТКУ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ У ФОРМУВАННІ БЮДЖЕТНИХ ДОХОДІВ

Y. Sus,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance and Credit, Polissia National University, Zhytomyr, Ukraine

N. Boiko,

Master's student of the Department of Finance and Credit, Polissia National University, Zhytomyr, Ukraine

K. Nazimova,

Master's student of the Department of Finance and Credit, Polissia National University, Zhytomyr, Ukraine

V. Zalyubovska,

Master's student of the Department of Finance and Credit, Polissia National University, Zhytomyr, Ukraine

THE ROLE OF CORPORATE INCOME TAX AND VALUE ADDED TAX IN THE FORMATION OF BUDGET REVENUES

Потреба пошуку шляхів збільшення доходної частини бюджетів різних рівнів через постійну необхідність фінансування зростаючих державних витрат має особливе значення. Обґрунтовано, що податкові доходи мають переважну питому вагу у структурі доходів бюджету.

Одними із найбільших податків, що сплачуються юридичними особами, є податок на додану вартість та податок на прибуток підприємств. Доведено, що частка податку на додану вартість з врахуванням бюджетного відшкодування становить близько третини усіх доходів Державного бюджету України; десяту частину складають надходження від сплати податку на прибуток підприємств. Визначено, що економіка України має імпортно-орієнтований вид, бо надходження від ПДВ з ввезених на територію України товарів мають частку, що становить понад 2/3 усіх надходжень від ПДВ.

Вказано на наявність негативних моментів адміністрування досліджуваних податків, а саме переплати та заборгованості по сплаті, що ускладнює повноцінне оцінювання реальних доходів бюджетів.

Проведено статистичне прогнозування податкових надходжень від ПДВ та податку на прибуток на основі фактичних показників попередніх періодів.

The need to find ways to increase the revenue side of budgets at various levels due to the constant need to finance rising government spending is of particular importance. It is substantiated that tax revenues have a predominant share in the structure of budget revenues.

Largest taxes paid by legal entities are value added tax and corporate income tax. It is proved that the share of value added tax, taking into account the budget reimbursement, is about a third of all revenues of the State Budget of Ukraine; the tenth part is the income from the payment of corporate income tax. It is determined that the economy of Ukraine has an import-oriented form, as revenues from VAT on goods imported into Ukraine have a share of more than 2/3 of all VAT revenues.

It is substantiated that the reasons for the reduction of income tax were a slight reduction in the tax rate, annexation of Crimea, occupation of part of the eastern territories, which caused a drop in production, its reorientation from the Russian market to other areas and, consequently, reduced taxable profits. In addition to these factors, the share of the studied taxes was negatively affected by the reduction in the amount of taxable imports.

It is pointed out that there are negative aspects of the administration of the studied taxes, namely overpayments and arrears of payment, which complicates the full assessment of real budget revenues. The presence of systematic overpayments has a negative impact on budget revenues in the future, as the taxpayer has the right to offset or refund overpaid payments. The largest amounts of overpayments were accounted from income tax and VAT. Tax debt is a constant phenomenon, while fiscal and regulatory authorities perform the function of reducing its size. It is determined that due to the introduction of measures to support business through the introduction of sanitary and epidemiological restrictions due to the spread of coronavirus infection, the tax debt on all taxes is reduced.

Statistical forecasting of tax revenues from VAT and income tax based on actual indicators of previous periods is carried out. The value of the forecast values of income from income tax and value added tax to the state budget has a steady upward trend. It is established that the actual forecasting and planning of tax revenues is carried out according to the algorithm defined by the legislation and is a rather complex process, especially when planning VAT revenues.

Ключові слова: податкові доходи, податок на додану вартість, податок на прибуток підприємств, податковий борг, бюджетне планування, податкове відшкодування.

Key words: tax revenues, value added tax, corporate income tax, tax debt, budget planning, tax refund.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

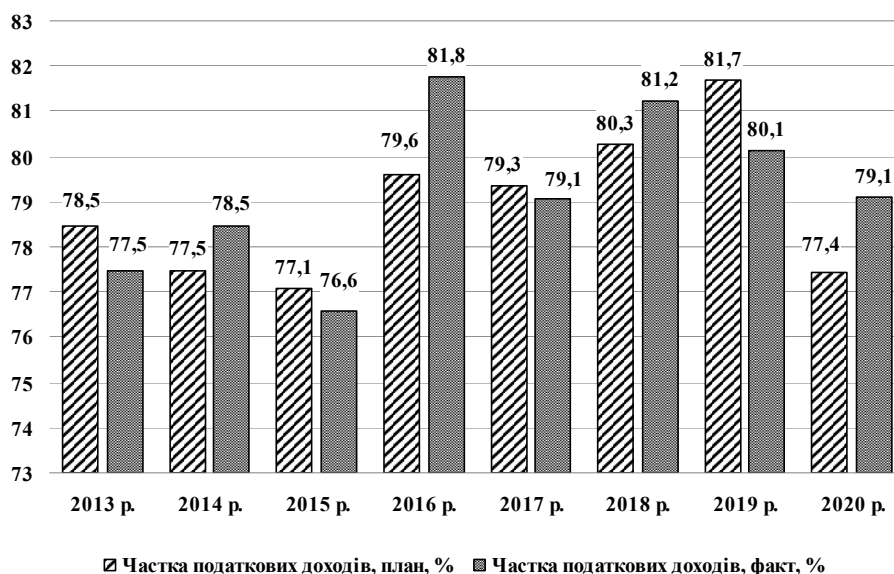
При формуванні політики соціально-економічного розвитку держава враховує можливості її фінансового забезпечення. У реаліях як сьогодення, так і десятиріччів розвитку України, державні органи влади враховують насамперед наявну кількість бюджетних коштів, а вже потім — реалізацію окремих соціальних та економічних завдань. Основним джерелом фінансування реалізації функцій державної діяльності є бюджет. Вагому частку серед джерел поповнення доходної частини бюджету займають податкові надходження, величина яких залежить від обсягів та результатів національного виробництва, досконалості податкового законодавства, дій платників щодо пошуку шляхів зменшення сплати податків тощо. Сучасні процеси оподаткування характеризуються "значним розходженням між очікуваними і реальними результатами реформування, недостатньою ефективністю запроваджених

технологій адміністрування податків і зборів, передумов досягнення фіскальних, економічних та соціальних ефектів відповідно до завдань суспільного розвитку" [3, с. 731].

Органи влади досить часто впроваджують зміни, що стосуються адміністрування податків, величини податкових ставок, розширення чи звуження бази оподаткування з метою забезпечення збільшення податкових надходжень та покращення механізму адміністрування податків. Тому має місце необхідність аналізу та вивчення ролі окремих податків при наповненні доходної частини Державного бюджету України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЮТЬСЯ АВТОРИ, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Дослідження особливостей формування бюджетних доходів постійно виступають об'єк-

**Рис. 1. Частка податкових доходів у загальній величині доходів
Державного бюджету України, %**

Джерело: побудовано за даними [5].

том напрацювань вітчизняних вчених. Пов'язується наявність такого наукового інтересу не тільки фінансово-економічними особливостями, а й політичними умовами, бо політичні амбіції досить часто змінюють окремі умови оподаткування суб'єктів господарювання, фізичних осіб, що є окремим предметом дискусійних обговорень. Дослідження стосовно формування доходів бюджетів та їх використання, а також розгляд ролі та місця окремих податків при цьому здійснювали: О. Сидорович [3]; А. Морозова, Є. Руденко [6]; А.М. Вдовиченко, Л.О. Козоріз, А.Г. Паскалова, П.В. Пірникоза, Д.М. Серебрянський, Ю.В. Сибірянська, М.В. Стадник [7]; Ю. Карпшин, А. Сус [8] та інші. Проте існує постійна необхідність пошуку нових шляхів наповнення бюджетів, а також удосконалення існуючих; виявлення місця окремих податків, виявлення проблемних сторін оподаткування та формування пропозицій щодо їх усунення чи зменшення негативного впливу.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Головною метою дослідження є визначення ролі податку на прибуток підприємств та податку на додану вартість при формуванні доходів бюджетів України; подальших тенденцій бюджетних надходжень від сплати цих податків.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Відповідно до ст. 9 Бюджетного кодексу України доходи бюджету класифікуються за та-

кими розділами: 1) податкові надходження; 2) неподаткові надходження; 3) доходи від операцій з капіталом; 4) трансферти. Податковими надходженнями визнаються встановлені законами України про оподаткування загальнодержавні податки і збори та місцеві податки і збори [4].

Податкові доходи становлять найбільшу частку у структурі усіх доходів Державного бюджету України (рис. 1).

Планова величина податкових доходів Державного бюджету України змінюється від 77,1 % у 2015 р. до 81,7 % за даними 2019 р. При цьому, у 2020 р. сплановано забезпечити один з найнижчих показників частки податкових доходів бюджету у загальній структурі — 77,4 %, що обумовлено зростанням планової частки неподаткових надходжень до Держбюджету 2020 р. Фактичні ж показники питомої ваги податкових надходжень, за даними Державної казначейської служби України, змінюються із 76,6 % у 2015 р. до 81,8 % вже наступного 2016 р. Розбіжності між плановими та фактичними показниками податкових бюджетних доходів, за виключенням 2015 та 2017 рр., вказують на існування прогалин бюджетного планування, бо не повністю враховуються вплив стримуючих факторів, можливості бізнесу, масштабів та результативності державної діяльності тощо.

Основними податковими бюджетними надходженнями є сплата податків суб'єктами господарювання, а одними із найбільш важливих податків юридичних осіб виступають податок на додану вартість та податок на прибуток. Враховуючи значущість податкових надходжень

Рис. 2. Частка ПДВ та податку на прибуток підприємств у загальній величині доходів Державного бюджету України, %

Джерело: побудовано за даними [5].

при формуванні доходів Державного бюджету України, проведемо аналітичні дослідження частки окремих податків, а саме ПДВ та податку на прибуток підприємств у структурі доходів державного бюджету за період 2013—2020 рр. (рис. 2).

За наведеним даними відмічаємо ключову роль податку на додану вартість у формуванні доходів держбюджету. Так, питома вага надходжень ПДВ без врахування бюджетного відшкодування має тенденцію до зростання: від 37,8 % за даними 2013 р. до 54,7 % у 2016 р. Проте протягом останніх років має місце скорочення вказаної частки ПДВ до 50,5 %. Погоджуючись із напрацюваннями А. Морозової та Є. Руденко, спрямованими на оцінку ролі ПДВ у формуванні доходів держбюджету, щодо "відшкодування цього податку з бюджету справляє досить вагомий вплив на його фіскальне значення" [6, с. 44—45], відмічаємо, що крива "чистих" надходжень ПДВ відображає подібну тенденцію, що і частка надходжень ПДВ без врахування бюджетного відшкодування. Загалом, реальні надходження від ПДВ займають понад третину усіх бюджетних надходжень, починаючи із 2016 р.

З квітня 2017 року в Україні функціонує електронний реєстр відшкодування ПДВ, в який включати заяви на відшкодування ПДВ почали з лютого 2016 року. Саме з квітня 2017 року платникам, включеним до Реєстру, почали фактично відшкодовувати заявлені до повернення суми ПДВ. На початок жовтня 2017 року із 19 тис. узгоджених заяв, кошти не були відшкодовані лише по 28 заявам або 26 платникам у зв'язку із блокуванням рахунку

отримувача або банку отримувача [7, с. 98—99]. У 2020 році було зібрано 264,8 млрд грн. ПДВ. При заявлених до відшкодування 136,3 млрд грн платникам відшкодовано 143,1 млрд грн. Надходження ПДВ (сальдо) — 121,7 млрд гривень. Для порівняння у 2019 році ці показники склали: сплата ПДВ (збір) — 240,8 млрд грн, заявлено до відшкодування — 152,8 млрд грн, відшкодовано — 151,9 млрд грн. Надходження (сальдо) — 88,9 млрд гривень [2]. Тобто відшкодування ПДВ за підсумками 2020 р. становило на 8,8 млрд грн менше чи 94,2 % від показників, зафіксованих за підсумками 2019 р. "Реформу системи відшкодування ПДВ було визнано одним із найефективніших антикорупційних кроків 2017 р. Це стало можливим завдяки виключенню на законодавчому рівні з повноважень Державної фіскальної служби України обов'язку надавати висновки про підтвердження суми бюджетного відшкодування. Сьогодні система працює в автоматичному режимі за принципом відсутності заперечень. Якщо протягом визначеного законом терміну ДФС не встановила факту порушення податкового законодавства платником, заявка автоматично йде на відшкодування [8, с. 211].

Відносно показників частки податку на прибуток підприємств у загальній сумі надходжень держбюджету відмічаємо зменшення питомої ваги надходжень від цього податку з 16,01 % у 2013 р. до величини 10,1 % за даними 2020 р. Водночас мінімальні значення частки даного податку мали місце за період 2015—2017 рр. — 6,51; 8,81; 8,43 відсотків відповідно. Пояснюється це зменшенням як фактичних показників надходжень від податку на прибуток з одночас-

Таблиця 1. Динаміка податкових доходів Державного бюджету України у розрізі ПДВ та податку на прибуток підприємств

№	Показник	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
1	Податкові доходи державного бюджету, млрд грн план	282,5	292,6	410,0	502,6	632,2	760,0	846,7	826,3
2	Податкові доходи державного бюджету, млрд грн факт	262,8	280,2	409,4	503,9	627,2	753,8	799,8	851,1
3	Надходження податку на прибуток підприємств, млрд грн	54,3	39,9	34,8	54,3	66,9	96,9	107,1	108,7
4	Надходження ПДВ, всього, враховуючи бюджетні відшкодування, млрд грн	128,3	139,0	178,5	330,0	434,0	506,2	530,6	543,7
5	Надходження ПДВ з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг), млрд грн	84,6	81,2	108,1	139,5	180,2	210,8	240,8	269,6
	Частка надходжень ПДВ з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг), %	46,7	44,1	37,9	31,8	25,2	22,3	22,6	23,6
6	Надходження ПДВ з ввезених на територію України товарів, млрд грн	96,5	107,3	138,8	181,5	250,5	295,4	289,8	274,1
	Частка надходжень ПДВ з ввезених на територію України товарів, %	53,3	55,9	62,1	68,2	74,8	77,7	77,4	76,4

Джерело: розраховано за даними [5].

ним випереджувальним зростанням інших бюджетних доходів. Причинами зменшення податку на прибуток стало по-перше, незначне зменшення ставки податку — з 19 % до 18 % (мала скласти 16 %); по-друге, анексія Криму, окупація частини східних територій, що спричинило падіння обсягів виробництва, його переорієнтацію з російського ринку на інші напрями і, як наслідок, зменшення оподаткованого прибутку вітчизняних підприємств.

Крім вказаних факторів, на частку досліджуваних податків негативний ефект мало скорочення величини оподаткованого імпорту, однією з причин якого стала поява обмежувальних заходів через поширення як на території України так і інших країн світу коронавірусу SARS-CoV-2, що спричиняє гостру респіраторну хворобу COVID-19.

Розглядаючи динаміку податкових надходжень за останні 8 років (табл. 1), відмічаємо, що за період 2013—2019 рр. планові розрахунки мали постійну зростаючу тенденцію, що обумовлено очікуваннями головних учасників бюджетного процесу (розпорядників бюджетних коштів) у зростанні макроекономічних показників розвитку економіки держави. Тенденція змінюється за показниками 2020 р., де план податкових надходжень становив понад 20 млрд грн менше попереднього року, що обумовлено процесами зміни влади, відповідальних за бюджетне планування осіб. Фактичні ж показники податкових доходів Державного бюджету України у 2020 р. є вищими за планові, що вказує

на недосконалість здійснення бюджетного планування і прогнозування відповідного року. Фактичні надходження від податків протягом досліджуваного періоду є нижчими за планові (за винятком 2016 р. та 2020 р.).

Нетто-надходження від сплати ПДВ, тобто з урахуванням сум бюджетного відшкодування, мають зростаючу динаміку, що обумовлено позитивною динамікою зростання рівня цін, а також "удосконалення роботи системи моніторингу відповідності податкових накладних критеріям оцінки ступеня ризиків, ліквідації схем з податку на додану вартість, а також зниження обсягів експорту товарів та послуг, які за даними Національного банку за 2020 рік зменшилися на 4,5% до 2019 року, що вплинуло на зменшення сум ПДВ, заявлених до відшкодування з бюджету" [9, с. 26]. Стосовно структури податкових надходжень від ПДВ, то доцільно вказати на імпорто-орієнтований вид економіки держави, так як надходження від ПДВ з ввезених на територію України товарів мають частку, що становить понад 2/3 усіх надходжень від ПДВ. Одним із факторів, які вплинули на збільшення такої частки, стало скасування у травні 2020 року норми Податкового кодексу України, яка передбачала звільнення від оподаткування операцій з ввезення на митну територію України сонячних панелей та вітрогенераторів, та яка діяла упродовж всього 2019 року [9, с. 13]. Зазначений стан справ породжує пряму залежність наповнення держбюджету від умов та обмежень постачання

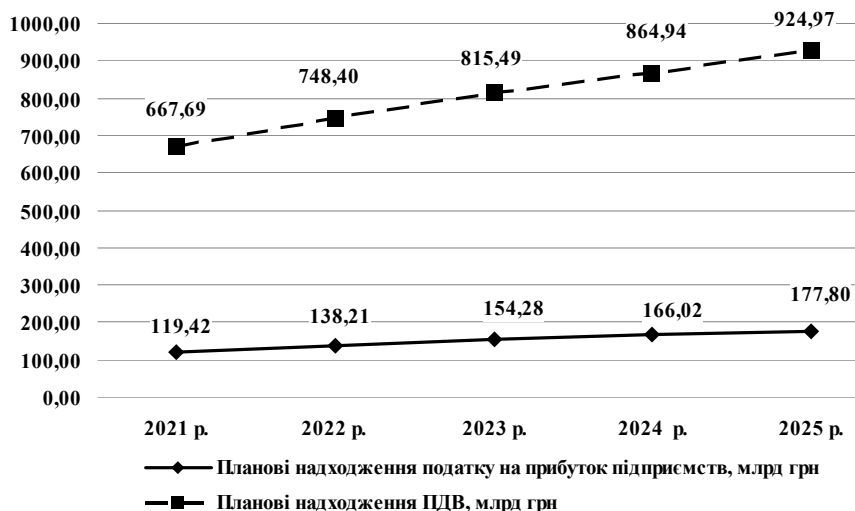

Рис. 3. Прогнозовані надходження ПДВ та податку на прибуток підприємств до Державного бюджету України

Джерело: власні дослідження.

імпорту і при запровадженні іншими державами світу ряду обмежень у зв'язку з епідеміологічними заходами через поширення коронавірусної хвороби становить загрозу фінансування державних програм та пошуку можливих шляхів залучення позикових доходів бюджету.

Окрім зазначеного, доцільно відмітити про наявність податкових переplat у доходах бюджету. У Рахунковій палаті зазначають, що наявність систематичних переplat негативно впливає на доходи бюджету в подальшому, оскільки платник податків має право на залік чи повернення надміру сплачених платежів. На 1 травня 2020 року найбільші суми переplat обліковувались з податку на прибуток — 11,5 млрд грн, ПДВ — 2,6 млрд грн, неподаткових платежів — 1,6 млрд грн тощо [1]. ДПС (ДФС) виконала план надходжень до держбюджету на 100,7 %, однак перевиконання на 3,3 млрд грн зумовлене переплатами станом на 1 січня 2020 р. на 16 млрд гривень. Отже, у разі відсутності цих переplat виконання індикативних показників надходжень до державного бюджету за 2019 рік становило 697,3 %. Протягом січня-квітня 2020 року ДПС виконала план надходжень до держбюджету на 91,1%, з урахуванням сум переplat, які станом на 01.05.2020 р. досягли 17,1 млрд гривень. Недонадходження до держбюджету становили 12 млрд грн (заплановано 153,2 млрд грн, надійшло 141,2 млрд грн) [1].

За даними Міністерства фінансів України станом на 1 січня 2021 р. сума переplати з податку на прибуток підприємств становила 25,0 млрд грн. За 2020 р. переплата зросла на 4,9 млрд грн, причиною росту є проведення взаєморозрахунків відповідно до законодав-

ства. За результатами декларування за I—III квартал 2020 р., за період з 01.04.2020 р. до 01.12.2020 р., переплата зменшилася на 2,1 млрд грн — з 17,0 млрд грн на початок року до 14,9 млрд грн [9, с. 10].

Тенденції надходжень від сплати податку на прибуток підприємств є стійкими до зростання, починаючи з 2016 р. Постановами Уряду затверджені основні прогнозні макропоказники економічного і соціального розвитку України на 2019 та 2020 роки, у яких спад прибутку прибутових підприємств на 2020 рік порівняно з 2019 роком закладено у розмірі 15,1 відсотка. Переплата з податку на прибуток на 01.01.2021 становила 13,9 млрд грн, що на 4,8 млрд грн, або на 25,7 відсотків менше, ніж на 01.01.2020 [2]. Відзначаємо, що це підтверджує певною мірою, про наявність помилкових підходів щодо здійснення бюджетного планування.

Протилежним до переplати явищем, яке також негативно впливає на реальні обсяги наповнення бюджету, виступає заборгованість по сплаті податків. Податковий борг виникає через несвоєчасну та неповну сплату податкових платежів суб'єктами господарювання до бюджетів. Податковий борг виступає постійним явищем, проте фіскальні та контролюючі органи виконують функції зменшення його величини. Податковий борг за підсумками 2013 р. становив 19 млрд грн [7, с. 95], а за даними 2020 р. його величина складала вже 104 млрд грн [11].

Внаслідок впровадження заходів щодо підтримки бізнесу через запровадження санітарно-епідеміологічних обмежень через поширення коронавірусної інфекції, податковий борг з усіх податків на 3 060 грн, який існував у

платників до 1 листопада 2020 року, пробачили. Усі відкриті провадження із стягнення цього боргу були закриті. Кількість платників податків, що мають податковий борг, скоротилася з 4,15 млн осіб на початок 2020 року до 834,9 тис. на січень 2021-го. Загальна сума податкового боргу знизилася за рік на 19,6 млрд грн [12].

Основними податками, за якими існує заборгованість щодо сплати виступає ПДВ — 52 % у 2013 р. та 46,6 % у 2020 р.; щодо податку на прибуток, то частка його у загальній сумі податкового боргу у 2020 р. складає 20,1 % [7, с. 95; 13]. Бюджет держави недоотримав надходжень від ПДВ та податку на прибуток у сумі, що перевищує 70 млрд грн, що вимагає посилення роботи фіскальних та контролюючих органів із відповідними платниками податків. При цьому така робота має базуватися не тільки на методах примусового стягнення, а і з використанням методів інформаційно-роз'яснювальної роботи серед платників податків.

За допомогою використання функції ПРЕДСКАЗ, яка є стандартною статистичною функцією MS Excel, проаналізуємо фактичні надходження від податку на прибуток та ПДВ за період дослідження (табл. 1) та здійснимо розрахунок прогнозних показників на наступний п'ятирічний період — 2021—2025 рр. (рис. 3). Такий підхід дозволить виявити тенденції майбутніх періодів щодо доходів від сплати вказаних податків. Фактичне ж прогнозування та планування податкових доходів здійснюється за визначеним законодавством алгоритмом і є досить складним процесом, особливо при плануванні доходів від ПДВ.

Згідно з наведеними прогнозними значеннями доходів від сплати податку на прибуток та податку на додану вартість до держбюджету ми відмічаємо, що показники, прогнозовані за допомогою функції ПРЕДСКАЗ, мають стійку тенденцію до зростання. При цьому, згідно існуючої методики планування на 2021 р. заплановано 141,8 млрд грн від сплати податку на прибуток підприємств та 501,7 млрд грн від надходжень ПДВ [10].

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Податкові надходження відіграють важливу фіскальну роль для бюджетів різних рівнів. Проведений аналіз структури податкових над-

ходжень дозволяє вказати, що ПДВ та податок на прибуток виступають одними із бюджетоутворюючих податків, які сплачують платники-юридичні особи. Одними із негативних явищ щодо забезпечення податкових надходжень виступають переплата та наявність податкового боргу, що ускладнює повноцінне оцінювання реальних доходів бюджетів. Відкритими для подальших досліджень виступають питання погашення податкового боргу для чого необхідно використовувати методи примусового стягнення разом із поєднанням методів розвинених країн, а саме членів ЄС та США щодо посилення інформаційно-роз'яснювальної роботи серед платників податків, висвітлення повної інформації щодо боржників.

Література:

1. У 2019 році та січні — квітні 2020 року держбюджет недоотримав понад 66 млрд грн платежів, які контролювалися митницею та податковою — Рахункова палата. URL: <https://gr.gov.ua/PressCenter/News/?id=1038> (дата звернення 11.11.2021).
2. Робота Державної податкової служби в 2019-2020: експертний висновок URL: <https://appu.org.ua/main-news/robo-ta-derzhavno%D1%97-podatkov%D1%97-sluzhbi-v-2019-2020-ekspertnij-visnovok/> (дата звернення 11.11.2021).
3. Сидорович О. Функції і принципи оподаткування в контексті інституціонального ракурсу дослідження. Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. Вип. 17. С. 731—738.
4. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 року № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (дата звернення 4.11.2021).
5. Звітність щодо виконання Державного бюджету України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu> (дата звернення 11.11.2021).
6. Морозова А., Руденко Є. Вплив податку на додану вартість на формування доходів Державного бюджету України. Економіка та держава. 2014. № 8. С. 42—46.
7. Вдовиченко А.М., Козоріз Л.О., Паскалова А.Г., Пірникоза П.В., Серебрянський Д.М., Сибірянська Ю.В., Стадник М.В. Податки і збори: сучасні тенденції та перспективи. Київ: "ФОРМ Лопатіна О.О.". 2019. 392 с.
8. Карпишин Ю.В., Сус Л.В. Податкові механізми регулювання діяльності агрохолдингів в Україні. Бізнес Інформ. 2019. № 2. С. 209—217. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-2-209-217> (дата звернення 14.11.2021).

9. Доходи зведеного бюджету за 2020 рік. Міністерство фінансів України. URL: <https://cutt.ly/ETFmkbx> (дата звернення 14.11.2021).

10. Про Державний бюджет України на 2021 рік: Закон України № 1081-IX від 15.12.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/file/text/94/f501426n203.xls> (дата звернення 18.11.2021).

11. Інформація про податковий борг. URL: <https://tax.gov.ua/diynalist-/pokazniki-roboti/dinamika-podatkovogo-borg/506709.html> (дата звернення 18.11.2021 р.).

12. В Україні стало вп'ятеро менше боржників. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2021/02/25/671415/> (дата звернення 19.11.2021 р.).

13. Звіт про результати аудиту ефективності діяльності Державної фіскальної служби України, Державної податкової служби України та Державної митної служби України. https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2020/34-3_2020/Zvit_34-3_2020.pdf (дата звернення 21.11.21).

References:

1. The Accounting Chamber of Ukraine (2021), "In 2019 and January-April 2020, the State Budget didn't receive more than 66 billion UAH of payments controlled by customs and tax office", available at: <https://rp.gov.ua/PressCenter/News/?id=1038> (Accessed 11.11.2021).

2. APPU (2021), "The work of the State Tax Service in 2019-2020: expert opinion", available at: <https://appu.org.ua/main-news/robo-ta-derzhavno%D1%97-podatkov%D1%97-sluzhbi-v-2019-2020-ekspertnij-visnovok/> (Accessed 11.11.2021).

3. Sydorovych, O. A. (2017), "Functions and principles of taxation in the study institutional perspective", *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*, vol. 17, pp. 731—738.

4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "The Budget Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (Accessed 4.11.2021).

5. The State Treasury Service of Ukraine (2021), "Reporting on the execution of the State Budget of Ukraine", available at: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu> (Accessed 11.11.2021).

6. Morozova, A. and Rudenko, Ye. (2014), "Influence of Value Added Tax on the formation of State Budget revenues in Ukraine", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 8, pp. 42—46.

7. Vdovychenko, A. M., Kozoriz, L. O., Paskalova, A. G., Pirnykoza, P. V., Serebryanskii, D. M., Sybirianska, Yu. V. and Stadnyk, M. V. (2019), "Podatky i zbory: suchasni tendentsii ta perspektyvy" [Taxes and Fees: current trends and

perspectives], FOP "Lopatina O.O., Kyiv, Ukraine.

8. Karpyshtyn, Yu. V. and Sus, L. V. (2019), "Tax mechanisms for regulating the activities of agricultural holdings in Ukraine", *Biznes Inform*, [Online], vol. 2, pp. 209—217, available at: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-2-209-217> (Accessed 14.11.2021).

9. The Ministry of Finance of Ukraine (2021), "Consolidated Budget revenues for 2020", available at: <https://cutt.ly/ETFmkbx> (Accessed 14.11.2021).

10. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), The Law of Ukraine "About the State Budget of Ukraine for 2021", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/file/text/94/f501426n203.xls> (Accessed 18.11.2021).

11. State tax service of Ukraine (2021), "Information on tax debt", available at: <https://tax.gov.ua/diynalist-/pokazniki-roboti/dinamika-podatkovogo-borg/506709.html> (Accessed 18.11.2021).

12. epravda (2021), "Ukraine has five times fewer debtors", available at: <https://www.epravda.com.ua/news/2021/02/25/671415/> (Accessed 19.11.2021).

13. The Accounting Chamber of Ukraine (2021), "Report on the results of the audit of the efficiency of the State Fiscal Service of Ukraine, the State Tax Service of Ukraine and the State Customs Service of Ukraine", available at: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2020/34-3_2020/Zvit_34-3_2020.pdf (Accessed 21.11.21).

Стаття надійшла до редакції 28.11.2021 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б») Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 334.72-053.81:338.48

Л. О. Алещенко,
асистент кафедри менеджменту та інформаційних технологій,
Херсонський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0002-7119-2922

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.23.70

ВПЛИВ МОЛОДІЖНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА НА СТРАТЕГІЧНИЙ РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ

L. Alieshchenko,
Assistant of the Department of Management and Information Technologies, Kherson State Agrarian and Economic University

THE INFLUENCE OF YOUTH ENTREPRENEURSHIP ON THE STRATEGIC DEVELOPMENT OF THE TOURIST BUSINESS

Основною метою статті є обґрунтування впливу молодіжного підприємництва на стратегічний розвиток туристичного бізнесу.

Проведено аналіз сучасного стану і перспектив розвитку молодіжного підприємництва в туристичній галузі країни. Досліджено специфіку і технологію його функціонування в цій галузі.

Аспект наукової новизни проведених досліджень полягає в обґрунтуванні необхідності та доцільності впровадження молодіжного підприємництва в туристичну індустрію з метою залучення додаткових грошових надходжень, стимулювання реструктуризації регіональної та державної економіки, орієнтації на економічне зростання, залучення інвестицій, покращення якості послуг.

У дослідженні було розглянуто основні особливості управління розвитком туристичної галузі та впровадження молодіжного підприємництва як одного зі стратегічних напрямів розвитку, досліджено альтернативні підходи до стратегічного розвитку туристичного бізнесу та сформувано основні результати.

The development of business in the field of tourism services depends on many factors, but to achieve the most positive dynamics can help actively involve young people with responsible but unconventional thinking and approach to different situations. Youth entrepreneurship in the field of tourism services is able to attract significant cash inflows to the budget of the region, and youth employment will stimulate the restructuring of the regional economy. In most countries, tourism has become the most important industry, designed to provide quality and rational recreation for tourists.

The main task of the youth business of the tourist branch is the organization of comfortable and high-quality provision of motivational requirements of the tourist. Compliance with the requirements guarantees the effectiveness of their activities in the markets of different levels. Therefore, it can be considered as one of the areas of strategic development of the tourism business.

The main purpose of the article is to substantiate the impact of youth entrepreneurship on the strategic development of the tourism business.

An analysis of the current state and prospects for the development of youth entrepreneurship in the tourism industry of the country. The specifics and technology of its functioning in this field are investigated.

The aspect of scientific novelty of the research is to substantiate the need and feasibility of introducing youth entrepreneurship in the tourism industry in order to attract additional cash, stimulate the restructuring of regional and state economy, focus on economic growth, investment, improve service quality.

The study considered the main features of managing the development of the tourism industry and the introduction of youth entrepreneurship as one of the strategic directions of development, explored alternative approaches to the strategic development of the tourism business and formed the main results.

It is concluded that the active introduction and development of youth entrepreneurship in the tourism industry can become one of the promising areas of its strategic development.

Ключові слова: молодіжне підприємництво, туристичний бізнес, стратегічний розвиток, управління стратегічним розвитком, суб'єкти туристичного бізнесу.

Key words: youth entrepreneurship, tourism business, strategic development, strategic development management, tourism business entities.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Стратегічний розвиток туристичного бізнесу полягає в поєднанні системного, ситуаційного та адаптивного управлінських підходів,

результатом чого є максимальна адаптація сервісних діяльностей підприємств до сучасних вимог та потреб споживачів, можливість своєчасно реагувати на будь-які внутрішні та

зовнішні зміни, здатність оновлювати асортимент послуг, що є основою підвищення конкурентоспроможності та економічної ефективності галузі. Досягти максимального результату може допомогти активне залучення молодих людей з відповідальним але нестандартним мисленням та підходом до різного роду ситуацій. Саме тому молодіжне підприємство може дати позитивний поштовх для розвитку туристичної галузі країни.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Значну увагу темі сучасного стану та перспективам розвитку молодіжного підприємства приділяли такі науковці як: Ю. Кирилов [1], В. Грановська [1], Г. Жосан [2], А. Капліна [3], В. Крикунова [4], А. Алещенко [4; 5].

МЕТА СТАТТІ

Мета статті полягає у розкритті впливу молодіжного підприємства на стратегічний розвиток туристичного бізнесу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розвиток бізнесу в сфері туристичних послуг залежить від багатьох факторів, але досягти максимально позитивної динаміки може допомогти активне залучення молодих людей з відповідальним але нестандартним мисленням та підходом до різного роду ситуацій. Молодіжне підприємство в сфері туристичних послуг здатне залучити значні грошові надходження до бюджету відповідного регіону, а зайнятість молоді стимулюватиме реструктуризацію регіональної економіки, орієнтуючи її на економічне зростання. У більшості розвинених країн туризм перетворився у найважливішу індустрію, покликану забезпечити якісний і раціональний відпочинок туристів і займає по доходах провідне місце серед економічних галузей.

Головним завданням молодіжного підприємства туристичної галузі є організація комфортного та якісного забезпечення мотиваційних вимог туриста. Відповідність вимогам гарантує ефективність їх діяльності на ринках різного рівня. Тому його можна розглядати як один з напрямів стратегічного розвитку туристичного бізнесу.

Сьогодні існує багато трактувань сутності поняття "стратегічний розвиток". І. Шаповалова стверджує, що стратегічний розвиток — це реалізація концепції, в якій поєднуються цільовий, системний, ситуаційний та інтег-

ральний підходи до діяльності підприємства, що дає змогу встановлювати цілі розвитку, порівнювати їх з наявними можливостями підприємства, розробляючи та реалізуючи систему стратегій. Крім цього, науковець стверджує, що стратегічне управління — багатоплановий, формально-поведінковий управлінський процес, який допомагає формувати та виконувати ефективні стратегії, що сприяють балансуванню відносин між організацією та зовнішнім середовищем, а також досягненню визначених цілей [6].

На думку К. Желуденко, стратегічний розвиток можна трактувати як процес установалення перспективних напрямів розвитку підприємств, аналізу і вибору ефективних стратегій та розроблення комплексу конкретних дій щодо їх реалізації, що забезпечить досягнення поставлених завдань та життєздатність організації в умовах, що змінюються. Він виконує велику кількість завдань, які стосуються стратегічного аналізу, реалізації, розроблення та контролю над виконанням стратегій підприємств [7].

Стратегічне управління можна визначити як таке управління організацією, яке спирається на людський потенціал як основу організації, орієнтує виробничу діяльність на запити споживачів, здійснює гнучке регулювання і своєчасні зміни в організації, що відповідають виклику з боку оточення, і дозволяють організації виживати у довгостроковій перспективі.

В. Джинджоян, М. Ємельянова, Г. Штонда розглядають стратегічний розвиток як область дослідження, що охоплює процес, через який фірми визначають свою місію, бачення, цілі і завдання, а також розробляють і реалізують стратегії на різних рівнях управлінської ієрархії компанії, щоб створити і зберегти конкурентну перевагу [8].

З. Іванова досліджує стратегічний розвиток туристичного бізнесу як процес управління, що насамперед формується за рахунок людського потенціалу, орієнтує виробничу діяльність підприємства на запити споживачів, здійснює гнучке регулювання і своєчасні зміни в організації, які відповідають викликам з боку оточення, і дозволяють виживати у довгостроковій перспективі туристичним підприємствам [9].

Аналіз стратегічного розвитку туристичного бізнесу показує, що його також не можна трактувати однозначно, а доцільно згрупувати у три основні підходи (рис. 1).

Перший підхід передбачає розробку та впровадження індивідуальних стратегій розвитку туризму для території з високим туристич-

Рис. 1. Альтернативні підходи до стратегічного розвитку туристичної галузі

тичним потенціалом та розвинутою інфраструктурою. Цей підхід є доцільним за умови обґрунтування того, що розвиток туризму сприятиме динамічному і збалансованому розвитку регіону, оскільки стратегічний план — це документ, метою якого є збільшення конкурентоспроможності території.

Другий підхід ґрунтується на тому факті, що регіональна туристична політика часто інтегрується у політику інших галузей, оскільки туризм функціонує на межі різних галузей економіки. Тому його варто розвивати у контексті загального соціально-економічного розвитку регіону.

Третій підхід враховує таку специфічну рису туризму як те, що нерідко туристично привабливі об'єкти розташовані у межах декількох адміністративно-територіальних одиниць, що вимагає співпраці між їхніми представниками, а також зумовлює координацію дій місцеві влади з державними органами вищих рівнів.

Процес стратегічного розвитку повинен починатися з визначення місії організації. Далі здійснюється постановка стратегічних цілей за чотирма рівнями управління. Етап розробки стратегічного розвитку складається з кількох підетапів. Перший етап — аналіз конкуренції, другий етап — аналіз внутрішнього середовища організації, третій етап — формування портфеля стратегій. Послідовна реалізація етапів є мірою цілей правильної побудови стратегії і за умови її ефективності конкретні цілі підпорядковуються головній меті визначені стратегії.

В умовах нестабільності економічної системи для успішного розвитку туристичного бізнесу необхідно застосовувати стратегічне управління, одним з напрямів якого має бути активне впровадження молодіжного підприємництва.

Основними завданнями впровадження молодіжного підприємництва як напряму стратегічного розвитку туристичної галузі має стати:

- поліпшення інвестиційного клімату;
- підвищення податкової ефективності за рахунок впровадження прозорих та справедливих правил для кожного учасника;
- стимулювання споживчої активності населення шляхом підвищення якості надання туристичних послуг;
- раціональне використання туристичного потенціалу з охороною та збереженням природних об'єктів та екосистем на територіях, де розташовується велика кількість туристичних об'єктів;
- забезпечення безпеки туристів і осіб, що подорожують тощо.

Попри суттєву вагомість, індустрія туризму на шляху розвитку стикається з серйозними проблемами, такими як: зміни у законодавстві, регіональні або глобальні економічні та політичні кризи, соціокультурні тенденції, більш витончені смаки клієнтів, жорстка конкуренція, безпека, культурне різноманіття, глобалізація, злиття і поглинання компаній, брак робочої сили, а також прогресивні технологічні розробки. Так, зовнішній вигляд продукту, сегментація ринку, франчайзинг, інвестиційні фонди нерухомості, а також концепції нового продукту є у повному розумінні слова рушійними силами стратегічного розвитку, які служать причиною високі динамічності цієї сфери діяльності. Всі ці тенденції і події вимагають від організацій індустрії туризму переосмислення своїх стратегічних методів управління.

Що ж до основних учасників процесу стратегічного управління розвитком туризму, то ними виступають суб'єкт управління (державні та недержавні органи управління) та об'єкт управління (туристична галузь країни у цілому,

яка представлена туристичними операторами та агентами, іншими суб'єктами підприємницької діяльності)

Белика кількість підприємств туристичної галузі лише нещодавно почали засвоювати технологію стратегічного управління, виокремивши для себе такі основні його переваги:

— стратегічне управління є основою для розробки стратегічних планів, проектів та програм, що є системною характеристикою напрямів розвитку підприємства, формування і реалізації організаційних змін;

— наявність стратегії дозволяє визначити основні напрями та шляхи розвитку туристичного підприємства у довгостроковій перспективі, концентруючи зусилля на пріоритетах;

— стратегічний план передбачає можливість постійного оперативного уточнення у процесі господарської діяльності та змін при умові добре налагодженого зворотного зв'язку [10].

Також важливим є підкреслити, що стратегічне управління розвитком є необхідним не тільки для підприємств туристичної галузі, але й для всіх організацій, незалежно від їх типу і розміру. Проте підприємства сфери туризму працюють в унікальному по суті зовнішньому і внутрішньому середовищі, що робить особливо важливим розуміння і слідування сучасним теоріям і практикам стратегічного управління. Наприклад, індустрія туризму зазнала різкі зміни у потребах і очікуваннях потенційних клієнтів. Сучасним підприємствам, для продуктивного розвитку, необхідно не тільки постійно розробляти нові концепції продуктів і послуг, але й раціонально розпоряджатися своїми витратами і вміти управляти трудовими ресурсами.

Незалежно від розміру, типу і обраного сегменту споживачів, всі туристичні підприємства беруть участь у прийнятті відповідальних управлінських рішень з точки зору намірів при реалізації і розподілі відповідних ресурсів. Коли організація сфери туризму успішно підготовлена до майбутніх змін і активно реагує на будь-який вплив факторів зовнішнього і внутрішнього середовища, вона забезпечує собі тверду позицію на ринку та стійкі конкурентні переваги.

Протягом останніх років суб'єкти туристичного бізнесу намагаються організувати єдине управління для всіх складових галузі — від створення різноманітних продуктів до забезпечення надійності та реалізації плану просування туристичної пропозиції. Отже, основними особливостями стратегічного управління

розвитком, на які насамперед слід акцентувати увагу, є:

1) стратегічне управління — це приблизний прогнозований розвиток компанії, а не точний та детальний опис її становища і розташування у бізнес-середовищі;

2) система стратегічного управління — це своєрідна філософія та ідеологія бізнесу, яка не повинна зводитись до формалізованого набору процедур, оскільки при розробці стратегії, разом з правилами, необхідним є поєднання інтуїції, професіоналізму і креативності, що притаманно молодому поколінню;

3) у ринкових умовах помилки, допущені при виборі стратегії неможливо виправити жодними ефективними прийомами оперативного менеджменту, що може привести до поразки у конкурентній боротьбі.

Відомо, що вірогідність банкрутства серед малих і середніх підприємств сфери туризму досить висока. Застосування стратегічних принципів і концепцій управління, одним з яких є впровадження молодіжного підприємництва, стане результативним не тільки в області подолання порушень у процесі прийняття управлінських рішень та розподілу ресурсів, а й у підвищенні ефективності діяльності галузі.

Залучення молоді та активний розвиток молодіжного підприємництва туристичної галузі може сприяти:

— зосередженню уваги на стратегічно важливих аспектах діяльності;

— забезпеченню взаємозв'язку між зовнішнім і внутрішнім середовищем галузі;

— більш детальному аналізу мінливого зовнішнього середовища;

— аналізу стратегічних ресурсів галузі;

— чіткому визначенню суті стратегічного бачення та напрямків розвитку;

— розробці конкретних цілей і завдань діяльності туристичної сфери;

— визначенню ключових ресурсів і джерел інвестування;

— формулюванню певних рішень і їх реалізація;

— управлінню змінами;

— координуванню організаційних заходів і напрямків розподілу ресурсів;

— визначенню ролі і значення організаційної структури і культури у процесі розробки і реалізації стратегії;

— зменшенню невизначеності діяльності всередині організації та управління нею;

— виміру запланованих і незапланованих результатів процесу формування та впровадження стратегії.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Стратегічне управління розвитком сфери туризму є безперервним динамічним процесом, метою якого є забезпечення реалізації мети розвитку галузі у сучасних мінливих умовах з використанням наявного потенціалу. Цей процес включає в себе розробку та реалізацію стратегії розвитку туризму в країні за допомогою застосування основних інструментів, а саме функцій, принципів, методів та завдань. Активне впровадження та розвиток молодіжного підприємництва в індустрію туризму може стати одним з перспективних напрямів його стратегічного розвитку.

Література:

1. Yuriy Kyrylov, Viktoriia Hranovska, Hanna Zhosan, Inna Dotsenko. Innovative Development of Agrarian Enterprises of Ukraine in the Context of the Fourth Industrial Revolution. Solid State Technology. Volume: 63 Issue: 6. Publication Year: 2020. Pp. 1430—1448. (Індексація в Scopus)

2. Жосан Г.В. Особливості взаємодії груп стейкхолдерів молодіжного підприємництва. Вчені записки ТНУ. Серія Економіка і управління. Т. 31 (70). № 3, 2020. С. 150—155.

3. Капліна А.І. Молодіжне підприємництво — перспективний шанс для молоді. Агросвіт. 2020. № 19—20. С. 47—50. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.19-20.47

4. Крикунова В.М., Алещенко Л.О. Перспективи розвитку молодіжного підприємництва Херсонської області в сфері туристичного бізнесу. Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка: Науковий журнал. Вип. 4. 2020. С. 107—115.

5. Алещенко Л.О. Молодіжне підприємництво як фундамент розвиненої економічної інфраструктури. Ефективна економіка. 2020. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8390>

6. Шаповалова І.О. Сутність та передумови виникнення стратегічного управління. Економічний аналіз: зб. наук. праць. 2014. Т. 18. № 3. С. 91—95.

7. Желуденко К.В. Стратегічне управління в забезпеченні конкурентоспроможності аграрних підприємств. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2017. Вип. 14. С. 89—93.

8. Джинджоян В.В., Ємельянова М.О., Штонда Г.А. Стратегічне управління розвитком туризму. Право і суспільство. 2018. № 6. С. 132—137.

9. Іванова З.О. Стратегічне управління підприємствами туристичної галузі. Вісник КНУТД. 2015. № 6 (93). С. 65—68.

10. Кучеренко В.С. Особливості та сучасні тенденції управління туристичною сферою. Науковий вісник Інституту міжнародних відносин НАУ. Серія: Економіка, право, політологія, туризм. 2010. Вип. 1. С. 184—192.

References:

1. Kyrylov, Y. Hranovska, V. Zhosan, H. and Dotsenko, I. (2020), "Innovative Development of Agrarian Enterprises of Ukraine in the Context of the Fourth Industrial Revolution", Solid State Technology, vol. 63, no. 6, pp. 1430—1448.

2. Zhosan, H.V. (2020), "Features of interaction of stakeholder groups of youth entrepreneurship", Vcheni zapysky TNU. Seriiia Ekonomika i upravlinnia, vol. 31 (70), no. 3, pp. 150—155.

3. Kaplina, A. (2020), "Youth entrepreneurship is a promising chance for young people", Agrosvit, vol. 19—20, pp. 47—50. DOI:10.32702/2306-6792.2020.19-20.47

4. Krykunova, V.M. and Alieschenko, L.O. (2020), "Prospects for the development of youth entrepreneurship in the Kherson region in the field of tourism business", Tavrijs'kyj naukovyj visnyk. Seriiia: Ekonomika: Naukovyj zhurnal, vol. 4, pp. 107—115.

5. Aleschenko, L. (2020), "Youth entrepreneurship as the foundation of a developed economic infrastructure", Efektyvna ekonomika, [Online], vol. 11, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8390> (Accessed 25 Nov 2021).

6. Shapovalova, I.O. (2014), "The essence and preconditions for the emergence of strategic management", Ekonomichnyj analiz: zb. nauk. ppats', vol. 18, no. 3, pp. 91—95.

7. Zheludenko, K.B. (2017), "Strategic management in ensuring the competitiveness of agribusinesses", Naukovyj vicnyk Uzhhopodc'koho natsional'noho univepcytetu, vol. 14, pp. 89—93.

8. Dzhyndzhoian, V.V. Yemel'ianova, M.O. and Shtonda, H.A. (2018), "Strategic management of tourism development", Pravo i suspil'stvo, vol.6, pp. 132—137.

9. Ivanova, Z.O. (2015), "Strategic management of enterprises in the tourism industry", Bicnyk KNUITD, vol. 6 (93), pp. 65—68.

10. Kuchepenko, B.C. (2010), "Peculiarities and current tendencies of tourism management", Naukovyj vicnyk Inctytutu mizhnapodnyx vidnocyv NAU. Ceriia: Ekonomika, pravo, politolohiia, turyzm, vol. 1, pp. 184—192.

Стаття надійшла до редакції 30.11.2021 р.